

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШУБІНА СВІТЛАНА АНАТОЛІЇВНА

УДК 343.851

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАПОБІГАННЯ ПРИВЛАСНЕННЮ, РОЗТРАТІ МАЙНА АБО
ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ
СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО
ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **С.А. Шубіна**

Науковий керівник: **Хуторянський Олександр Васильович,**
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Шубіна С.А. Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023.

Дисертація є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням у якому на підставі аналізу теоретичних та праксеологічних джерел, сучасного стану кримінального, кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності, отриманих емпіричних даних надано кримінологічну характеристику і розроблено систему заходів запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій.

Проведене дослідження генези правової регламентації діяльності органів житлово-комунального господарства України у сфері надання послуг населенню, дозволило виділити чотири періоди (дорадянський, радянський, перехідний, сучасний) його генези на території сучасної України та встановити закономірності криміналізації привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Наголошено, що житлово-комунальне господарство є однією з важливих соціальних галузей, що пов'язана із забезпеченням гідних умов життя людини, створенням нормальних, здорових, безпечних умов її життєдіяльності. Це система підприємств, установ та організацій, які виконують виробничі й невиробничі функції із забезпечення населення необхідними ресурсами та наданням послуг із належного утримання житла, благоустрою населених пунктів і розвитку відповідної інфраструктури.

Обґрунтовано наукові основи комплексної кримінологічної методики запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства, яка ґрунтується на критичному аналізі законодавства, опрацюванні положень кримінології, кримінального права, кримінальної процесуальної та оперативно-розшукової діяльності та в якій розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики з виокремленням відомостей про стан і тенденції такої злочинності, детермінанти, кримінологічні ознаки особи-злочинця, організованих груп, які впливають на вибір дієвих кримінологічних заходів запобігання на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуально-профілактичному рівнях в умовах чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства. У цьому аспекті розроблено Стратегію розвитку сфери житлово-комунального господарства на 2024–2030 роки, яка носить планувальний характер формування, реалізації та координації державної політики у сфері житлово-комунального господарства з урахуванням сучасних тенденцій розвитку житлово-комунальної сфери й загроз для неї, глобальних трендів та внутрішніх можливостей держави, ефективності використання державних, регіональних, енергетичних та природних ресурсів, а також запобігання правопорушенням на основі інформаційно-аналітичного (спеціально-кримінологічний рівень) та контрольно-ревізійного забезпечення (індивідуально-профілактичний рівень).

Визначено поняття інструментарію кримінологічної діяльності з виявлення латентних розкрадань, а саме: заходи пошукової діяльності – це заходи, що не потребують погодження з прокурором або отримання дозволу суду, не обмежують конституційні права і свободи громадян, здійснюються суб'єктом пошукової діяльності, спрямовані на отримання первинної інформації, не заданої обставинами оперативно-розшукового або кримінального провадження; метод пошукової діяльності – це маючий чітко виражену розвідувальну спрямованість спосіб пізнання об'єктивної істини про кримінальне правопорушення передбачене ст.191 КК України у сфері

житлово-комунального господарства та первинної інформації про ознаки злочинних дій уповноваженим суб'єктом житлово-комунального господарства, діяльність якого має спеціальну систему правового регулювання; пошукова дія – це алгоритмізований спосіб пізнавальної діяльності суб'єкта пошуку, що у комплексі з тактичними прийомами забезпечує отримання первинної інформації про латентне привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства.

Науково аргументовано доцільність кримінологічного підходу до захисту вітчизняного житлово-комунального господарства на основі аналізу кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства у європейських країнах (Іспанія, Німеччина, Польща, Франція) та США, який дозволив констатувати, що державна політика в Україні повинна ґрунтуватися на принципі дотримання встановлених стандартів, нормативів, норм, порядків і правил, а кримінологічна політика спрямована на мінімізацію кримінальних правопорушень та виявлення латентних протиправних дій у цій галузі.

Охарактеризовано зміст інформаційно-аналітичного забезпечення процесу виявлення кримінальних правопорушень у сфері житлово-комунального господарства: визначення параметрів побудови моделі мережі джерел пошукової інформації та уніфікації методів її створення; визначення типового порядку дій по збору інформації щодо осіб, які потрапили до поля зору правоохоронних органів, факти та обставини, які мають значення для здійснення правоохоронної діяльності; створення стандартних схем дій по перевірці первинної інформації про факти та обставини вчинення кримінальних правопорушень; перевірки певних осіб на причетність до вчинення кримінальних правопорушень.

Виокремлені головні фактори детермінації привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері

житлово-комунального господарства, серед яких виділено та охарактеризовано соціально-економічні, організаційно-управлінські, правові та культурно-психологічні; акцентовано на детерміністичній ролі неналежного фінансового забезпечення житлово-комунального сектору, а також на впливі масової психології споживацтва й корисливості, правового нігілізму та феномену знедержавлення легітимності на інтенсивне відтворення розкрадань в Україні

Запропоновано типологію правопорушників, які причетні до вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства за посадово-рольовими функціями (керівники управлінь, областей, які наділені правом розпорядження майном, призначеного для підприємств і організацій у сфері житлово-комунального господарства; керівники підприємств або організацій у сфері житлово-комунального господарства, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції; особи, які виконують облік грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей, а також контроль за їх витратою; особи, які займаються матеріально-технічним постачанням та обслуговуванням підприємства або організації у сфері житлово-комунального господарства), що має значення для обрання заходів запобігання або припинення злочинної діяльності, встановлення особи-підозрюваного й завданих збитків.

Розроблені пріоритетні загальносоціальні напрями мінімізації вчинення розкрадань у сфері житлово-комунального господарства: формування власної Інтернет-сторінки житлово-комунального господарства; запровадження досвіду відкритості та прозорості щодо діяльності та її пріоритетних напрямів; формування «вікна сервісного обслуговування» та «екстренного вікна сервісного обслуговування» споживачів.

Ключові слова: житлово-комунальне господарство, майно, привласнення, розтрата, зловживання, розкрадання, кримінологічна характеристика, детермінанти, запобігання, інформаційно-аналітичне забезпечення.

ANNOTATION

Shubina S.A. Prevention of misappropriation, waste of property or possession of it by abuse of official position in the field of housing and communal services in Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 - "Law". – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

The dissertation is one of the first comprehensive monographic studies in Ukraine, in which a criminological characterization is provided based on the analysis of theoretical and praxeological sources, the current state of criminal, criminal procedural legislation and law enforcement activities, and the empirical data obtained and a system of measures to prevent misappropriation, waste of property or taking possession of it by abuse of official position in the field of housing and communal services has been developed. The work substantiates a number of new conceptual provisions, conclusions and recommendations.

The conducted study of the genesis of the legal regulation of the activities of the housing and communal services of Ukraine in the sphere of providing services to the population allowed us to distinguish four periods (pre-Soviet, Soviet, transitional, modern) of its genesis in the territory of modern Ukraine and to establish the patterns of criminalization of appropriation, waste of property or taking possession of it through abuse official position.

It was emphasized that the housing and communal economy is one of the important social sectors, which is connected with the provision of decent living conditions for a person, the creation of normal, healthy, safe conditions for his life activities. This is a system of enterprises, institutions and organizations that perform production and non-production functions to provide the population with the necessary resources and provide services for the proper maintenance of housing, the improvement of settlements and the development of the relevant infrastructure.

The scientific basis of the complex criminological method of preventing appropriation, waste of property or taking possession of it through abuse of official

position in the field of housing and communal services is substantiated, which is based on a critical analysis of legislation, elaboration of the provisions of criminology, criminal law, criminal procedural and operational investigative activities, and which discloses content of elements of criminological characteristics highlighting information about the state and trends of such crime, determinants, criminological characteristics of the criminal, organized groups that influence the choice of effective praxeological prevention measures at the general social, special criminological and individual preventive levels in the conditions of current criminal and criminal procedural legislation. In this aspect, the Development Strategy of the sphere of housing and communal services for 2024–2030 has been developed, which has a planning nature of the formation, implementation and coordination of state policy in the field of housing and communal services, taking into account modern trends in the development of the housing and communal sector and threats to it, global trends and internal capabilities of the state, the efficiency of the use of state, regional, energy and natural resources, and as well as prevention of offenses based on informational and analytical (special criminological level) and control and audit provision (individual preventive level).

The concept of the toolkit of criminological activity to detect latent embezzlement is defined, namely: measures of search activity are measures that do not require agreement with the prosecutor or obtaining court permission, do not limit the constitutional rights and freedoms of citizens, are carried out by the subject of search activity, aimed at obtaining primary information that is not specified by the circumstances of the operational investigation or criminal proceedings; method of search activity is a method of learning the objective truth about a criminal offense provided for by Art. 191 of the Criminal Code of Ukraine in the field of housing and communal services and primary information on signs of criminal actions by an authorized subject of housing and communal services, whose activities have a special system of legal regulation; search action - it is an algorithmized method of cognitive activity of the search subject, which, in combination with tactical techniques, ensures obtaining primary information about latent appropriation, waste of property or taking

possession of it through abuse of official position in the field of housing and communal services.

The expediency of a criminological approach to the protection of domestic housing and communal services is scientifically argued based on the analysis of criminal liability for appropriation, waste of property or possession of it through abuse of official position in the field of housing and communal services in European countries (Spain, Germany, Poland, France) and the USA, which made it possible to state that the state policy in Ukraine should be based on the principle of compliance with established standards, regulations, norms, procedures and rules, and criminological policy is aimed at minimizing criminal offenses and identifying latent illegal actions in this field.

The content of information and analytical provision of the process of detection of criminal offenses in the field of housing and communal services is characterized: determination of the parameters of the construction of the model of the network of sources of search information and unification of the methods of its creation; definition of a standard procedure for gathering information about persons who have come to the attention of law enforcement agencies, facts and circumstances that are important for the implementation of law enforcement activities; creation of standard schemes of actions for verification of primary information about the facts and circumstances of the commission of criminal offenses; checking certain persons for involvement in criminal offenses.

The main factors determining the appropriation, waste of property or taking possession of it by abuse of official position in the field of housing and communal services are singled out, among which socio-economic, organizational-management, legal and cultural-psychological factors are highlighted and characterized; the emphasis is on the deterministic role of inadequate financial support of the housing and communal sector, as well as on the influence of the mass psychology of consumerism and self-interest, legal nihilism and the phenomenon of denationalization of legitimacy on the intensive reproduction of embezzlement in Ukraine.

A typology of offenders involved in embezzlement, embezzlement of property or taking possession of it by abusing their official position in the field of housing and communal services according to position and role functions (heads of departments, regions, which are empowered to dispose of property intended for enterprises and organizations in the field of housing) is proposed. -municipal economy; heads of enterprises or organizations in the field of housing and communal economy, who perform organizational and management and administrative and economic functions; persons who perform accounting of funds, goods and material values, as well as control over their expenditure; persons, engaged in material and technical supply and maintenance of an enterprise or organization in the field of housing and communal services), which is important for the selection of measures to prevent or stop criminal activity, identify the suspect and the damage caused.

Priority general social directions for minimizing the commission of embezzlement in the field of housing and communal services have been developed: formation of the own Internet page of the housing and communal services; introduction of the experience of openness and transparency regarding activities and its priority areas; formation of "service window" and "emergency service window" of consumers.

Key words: housing and communal economy, property, appropriation, embezzlement, abuse, theft, criminological characteristics, determinants, prevention, information and analytical support.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шубіна С.А. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. №12/22 С. 405-408. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/95>

2. Шубіна С.А. Зарубіжний досвід запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/23 С. 421-423. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/98>

3. Шубіна С.А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 1/23 С. 92-97. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.19>

4. Генеза правової регламентації діяльності органів житлово-комунального господарства України у сфері надання послуг населенню. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія ПРАВО. Випуск 76: частина 2. С.143-149. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.24>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шубіна С.А. Важливість запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали

міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 лист. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 211-213.

2. Шубіна С.А. Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 301–306.

3. Шубіна С.А. Характеристика основних факторів детермінації привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 298–301.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРИВЛАСНЕННЮ, РОЗТРАТІ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЖИТЛОВО- КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	28
1.1. Генеза правової регламентації діяльності органів житлово-комунального господарства України у сфері надання послуг населенню	28
1.2. Сфера житлово-комунального господарства як об'єкт кримінологічного дослідження	55
1.3. Зарубіжний досвід запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства	73
Висновки до розділу 1	94
РОЗДІЛ 2 КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИВЛАСНЕННЯ, РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЖИТЛОВО- КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ	99
2.1. Стан і тенденції привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства	99
2.2. Характеристика основних факторів детермінації привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства	124

2.3. Характеристика осіб, які вчиняють привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства	144
Висновки до розділу 2	165
РОЗДІЛ 3 ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРИВЛАСНЕННЮ, РОЗТРАТІ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ	168
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства	168
3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства	187
3.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства	207
Висновки до розділу 3	216
ВИСНОВКИ	220
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	230
ДОДАТКИ.....	259

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЖКГ	житлово-комунальне господарство
ЖЕО	житлово-експлуатаційна організація
ЖЕУ	житлово-експлуатаційне управління
ЖКП	житлово-комунальні послуги
ЖКС	житлово-комунальна сфера
ЖОКТ	житлово-орендні кооперативні товариства
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
НПУ	Національна поліція України
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
ОРЗ	оперативно-розшукові заходи
ОСББ	Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку
ст.	стаття
ч.	частина, частини
ЦК	Цивільний кодекс

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Власність завжди була і залишається базовим елементом економічної підсистеми суспільства. При цьому відносини власності гармонійно вплетені у процес державного будівництва, становлячи концентрований вираз його політичного ядра, площину інституційних взаємодій публічної влади й громадян з приводу акумулювання, розподілу, перерозподілу, привласнення матеріальних й нематеріальних благ, задоволення індивідуальних, групових, загальносоціальних потреб.

У процесі тривалого історичного розвитку людства сформувались основні типи економічної власності, до яких і належить ЖКГ, як одна з важливих соціально-господарських галузей із системою підприємств, установ та організацій, які виконують виробничі й невиробничі функції із забезпечення населення необхідними ресурсами та наданням послуг із належного утримання житла, благоустрою населених пунктів і розвитку відповідної інфраструктури. На практиці багато з цих послуг надають спеціалізованими ЖЕО, ЖЕУ, які залучають на договірних засадах інші спеціалізовані підприємства. В містах вони входять до складу міського господарства. У багатьох містах і селищах підприємства комунального господарства обслуговують також і промислові підприємства, забезпечуючи їх водою, електроенергією, газом та ін. Однак залежно від місцевих умов, промислові підприємства мають і власні системи тепло забезпечення, водопостачання, каналізацію, і інші споруди комунального призначення.

Надання комунальних послуг, що відповідають вимогам населення, дають можливість забезпечити в країні комфортні умови для проживання та роботи. ЖКГ займає основне місце в системі національного господарства, є поліструктурною, комплексною, системною галуззю, що забезпечує першочергові потреби населення й суттєво впливає на створення необхідних

умов для ефективності та надійності функціонування господарського комплексу відповідно до встановлених нормативів і національних стандартів.

Відтак, посягання на вказані відносини заподіюють істотну шкоду структурно-функціональній цілісності процесу прогресивного поступу суспільства, чинять обструктивний вплив на можливості реалізації людського потенціалу в умовах стратегічного та непорушного курсу на розбудову демократичної, соціальної й правової держави України. Аналіз стану та тенденцій злочинності в Україні засвідчує, що у 2015 рр. кількість кримінальних протиправних дій за ст. 191 КК України становила 10397, а у 2016 р. – 9787 (–4,2 %). У 2017 р. число виявлених посягань цього виду збільшилося до 10 756 (+9,9 %), 2018 р. перебувало на цьому самому рівні (–0,4 %), 2019 р. – скоротилося до 9074 (–15,3 %), а у 2020 р. несподівано збільшилося на 23,0 % і дорівнювало 11160. У 2021 р. їх кількість становила 11092 (–0,6 %), тобто майже не змінилася порівняно з попереднім роком. Водночас, кількість кримінальних протиправних діянь у ЖКГ залишається стабільно високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких її проявів, а також розмірів заподіяної ними шкоди (якщо у 2015 р. зареєстровано 1875 кримінальних правопорушень, то у 2021 р. – 2137). Серед внесених відомостей до ЄРДР переважають кримінальні протиправні посягання проти власності (74 %), у тому числі вчинені шляхом привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (48 %), що пов'язано з тривалим реформуванням ЖКС та вчиненням розкрадань особами, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції в управліннях, підприємствах або організаціях ЖКГ (19 %).

Також варто відмітити, що злочинці стали активно пристосовуватися до нової системи функціонування ЖКГ і форми контролю за її діяльністю, розширили способи розкрадань за допомогою корупційної складової, корупційних зловживань. Характерним для ЖКГ є кваліфіковане приховування злочинцями слідів та ознак дій передбачених ст. 191 КК України (частка

латентної (невиявленої) кримінальної протиправності у цій сфері складає близько 75 %) шляхом взаємодії з різними фіктивними господарюючими суб'єктами недержавного сектору, що займаються житлово-комунальним бізнесом, підробленням бюджетно-накладної, кошторисної, реєстраційної та дозвільної документації, ігноруванням житлово-комунальних стандартів і норм, використанням технологій легалізації (відмивання) злочинних доходів, що значно ускладнює запобігання, своєчасне виявлення таких кримінальних правопорушень.

Пошук шляхів удосконалення кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням набув доктринального осмислення у працях різних поколінь вітчизняних учених, зокрема А. А. Бабенка, О. М. Бандурки, В. С. Батиргарєєвої, В. М. Бесчастного, В. В. Василевича, М. Г. Вербенського, А. А. Вознюка, В. В. Голіни, Б. М. Головкіна, С. Ф. Денисова, О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, В. П. Ємельянова, О. Г. Кальмана, О. М. Кваші, М. Г. Колодяжного, О. Є. Користіна, М. В. Корнієнка, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, О. М. Литвака, М. І. Мельника, Є. С. Назимка, А. А. Небитова, Ю. В. Орлова, О. П. Рябчинської, А. В. Савченка, М. О. Семенишина, Є. Д. Скулиша, В. І. Шакуна, О. Н. Ярмиш, Н. М. Ярмиш та інших.

Деякі аспекти протиправності у сфері господарської діяльності, розглядали у своїх роботах В. І. Антипов, М. Б. Бучко, Н. О. Гуторова, О. Ф. Долженков, М. О. Дунас, О. Г. Кальман, В. В. Коваленко, О. Є. Користін, В. П. Корж, О. М. Крижановський, Г. А. Матусовський, В. М. Попович, В. Л. Ортинський, В. В. Сазонов, Л. М. Стрельбицька, Є. Л. Стрельцов, О. В. Тихонова, С. С. Чернявський, В. В. Черней. Різні аспекти протидії розкраданням висвітлювались у роботах В. В. Бережняка, Я. В. Василевича, А. Ф. Волобуєва, А. П. Запотоцького, М. І. Камлика, В. В. Корнієнка, С. С. Кулика, В. В. Лисенка, М. М. Ніконова, О. А. Слабченка, К. А. Титової та ін.

Наукові положення, сформульовані зазначеними авторами мають важливе наукове і практичне значення. Водночас аналіз наукових робіт, національного законодавства України, статистичних матеріалів, оперативної, слідчої та судової практики свідчить, що ця важлива з практичного погляду і складна в теоретичному плані проблема не має достатньої наукової розробленості. І хоча напрацювання зазначених та інших дослідників становлять теоретичне підґрунтя для розв'язання багатьох практичних проблем, що виникають у правоохоронній і правозастосовній діяльності, все ж таки недостатній рівень обізнаності працівників правоохоронних органів (слідчих, оперативних працівників) з особливостями фінансових операцій, розпорядженням бюджетних коштів, способів вчинення та приховування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, а також розбалансованість нормативно-правового забезпечення, його концептуальна неузгодженість та відсутність системного підходу на національному рівні до організації запобігання в умовах дії Кримінального процесуального кодексу (КПК) України та з урахуванням структурно-функціональних змін у системі органів сектору безпеки ускладнюють системне планування й проведення скоординованих кримінологічних заходів реагування на вияви розкрадань, що потребує невідкладного вирішення, особливо в умовах воєнного стану.

Зазначені обставини й зумовили обрання теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 року № 569), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 року № 1126), Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових

наук України від 3 березня 2016 року), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28) та на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 листопада 2020 року, протокол № 23).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 26 жовтня 2020 року (протокол № 20).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної задачі запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ за допомогою кримінологічних засобів, що полягає у розробленні пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для досягнення зазначеної мети необхідно було вирішити такі *завдання*:

- проаналізувати історію виникнення і розвитку правової регламентації діяльності органів ЖКГ України у сфері надання послуг населенню;
- надати характеристику сфери ЖКГ як об'єкту кримінологічного дослідження;
- узагальнити зарубіжний досвід запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ;
- охарактеризувати стан та тенденції привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ;
- систематизувати детермінанти, що впливають на вчинення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ;
- виокремити кримінологічно значущі ознаки осіб, які вчиняють такі

кримінальні правопорушення;

– окреслити загальносоціальні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ;

– розробити спеціально-кримінологічні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ;

– запропонувати напрями інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ.

Об'єктом дослідження є кримінальна протиправність у сфері ЖКГ.

Предмет дослідження – запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення обумовлених нею задач використовувались загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема *системний* – для кримінологічного аналізу предмету дослідження та запобігання як теоретико-практичної проблеми в межах усієї роботи, формуванні висновків до розділів і загальних оцінок (розділи 1–3); *історико-правовий* – у процесі розкриття генезису правової регламентації діяльності органів ЖКГ України у сфері надання послуг населенню, теоретичних досліджень й правозастосовної практики (підрозділи 1.1); *логіко-нормативний* – для аналізу законодавчих та відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів з питань запобігання розкраданням (підрозділи 1.1, 1.2, 3.1, 3.2); *формальної логіки* – з метою надання характеристики сфери ЖКГ, формам розкрадання у цій сфері, а також кримінологічної характеристику (підрозділ 1.2, розділ 2); *порівняльно-правовий (компаративістський)* – для виявлення особливостей запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ в Україні та зарубіжних країнах, а також оцінки можливостей упровадження

іноземного досвіду у вітчизняну правоохоронну практику (підрозділи 1.3, 3.2, 3.3); *психологічні* методи (опитування, тестування, експерименти) надали змогу виявити особливості особи-злочинця (підрозділи 2.3); *моделювання* – при формулюванні концептуального бачення напрямів загальносоціального запобігання (підрозділ 3.1), розробці спеціально-кримінологічних заходів та інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання, а також пропозицій щодо удосконалення такої діяльності й практики її застосування (підрозділи 3.2, 3.3); *статистичний метод* та *контент-аналізу* – під час опрацювання матеріалів кримінальних проваджень за окремими кількісними та якісними параметрами, результати опитаних респондентів з подальшою їх інтерпретацією у роботі (підрозділи 2.1, 2.3, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять зведені дані вивчення 256 кримінальних проваджень відкритих за ст. 191 КК України упродовж 2015–2021 рр. з усіх областей країни; узагальнені результати опитувань 289 працівників органів сектору безпеки (57 прокурорів, 129 слідчих та 160 оперативних працівників Національної поліції у Дніпропетровській, Житомирській, Київській, Львівській, Одеській, Харківській областях); аналітичні узагальнення МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України, матеріали ЖЕУ, ЖЕО, ОСББ, міських та обласних державних адміністрацій; а також результати багаторічного вивчення оперативно-розшукової та слідчої практики з урахуванням значного досвіду роботи автора безпосередньо в підрозділах Національної поліції різного управлінського рівня.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням у якому на підставі аналізу теоретичних та праксеологічних джерел, сучасного стану кримінального, кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності, отриманих емпіричних даних надано кримінологічну характеристику і розроблено систему заходів запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання

службовим становищем у сфері ЖКГ. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– виокремлено основні етапи розвитку правової регламентації діяльності органів ЖКГ України у сфері надання послуг населенню, в результаті чого виділено чотири періоди (дорадянський, радянський, перехідний, сучасний) його генези на території сучасної України та виявлено закономірності криміналізації привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;

– обґрунтовано наукові основи комплексної кримінологічної методики запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, яка ґрунтується на критичному аналізі законодавства, опрацюванні положень кримінології, кримінального права, кримінальної процесуальної та оперативно-розшукової діяльності та в якій розкрито зміст елементів кримінологічної характеристики з виокремленням відомостей про стан і тенденції такої злочинності, детермінанти, кримінологічні ознаки особи-злочинця, організованих груп, які впливають на вибір дієвих праксеологічних заходів запобігання на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуально-профілактичному рівнях в умовах чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства;

– розроблений інструментарій кримінологічної діяльності з виявлення латентних розкрадань, а саме: заходи пошукової діяльності – це заходи, що не потребують погодження з прокурором або отримання дозволу суду, не обмежують конституційні права і свободи громадян, здійснюються суб'єктом пошукової діяльності, спрямовані на отримання первинної інформації, не заданої обставинами оперативно-розшукового або кримінального провадження; метод пошукової діяльності – це маючий чітко виражену розвідувальну спрямованість спосіб пізнання об'єктивної істини про кримінальне правопорушення передбачене ст. 191 КК України у сфері ЖКГ та

первинної інформації про ознаки злочинних дій уповноваженим суб'єктом ЖКГ, діяльність якого має спеціальну систему правового регулювання; пошукова дія – це алгоритмізований спосіб пізнавальної діяльності суб'єкта пошуку, що у комплексі з тактичними прийомами забезпечує отримання первинної інформації про латентне привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ;

– запропоновано типологію правопорушників, які причетні до вчинення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ за посадово-рольовими функціями (керівники управлінь, областей, які наділені правом розпорядження майном, призначеного для підприємств і організацій у сфері ЖКГ; керівники підприємств або організацій у сфері ЖКГ, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції; особи, які виконують облік грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей, а також контроль за їх витратою; особи, які займаються матеріально-технічним постачанням та обслуговуванням підприємства або організації у сфері ЖКГ), що має значення для обрання заходів запобігання або припинення злочинної діяльності, встановлення особи-підозрюваного й завданих збитків;

удосконалено:

– наукове розуміння «розкрадання» як вчинене з прямим умислом протиправне заволодіння чужою рухомою річчю, вчинене одним із способів, визначених у КК, що посягає на право власності і спричиняє матеріальну шкоду й запровадження його до КК України;

– визначення головних факторів детермінації привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, серед яких виділено та охарактеризовано соціально-економічні, організаційно-управлінські, правові та культурно-психологічні; акцентовано на детерміністичній ролі неналежного фінансового забезпечення житлово-комунального сектору, а також на впливі масової психології споживацтва й корисливості, правового нігілізму та феномену знедержавлення легітимності на

інтенсивне відтворення розкрадань в Україні;

– інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності оперативних підрозділів шляхом: а) застосування сучасних методик кримінального аналізу в реальних умовах виконання оперативно-службових завдань (від проведення окремого оперативно-розшукового заходу до організації ОРД та негласної роботи щодо окремих об'єктів ЖКГ і Управлінь загалом); б) запровадження в практику діяльності оперативних підрозділів результатів кримінального аналізу через нормативно-правове урегулювання та належне кадрове, фінансове й методичне забезпечення; в) встановлення індикаторів злочинності, злочинної діяльності та їх впливу на ЖКС, а також факторів пов'язаних з нею; г) прийняття спільного наказу (Офіс Генерального прокурора, НПУ, СБУ та ін.) про моніторинг криміногенної ситуації у бюджетній сфері та взаємодію органів сектору безпеки щодо запобігання кримінальним правопорушенням у ній;

– загальносоціальні напрями мінімізації вчинення розкрадань у сфері ЖКГ: формування власної Інтернет-сторінки ЖКГ; запровадження досвіду відкритості та прозорості щодо діяльності та її пріоритетних напрямів; формування «вікна сервісного обслуговування» та «екстренного вікна сервісного обслуговування» споживачів;

дістало подальший розвиток:

– кримінологічний підхід до захисту вітчизняного ЖКГ на основі аналізу кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ у європейських країнах (Іспанія, Німеччина, Польща, Франція) та США, який дозволив констатувати, що державна політика в Україні повинна ґрунтуватися на принципі дотримання встановлених стандартів, нормативів, норм, порядків і правил, а кримінологічна політика спрямована на мінімізацію кримінальних правопорушень та виявлення латентних протиправних дій у цій галузі;

– створення Національного реєстру ЖКГ, головним призначенням якого є підвищення координації боротьби з незаконними заволодіннями коштами та

майном, а також шахрайськими діями; аналіз випадків вчинення різних форм розкрадань на території країни; визначення способу учинення кримінальних правопорушень та їх предмет; виявлення щомісячних, щоквартальних та щорічних випадків вчинення розкрадань у сфері ЖКГ, а також викраденого майна, встановлення його серійного номеру за потреби; забезпечення відшкодування шкоди шляхом встановлення місцезнаходження та ідентифікації викраденого майна;

– способи вчинення розкрадань бюджетних коштів у сфері ЖКГ:

а) розтрата коштів: порушення процедури державних закупівель; при ремонті об'єктів ЖКГ; підписанні акту прийому передачі проектів на виконання робіт по капітальному ремонту при фактичній відсутності проектів ЖКГ; б) привласнення коштів, виділених на ЖКП; в) зловживання службовим становищем щодо надали перевагу під час проведення конкурсних торгів із закупівлі ремонтних робіт та в подальшому привласнення бюджетних коштів; за змовою з виконавцем робіт під час проведення капітального ремонту об'єктів ЖКГ;

– Стратегія розвитку сфери ЖКГ на 2024–2030 роки, яка носить планувальний характер формування, реалізації та координації державної політики у сфері ЖКГ з урахуванням сучасних тенденцій розвитку ЖКС й загроз для неї, глобальних трендів та внутрішніх можливостей держави, ефективності використання державних, регіональних, енергетичних та природних ресурсів, а також запобігання правопорушенням на основі інформаційно-аналітичного (спеціально-кримінологічний рівень) та контрольно-ревізійного забезпечення (індивідуально-профілактичний рівень);

– порядок ініціювання проведення ревізії (аудиту, службових та інших перевірок) суб'єктів ЖКГ, залучення спеціалістів (бухгалтерів, аудиторів, ревізорів, економістів, енергетиків тощо) для отримання необхідних консультацій як один із напрямів запобігання, виявлення та припинення розкрадань.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження впроваджено та мають перспективи подальшого використання у:

законотворчій діяльності – при вдосконаленні законодавства про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень проти власності;

діяльності правоохоронних органів – при розробленні й удосконаленні відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання привласненню, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ підрозділами НПУ (акт впровадження Головного слідчого управління НП України в Миколаївській області від 04 липня 2022р.);

освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, кримінального процесуального права, оперативно-розшукової діяльності, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовці бакалаврів та магістрів за спеціальністю 081 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників НПУ (акт Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2022 року).

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднені автором на науково-практичних конференціях, всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах: міжвузівський науково-практичний круглий стіл «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2021 р.), міжвузівський науково-практичний круглий стіл «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 2022 р.), Актуальні проблеми кримінального права: X Всеукраїнська науково-теоретична конференція, присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (м. Київ, 2022 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в сьома наукових працях, серед яких чотири статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук та міжнародних наукометричних баз, три статті – у збірниках тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (292 найменування на 28 сторінках) та чотирьох додатків на 13 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 271 сторінку, із них основний текст дисертації – 244 сторінок.

РОЗДІЛ 1

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРИВЛАСНЕННЮ, РОЗТРАТІ
МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ
СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-
КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА**

**1.1. Генеза правової регламентації діяльності органів житлово-
комунального господарства України у сфері надання послуг населенню**

ЖКГ є однією з важливих соціальних галузей, що пов'язана із забезпеченням гідних умов життя людини, створенням нормальних, здорових, безпечних умов її життєдіяльності. Це система підприємств, установ та організацій, які виконують виробничі й невиробничі функції із забезпечення населення необхідними ресурсами та наданням послуг із належного утримання житла, благоустрою населених пунктів і розвитку відповідної інфраструктури. Згідно ч. 1 ст. 191 КК України передбачена кримінальна відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем [103]. Однак, така законодавча конструкція досліджуваного складу кримінального правопорушення не виникла на порожньому місці, а сформувалась внаслідок тривалого періоду історико-правової еволюції

Правовий захист об'єктів ЖКГ завжди вважався важливим аспектом гарантування належного дотримання прав і свобод людини і громадянина в державі, зміцнення України як правової держави. На думку М. Й. Коржанського, розвиток нашого національного законодавства про кримінальну відповідальність пов'язаний зі створенням і дією різних нормативно-правових актів: Руської Правди, Статутів князівства Литовського, Прав та установ Малоросії, Кримінальних кодексів УРСР 1922, 1927 і 1960 рр.

тощо [83, с. 52-58].

У цьому аспекті, як зазначає Н. О. Сербина, з науковцем складно не погодитись, адже саме у вказаних нормативно-правових актах були вміщені норми права, що регулювали різні суспільні відносини тих часів, серед іншого й кримінально-правові. Дослідивши їх, видається можливим сформулювати уявлення про те, яким чином відбулося врегулювання суспільних відносин, що є предметом нашого дослідження, у різні часові проміжки, а також простежити зміни, яких воєни зазнали в процесі історичного розвитку [205].

Р. А. Джабраїлов історію становлення і розвитку законодавства у сфері управління комунальною власністю пропонує поділяти на такі етапи: 1) XIV–XVIII ст. (період розвитку міської власності на основі Магдебурзького права та до виданої Катериною II 21 квітня 1785 р. «Жалу вальної грамоти на права і вигоди містам Російської Імперії»); 2) друга половина XIX ст. (реформи міського самоврядування); 3) період СРСР; 4) розвиток комунальної власності в сучасній Україні [89, с. 3]. О.О. Кравчук, досліджуючи адміністративно-правове регулювання комунальної власності, пропонує такі історичні періоди розвитку комунального управління: 1) період зародження комунального управління; 2) період впливу на цей інститут Магдебурзького права; 3) друга половина XIX ст. – період реформування комунального господарства; 4) радянський період функціонування комунального управління; 5) період після здобуття Україною незалежності [49, с. 15]. Отже, запропоновані ними етапи не охоплюють усі періоди, що стосуються виникнення та функціонування ЖКГ.

О. О. Перькова пов'язує розвиток ЖКГ з житловим фондом, але дещо по-іншому виокремлює етапи розвитку. На її думку, розвиток цієї галузі можна поділити на сім етапів: 1) середньовіччя – у цей час виникає приватна власність на житло; 2) XIX ст. – виникає приватна власність кооперативу на житло; 3) початок XX ст. – виникає муніципальна власність на житлово-комунальні підприємства та приватна власність на житло; 4) 1917–1921 рр. – державна та муніципальна власність на підприємства ЖКГ; 5) 1921–1924 рр. – державна та

муніципальна власність на підприємства ЖКГ, колективна власність на житло мешканців житлової будівлі; 6) 1925–1990 рр. – загальнодержавна власність на житло та житлово-комунальні підприємства; 7) 1990–2010 рр. – приватна власність на житло, державна та приватна власність на житлово-комунальні підприємства [166, с. 11].

Думки про те, що основою ЖКГ є ЖФ, дотримується й авторський колектив монографії «Реформування житлово-комунального господарства: теорія, практика, перспективи». Таку позицію вони обґрунтовують тим, що саме його об'єкти – комунальні підприємства забезпечують електроенергією, газом, водою, теплом, створюючи в них певний рівень благоустрою. Також тісно з ним пов'язані споруди зовнішнього міського благоустрою, підприємства з вивозу побутових відходів [194, с. 41–52].

Таким чином, варто наголосити, що історію розвитку правової охорони об'єктів ЖКГ неможливо відокремити від історії правової охорони інституту комунальної власності в Україні загалом. Проте вона донині залишається недостатньо вивченою. У науковій літературі наявні лише поодинокі згадки про правову охорону чи взагалі про власність, яка після 1990 року отримала в законодавстві назву комунальної та за найбільш характерними ознаками нагадує таку форму власності, є її історичною попередницею.

На наш погляд, прообразом комунальної власності можна вважати власність общини, племені. Підставами для такого висновку є ознаки, притаманні власності общини: спільність володіння, рівність у праві тощо. Власником у цьому випадку виступала певна сукупність людей – рівноправних, об'єднаних спільністю мешкання на певній території. На більш пізніх етапах розвитку українського суспільства та державності прототипами комунальної власності в сучасному сенсі цього слова можна вважати колективну власність. Розвиток останньої нерозривно пов'язаний із територіальною громадою.

Еволюція територіальної громади в Україні тривала впродовж століть. Їй притаманна низка важливих функцій, що забезпечували життєдіяльність села

чи міста. Найважливішими з поміж них були господарська, культурно-просвітницька, функції соціального захисту, забезпечення правопорядку на території мешкання громади та збереження рухомого і нерухомого майна. Для ефективної реалізації зазначених повноважень обов'язковим було забезпечення громади належними об'єктами власності, в їх числі об'єктами ЖКГ.

Аналіз найбільш з вагомих джерел кримінального права України, що існували на тому чи іншому історичному етапі її розвитку, свідчить про те, що в усі часи держава незмінно приділяла увагу охороні комунальної власності. Рівень захищеності названих відносин міг бути різним, що залежало від соціально-економічних, політичних та інших умов існування суспільства, але що разі завдання з охорони комунальної власності кримінальне право виконувало. Забезпечення недоторканності об'єктів ЖКГ кримінально-правовими засобами здійснювалося, передусім, шляхом встановлення відповідальності за різні посягання на них як складової частини інституту комунальної власності. Переважним чином, до таких належали розкрадання, а також знищення і пошкодження комунального майна.

Історія кримінально-правового захисту об'єктів ЖКГ бере свій початок від часів Київської Русі. Перші положення про відповідальність за знищення та пошкодження такого ряду об'єктів сформульовані в Руській Правді, появу якої відносять до XI століття [245]. Розвинутий міський лад, основною ознакою якого було широке громадське самоврядування, існував ще за часів Київської Русі. Міста мали значну адміністративну, господарську, судову автономію від князівської адміністрації [8, с. 55]. Громада володіла міською корпоративною власністю, серед іншого й на землю з XIII ст. в українських містах запроваджено Магдебурзьке право. Разом із Магдебурзьким правом міста отримували низку майнових повноважень – вони володіли нерухомістю та іншим майном [88, с. 22, 25; 205].

Велика редакція Руської Правди містить ст. 83, якою передбачена відповідальність за підпал току або двору у вигляді видачі головою князю з усім маєтком [47, с. 75]. До норм, які нас цікавлять у контексті дослідження в

Короткій редакції документа віднесено ст. 32, якою встановлено відповідальність за спалення князівської борти й відшкодування за це в розмірі трьох гривень [222, с. 49-51]. Розтрата ЖКГ розглядаються, ймовірно, як цивільно-правові делікти, оскільки за них не передбачене покарання, а йдеться лише про відшкодування шкоди власнику. У названій же статті Великої редакції за відповідні діяння встановлено покарання – видача головою князю з усім маєтком (причому в статті обумовлено, що з конфіскованого майна «наперед винагороджується збиток господаря», тобто потерпілого). Таким чином, діяння, за які передбачено не лише відшкодування майнової шкоди, а й інші наслідки, що можна віднести до розряду покарань, необхідно визнавати кримінальним правопорушенням [205].

Вперше про кримінальні правопорушення проти власності на теренах нашої держави згадується у статтях 35–37 Правди Ярославичів (Короткої редакції Руської Правди). Однак, так само як і у Широкій Руській Правді, у Правді Ярославичів виділялися лише такі майнові кримінальні правопорушення як розбій, татьба (крадіжка), підпал, деякі інші форми знищення чужого майна та конокрадіство. Окрему диференціацію в залежності від особливостей предмету та суб'єкту кримінального правопорушення мала татьба. Таким чином, аналіз норм Руської Правди дозволяє зробити висновок про те, що привласнення та розтрата майна у сучасному кримінально-правовому розумінні в ній не виділялися як окремі злочини. У ряді випадків такі дії кваліфікувалися як татьба: наприклад, якщо холоп, який працює на полі свого господаря, привласнить собі зерно чи іншу продукцію з поля [47]. Такий стан справ цілком зрозумілий і обґрунтовується низьким рівнем розвитку товарно-грошових та інших майнових відносин, а також правотворчості, що не дозволяло (та й не було потреби) у період існування Київської Русі законодавчо оформити кримінальну відповідальність за досліджуваний злочин як за самостійне суспільно небезпечне діяння.

Одночасно із загальноєвропейськими процесами відбувається зародження і розвиток ЖКС на вітчизняних територіях. Характерною

особливістю тогочасних міст Київської Русі були кремлі, на території яких розміщувалися адміністративні будівлі, князівські та церковні споруди. Між кремлями руських міст, що будувалися переважно в центрі населеного пункту, та замками-фортецями міст Західної Європи існувала принципова відмінність. Замки-фортеці Західної Європи були резиденцією лише феодала, а руські кремлі – центрами державного та суспільного життя, що водночас розраховувалися на укриття населення від нападу ворогів [193, с. 19]. Як зазначає М. І. Костомаров, характерною рисою руських князів була любов до будівництва церков. Так, Ярослав Володимирович на честь перемоги над печенігами у 1037 р. побудував у Києві церкву св. Софії. Крім того, він побудував церкву св. Ірини, монастир св. Георгія, Золоті Ворота з церквою Благовіщення. Князь Святополк побудував Михайлівський Золотоверхий монастир. Князь Андрій Боголюбський побудував церкви Успенія, Спаський та Вознесенський монастирі, Соборний храм Спаса, церкву св. Федора Стратилата, церкву Покрови [154, с. 16, 40, 48].

У XIII ст. політичний та культурний центр українських земель перемістився з території Київської Русі до Галича, де сформувалося Галицько-Волинське князівство. У XIV ст. починає зароджуватися самоуправління. Окремим містам надається магдебурзьке право – звільнення цих міст з-під юрисдикції державної адміністрації та надання можливості здійснювати самоврядування на корпоративній основі (Львову – у 1356 р., Луцьку – у 1432 р., Києву – у 1494 р.). Водночас бургомістри, війти чи ротмани (представники органів самоуправління) розпоряджалися міськими доходами і видатками, дбали про функціонування різноманітних міських служб [122, с. 60].

Розширення як внутрішньої, так і зовнішньої торгівлі, передусім під впливом великих географічних відкриттів у XV–XVI ст., призводять спочатку до створення домашньої промисловості, а потім і до виникнення мануфактур, що підсилює зростання та розвиток міст. Чисельність населення починає різко зростати, збільшується також сама кількість міст. З виникненням фабричного

виробництва і великого промислового капіталу у світі почався процес утворення та розвитку капіталістичних міст. Поступово в будівельну практику починається впроваджуватися попереднє складання генеральних планів міст. Вони починають отримувати регулярну систему планування та забудови, вживаються заходи для припинення самовільного та стихійного будівництва, яке з подальшим розвитком населених пунктів створює багато проблем. Цивільне будівництво починає домінувати над церковним, значно поліпшується інженерний благоустрій міст: проводиться заощування та озеленення вулиць, відводяться поверхневі води, запроваджується штучне освітлення вулиць, приймаються рішення про розвиток кам'яного будівництва [244, с. 22].

Нічого кардинально в аспекті кримінального законодавства про відповідальність за привласнення та розтрату майна не змінилося й у період феодальної роздрібненості та подальшого панування Великого князівства Литовського на теренах нашої держави. Практично ті ж склади злочинів, що вказані вище, залишалися у відповідних джерелах права – Судебнику 1468 року (Статут Казимира) та Литовських статутах 1529, 1566 та 1588 років. Хоча слід зазначити, що у статті 1 Розділу 13 Статуту Великого князівства Литовського 1588 року йдеться про те, що «коли б хто-небудь захопив на чужій землі табун коней князівських, панських, земських і тримаючи його у себе, уморив жеребця або кобилу або їх собі присвоїв, то за кобилу чи жеребця повинен заплатити нав'язну: за кобилу 4 копи грошей, за жеребця – 8 коп грошей» [263, с. 83]. Однак термін «присвоїв» (синонім – «привласнив») тут вживається радше не у сенсі привласнення ввіреного майна чи майна, що перебувало у віданні особи, а як обернення майна на свою користь шляхом крадіжки або грабежу (Розділ 13 так і називається «Про грабежі та нав'язки»), адже: а) нічого не говориться про предикатні правомочності суб'єкта щодо вказаних предметів злочинів; б) присвоєння згадується як альтернатива «уморення» (знищення), тобто лише як результат поводження з викраденим майном, а не як спосіб заволодіння ним.

Досліджуючи еволюцію правової конструкції привласнення, не можна не звернути увагу і на Соборне уложення 1649 року, в п. 194 якого йдеться про наступне (мовою оригіналу): «...*А будет тот, чье то поклажее, учнет на него бити челом, что то его поклажее у того, у кого он положил, было вместе с(ъ) его животы, а пропало одно его поклажее, а того животы целы, и им в том дати суд, а по суду и по сыску межъ ими указ учинити до чего доведется*» [218; 129; 14]. Буквальне тлумачення наведеної норми права дає підстави стверджувати, що мова йде про привласнення поклажі, відданої винуватому на зберігання. І хоча конкретних ознак даного діяння не наводиться, все ж воно відмежовується від татьби, тобто крадіжки, та інших способів викрадення. При цьому варто відзначити, що наведений делікт був радше цивільно-правовим, аніж кримінальним, оскільки вирішення справи щодо нього повністю залежало від дискреції суду: жодних конкретних кримінально-правових наслідків не передбачалося, остаточне рішення залежало від розсуду судді. Така невизначеність щодо галузевої приналежності аналізованої норми обумовлена тим, що в цілому право та законодавство того періоду не мало чіткого галузевого розмежування, а тому, цілком можливо, на нашу думку, припустити, що за один і той самий вид діяння в залежності від конкретних обставин справи могла наставати як цивільно-правова, так кримінальна відповідальність.

У XVIII столітті в правовій системі, що існувала на території сучасної України, яка входила на той період до складу Російської імперії, відбулися суттєві зміни; вони торкнулися також і законодавства про кримінальну відповідальність. Розвиток виробничо-господарських відносин та, водночас, елементи політичної нестабільності наклали свій відбиток на конструювання численних кримінально-правових норм. Так, вже у Правах , за якими судиться народ малоросійський 1743 року ми можемо знайти законодавчий текст наступного змісту (мовою оригіналу): «Кто би денги, безъ указу государева, на убитокъ казни государственной, дѣлалъ, или би монету государеву портилъ, передѣливалъ, обрѣзивалъ, такожъ если би и денежнаго двора майстери золото,

сребро и дургую какую нибудь матерію къ денежному дѣлу принадлежащую портили, переливая мѣшали для прибили своей а на убитокъ государству, таковыхъ, подлинними доказателстви въ томъ изобличеннихъ, казнить безъ всякія пощади: горло растопленнымъ свинцемъ залить; такой же казни подлежатъ и тѣ, которіе бѣ дерзнули подѣ герби чужого государства дѣлать воровскія деяни и между народъ пуцать для обмани и убитка народного. Статутъ: роздѣль 1, артикуль 17, параграфъ 1. Въ Порядки правацесарского: артикуль 68, П. 1.» [146, с. 159; 173].

Аналіз цих кримінально-правових норм дозволяє зробити висновок, щоз підробленням грошей вперше відбувається законодавче закріплення окремого складу кримінального правопорушення – привласнення чужого майна (в даному випадку грошей) шляхом змішування дорогоцінних грошових металів (золото, срібло) з недорогоцінними, вчинене спеціальним суб'єктом – майстрами грошової справи (тобто штатними працівниками царського грошового двору). Таким чином, 1743 рік можна вважати роком першого офіційного визнання суспільної небезпечності досліджуваного злочину. Однак, закономірною слід визнати ту обставину, що, враховуючи специфіку тогочасного суспільного-політичного ладу, від посягань означеного характеру (привласнення чужого майна) кримінально-правовому захисту підлягали лише суспільні відносини щодо недоторканості державної власності. На підтвердження цієї тези наведемо ще одну норму, закріплену в абз. 2 п. 1. статті 19 Прав, за якими судиться народ малоросійський 1743 року (мовою оригіналу): «Такожь кто Императорского Величества или Государственные казенные денги въ своихъ рукахъ и вѣдомствѣ имѣя изъ онихъ что украдетъ или утаить, либо въ расходѣ менше умышленно запишетъ, нежели получитъ, и то по щету на него явится либо изъ магазѣна Государева или изъ содержащихся въ канцеляріяхъ денегъ и другихъ вещей, или стоя на караулѣ, тамъ же что украдетъ, либо кто принимая у кого и щитая казенные денги или провиантъ умышленно жъ, а не съ ошибкою начтетъ, и то начтенное себѣ похитить, таковой имѣеть битъ повѣшень» [245, с. 186].

Як видно з наведеної нормативно-правової конструкції, вперше відбувається вказівка на предикатну правомочність суб'єкту кримінального правопорушення – перебування державного майна у його віданні («вѣдомствѣ»), що свідчить про виокремлення привласнення майна серед інших форм викрадення, зокрема, відокремлення його від таємного викрадення (краджіки/татьби), що не було властивим для більш ранніх джерел права.

У капіталістичному місті палаци і маєтки з просторими, чистими та оздобленими кімнатами, обладнаними всіма досягненнями новітньої техніки, межують з халупами бідняків, що позбавлені повітря і світла, тонуть у бруді, не мають водопроводу, каналізації та освітлення. Приватна власність на землю починає призводити до того, що забудова стає безсистемною і різностильною, проектні роботи майже не ведуться. Із збільшенням кількості міст починає швидко зростати рента (плата) на будівельні ділянки, значно обганяючи зростання кількості населення.

На думку М. Файдера, саме у другій половині XVIII – початку XIX ст. в Європі почалося становлення ЖКГ як галузі. Це, як зазначає автор, було пов'язано насамперед із збільшенням кількості населення міст і розвитком внутрішньоміських комунікацій. Як зазначалося в документах того часу, крім істотних змін, яких зазнали вимоги до технічного утримання житлових будинків, змінився і їх юридичний статус. Якщо в середньовічному місті житлові приміщення були здебільшого в особистому користуванні і призначалися для проживання господаря, його сім'ї та челяді, то з виникненням великих промислових підприємств і масовим припливом у міста робочої сили, яка потребувала житла, з'явилися прибуткові будинки – спеціально призначені для здачі в найм [239].

Епоха імперіалізму характеризується початком скуповування міських і приміських земель спекулянтами та банками для подальшого їх перепродажу. Будівництво будинків усе більше ведеться на позичковий капітал, для зведення будинку будівельний кредит перетворюється на довгостроковий іпотечний. Фактичними власниками великих домоволодінь стають банки та фінансовий

капітал. Висока земельна рента призводить до витіснення з центральних кварталів міста найбідніших прошарків населення, підсилює щільність забудови і перенаселення будинків, надзвичайно утруднює відчуження територій, необхідних для проведення нових вулиць, транспортних ліній і нових комунальних споруджень, робить майже неможливою перебудову вуличних мереж і загальне перепланування міста. Спроби окремих міст побороти вплив земельної ренти ні до чого не приводить і ціни продовжують зростати [36, с. 204].

У зв'язку з швидким розвитком промисловості, спостерігається безконтрольне розширення території фабрик і заводів, невдале прокладання залізниць і шосейних доріг, порушення гігієнічних норм при розміщенні водозабірників, сміттєзвалищ. Такі процеси призвели до того, що значні території міст стали взагалі непридатними для заселення. Крім того, потреба у трудових ресурсах спричинила масовий наплив у міста населення, яке потребувало місця для проживання. У 1909 р. в Англії був виданий містобудівний закон, який надавав право Міністерству внутрішніх справ складати генеральні плани міст з метою контролю за використанням території. Ще раніше, у 1887 р., у Німеччині, відповідно до Будівельного регулятиву, починають будувати для населення цілі квартали казарм [193, с. 24].

Прогрес у сфері ЖКГ був прямо пов'язаний з поглибленням індустріалізації. Власники заводів і фабрик на певному етапі усвідомили, що робітник, змучений суворим побутом, через низьку продуктивність його праці не вигідний. Саме тому фабриканти почали в масовому порядку будувати відносно комфортне житло для робітників, а вони «у відповідь» на це не лише збільшували свою продуктивність, а й охоче залучали нові кадри, яких вабила перспектива разом з роботою отримати житло. Однак докорінний злам у сфері ЖКГ відбувся з початком кооперації малих капіталів. У Західній Європі житлові кооперативи в масовому порядку стали виникати в другій половині XIX ст. Як свідчать архіви газет того часу, після Всесвітньої виставки в Парижі 1899 р., на якій було представлено експозицію з житлової тематики, на цю

сферу звернули увагу державні мужі. Саме з цього часу в Європі та Америці активно розвивалося житлове законодавство і почалася історія ЖКГ у його сучасному вигляді [239].

Царська Росія порівняно з іншими країнами світу мала досить низький рівень розвитку ЖКГ. Наприклад, за станом водозабезпечення вона посідала одне з останніх місць в Європі, система каналізації діяла лише у 18 містах, центральних теплових систем не було взагалі [239, с. 121]. На початку ХХ ст. функції державної влади на місцях виконували земства, які, зокрема, здійснювали й діяльність у сфері ЖКГ. Відповідно до зведеного звіту Київського повітового земства за 1904–1917 рр., гроші з державного бюджету виділялися переважно на укладання доріг, будівництво та частковий ремонт громадських споруд, мостів, облаштування каналізації та водопроводу. Як зазначалося у звітах, щороку спостерігалася тенденція до збільшення розмірів коштів, які виділяли на проведення цих робіт, за винятком 1917 р. [167, с. 30–32]. У дореволюційній Росії, до складу якої входила Україна, приблизно 80 % житлового фонду становили дерев'яні будинки, 26 % мали дерев'яні покрівлі, а 21 % – солом'яні чи комишеві. Тільки 5 % населення користувалися електричним освітленням, 2 % будинків були приєднані до каналізації, а в дуже невеликій кількості будинків, головним чином, у Москві, Петербурзі та Києві, було централізоване опалення [36, с. 203].

На цьому етапі розвитку кримінального законодавства було видання Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, чинність якого поширювалась також і на більшість території сучасної України. Аналіз Розділу XII «Про злочини і проступки проти власності приватних осіб» зазначеного нормативно-правового акту дає підстави стверджувати, що вся категорія означених злочинів була поділена на п'ять груп: а) знищення чи пошкодження чужого майна; б) заволодіння чужим нерухомим майном; в) викрадення майна; г) привласнення і утайка чужої власності; д) злочини і проступки за договорами та іншими зобов'язаннями [7]. Примітна й назва окремої Глави IV Розділу XII – «Про привласнення та утайку чужої власності», в якій вже поряд

з привласненням знайденого майна виділявся й склад злочину щодо привласнення майна, ввіреного особі, а також, що дуже важливо, розтрату такого майна. Так, у ст. 2192 Уложення зазначено (мовою оригіналу): «Кто чужую какого-либо рода собственность, ввѣренную ему для сохранения или же какого-либо употребления, или назначенія присвоить себѣ, запираясь в полученіи оной или утверждая ложно, что она имъ уже возвращена, или передана или употреблена по назначенію, или же будто бы безъ вины его истреблена или утрачена, а равно, кто такую собственность с умыслом растратить, тотъ подвергается за сие высшей мѣрѣ наказания, выше сего въ статьяхъ 2184 и 2185 опредѣленныхъ за воровство-мешенничество» [219; 7]. У зв'язку з цим можна констатувати, що з 1845 року у вітчизняній кримінально-правовій доктрині та законодавстві відбувається виокремлення окремої форми досліджуваного злочину – розтрата ввіреного майна, що не було характерним для Прав, за якими судиться народ малоросійський.

Однак, аналіз Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, а згодом і в редакції 1857 року дає підстави стверджувати про певну недосконалість конструкції зазначеної вище норми, що обумовлено прив'язкою самого суспільно небезпечного діяння (привласнення) до *показань* винної особи щодо заперечення у отриманні предмету злочину чи ствердження щодо її повернення або знищення без її вини (ст. 2192 Уложення). Отже, показання суб'єкта кримінального правопорушення, що по суті охоплюється категорією обману та, поряд з цим, є актом постзлочинної поведінки, у цьому випадку визнавалися обов'язковою ознакою об'єктивної сторони (але не способом, зокрема суспільно небезпечним діянням) досліджуваного складу кримінального правопорушення. Подібне еkleктичне поєднання кримінально-правової та кримінально-процесуальної норми не сприяло ефективній її реалізації, адже у випадку незаперечення своєї вини за логікою законодавця склад злочину «привласнення ввіреного майна» не існував. Проте, зазначена «постзлочинна прив'язка» не поширювалась на розтрату ввіреного особі майна.

Крім того, слід звернути увагу і на те, що в Уложенні 1845 року не виокремлювалась окрема категорія предмету привласнення чи розтрата – майно, що перебувало у віданні особи, чим звужувалося коло охоронюваних законом про кримінальну відповідальність суспільних відносин та викликало низку труднощів при відмежуванні крадіжки від привласнення.

У цілому ж система так званих майнових кримінальних правопорушень того часу була досить заплутаною та не відповідала сучасній класифікації злочинів проти власності, зокрема на підставі форм викрадення, способів його вчинення, особливостей предмету злочину. Крім того, мало місце змішування кримінально-правових та цивільно-правових деліктів, що було прямим наслідком недостатньо продуманої рецепції німецьких правових зразків та їх необгрунтованої імплементації до вітчизняної правової системи. Однак, незважаючи на це, злочин із ознаками привласнення та розтрата чужого майна набув свого подальшого розвитку. Зокрема, що також є доволі симптоматичним, предметом злочину віднині (1845 р.) могло бути не лише державне майно, а й майно приватних осіб, що значно розширювало коло суспільних відносин, що підлягали кримінально-правовій охороні.

Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року, незважаючи на прийняття Кримінального уложення в 1903 року залишалося чинним (у тому числі і на території України) та в цілому без суттєвих змін щодо злочинів проти власності аж до 1918 року.

Бурхливий розвиток міст на рубежі XIX–XX ст. був різко перерваний у період громадянської війни. Це пояснюється тим, що відбувається значний відтік капіталу, у тому числі призначеного для житлового сектора, у військову промисловість. Житлову потребу посилює масовий наплив біженців з районів військових дій, а також використання житлового фонду для госпіталів, казарм та інші військові цілі. У цих умовах власники дохідних будинків починають збільшувати тарифи на комунальні послуги. таке становище спричинило занепад міст, передусім великих. Практично всі системи міського господарства виявилися зруйнованими. Саме в цей час відбувається масове заселення

бідного населення в квартири забезпечених громадян. Зважаючи на повне знецінення рубля, операції щодо стягнення грошей за житло та комунальні послуги перестали себе окупати, й утримання квартплати з робітників і службовців було скасовано, населенню не надавалися жодні ЖКП.

Після жовтневої революції з квітня 1919 р. при міськвиконкомках рад народних депутатів почали організовувати відділи комунального господарства та визначати їх завдання. Проте, як писав В. Володимирський, головною проблемою було те, що «... докладно завдання цих відділів ніхто не встановив, до них включали багато такого, якого не можна було вмістити в інші відділи виконкомів. Як свідчило проведене влітку 1919 р. Радою Народних Комісарів (РНК) анкетування, структура цих відділів характеризувалася надзвичайною різноманітністю. Кількість підвідділів доходить до двадцяти. Загальний реєстр справ, що входять в їх коло компетенції, нараховує понад 60 назв. Подекуди вони входять до складу виконкомів як окремі його відділи, а подекуди – до місцевих рад народного господарства. Таке становище призводило до неорганізованості та неефективності їх роботи в населених пунктах». Автор ще тоді пропонував, щоб «... залежно від обсягу завдань, які стоять перед відділом місцевого господарства, його окремими підрозділами мали бути: 1) відділ загальної добровпорядкованості (вулиці, мости, сади, сквери тощо); 2) підвідділ підприємств загального користування (водогін, каналізація, освітлення, трамвай тощо); 3) похоронний відділ (управління кладовищами та веденням похоронної справи) [31, с. 6, 59].

Зміна суспільно-політичної формації та докорінні перетворення у правовій системі, що відбулися після припинення існування Російської імперії, не могли не позначитись і на розвитку кримінального законодавства. І через те, що вибудовування нової форми держави ґрунтувалося перш за все на зміні співвідношення різних форм власності (принаймні на декларативному, юридично значимому рівні), одного з найбільш суттєвого реформування зазнали саме злочини проти власності.

На початку 20-х років ХХ ст. у радянській державі було здійснено перехід до НЕПу, сутність якої полягала в частковому поверненні до ринкових механізмів, допущенні різних укладів у місті й на селі, а також у проведенні успішної фінансової реформи і відновлення валюти. Це створило умови для відродження великих міст, часткового відновлення житлового фонду і комунальних систем. Положенням про революційні трибунали, затвердженим Декретом Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 18 березня 1920 року, до компетенції цих органів віднесені також справи про привласненні та розтрату військовослужбовцями ввіреного їм майна. Аналізуючи це Положення, варто звернути увагу на ту примітну обставину, що вперше на нормативно-правовому рівні була закріплена диференціація на «...привласнення та розтрату, а рівно викрадення державного майна, що вчинялися посадовими особами» [186]. Таким чином, привласнення та розтрата офіційно не визнавалися формами викрадення, що послугувало розвитку підґрунтя для подальших наукових дискусій (дослідження даної проблема детально буде викладено у другому розділі дисертації). Однак, в наступних законах про кримінальну відповідальність та інших нормативно-правових актах кримінально-правової та кримінально-процесуальної спрямованості такої диференціації вже не містилось.

Для вирішення господарських питань у складі вищого органу влади у 1921 р. було створено Головне управління комунального господарства, яке виконувало функцію координатора відновлення ЖКГ у місті. Стали допускатися різні форми власності на житло та комунальні об'єкти, відновлено квартплату за користування ЖКП. З 1921 р. у практику житлового господарства повертається право приватної власності на невеликі житлові будинки, але за умови обов'язкового проведення власниками необхідних ремонтів. Утім право власності не поширюється на землю, яка залишалася в державній власності й могла бути лише взята в оренду [155].

Джерелом кримінального права по суті справи до прийняття КК УСРР 1922 р. були розрізнені нормативно-правові акти вищих і центральних органів

радянської влади на території України. Постанови і декрети (як одні з найпоширеніших актів зазначених органів) містили у собі численні кримінально-правові норми, які часом дублювалися, конкурували між собою, перепліталися з кримінально-процесуальними нормами. Такий стан правового регулювання цілком вписувався у загальну суспільно-політичну картину того часу, коли на перших порах відбувалася непродумана відмова від усталених правових зразків при майже повній відсутності адекватних альтернатив [19].

При цьому примітним є те, що радянський «законодавець» сприйняв у спадок від великодержавної кримінально-правової доктрини положення щодо існування таких двох окремих форм суспільно небезпечного діяння як привласнення та розтрата. При цьому слід звернути увагу, що такі діяння пов'язувалися виключно зі службовим становищем суб'єкта злочину, яке, проте, не конкретизувалося в жодному нормативно-правовому акті. У зв'язку з цим під майном «ввіреним по службі» могло визнаватися по суті будь-яке майно, яке було ввірене особі, що знаходилась на державній службі без прив'язки до її функцій та повноважень як таких. Вчинення цього злочину у сфері приватних відносин, таким чином, виключалося, що цілком зрозуміло, зважаючи на специфіку господарської системи радянського зразка, бо майже всі виробничі та розподільчі відносини перебували у сфері державно-владної юрисдикції та виникали, змінювалися, припинялися з приводу державної власності.

Варто констатувати, що привласнення та розтрата майна були на той час доволі суспільно небезпечними діяннями. Намагання запобігти подальшому його поширенню спричинили появу численних нормативно-правових актів, які доволі часто мали казуїстичний характер, що в принципі було не властиво для системи права континентальної правової сім'ї. А тому вже на початку 20-х років минулого сторіччя сформувалася нагальна потреба у проведенні кодифікації новітніх джерел кримінального права, що і було втілено у Кримінальному кодексі УСРР від 23 серпня 1922 р. (набув чинності з 15 вересня 1922 р.). У цьому кодексі вперше у світлі нової економічної політики

та розвитку приватно-власницьких відносин, досліджуваний склад злочину був диференційований за ознаками суб'єкта. Зокрема у статті 185 надається наступне формулювання привласнення та розтрати: «Привласнення, тобто самовільне утримання з корисливою метою, а також розтрата майна, ввіреного для певної мети, вчинене приватною особою» [198]. Поряд з цим у ч. 1 ст. 113 був закріплений склад злочину з обтяжуючими обставинами, а саме: «Привласнення посадовою особою грошей чи інших цінностей, що перебувають у його віданні в силу його службового становища» [105]. У ч. 2 ст. 113 КК УСРР 1922 р. було зазначено: «Ті ж дії, вчинені посадовою особою, наділеною особливими повноваженнями, або привласнення особливо важливих державних цінностей» [105]. Також у примітці до ст. 105 КК УСРР надавалося роз'яснення категорії «посадова особа»: «Під посадовою особою розуміються особи, які займають постійні чи тимчасові посади в якій-небудь державній (радянській) установі або підприємстві, а також в організації чи об'єднанні, що мають за законом певні права, обов'язки чи повноваження у здійсненні господарських, адміністративних, просвітницьких та інших загальнодержавних задач» [105].

У 1924 р. видається постанова «Про житлову кооперацію», що стала поштовхом для переходу до повноцінної житлової кооперації з традиційною для кооперативів пайовою системою платежів. З декількох форм об'єднань мешканців, встановлених у згаданій постанові, найбільшого поширення набули житлово-орендні кооперативні товариства (ЖОКТ). Їх створювали для задоволення житлової потреби та з метою господарювання. Так, існуючі багатоквартирні будинки, що належали місцевій раді, були передані колективу мешканців в оренду. Успіх ЖОКТ полягав у тому, що їх члени вносили додаткові паї, які дозволяли виділяти в кооперативі особливий житловий фонд, що здавався в оренду за ринковими цінами і приносив товариству цілком відчутний прибуток. Варто зазначити, що керівників у ЖОКТ не обирали, а наймали. Місце керуючого мали право посідати лише люди, які закінчили спеціальні курси при НКВС. Таким чином, управління багатоквартирними

будинками за часів НЕПу було повністю професійним, оскільки існувала розвинена система підготовки кадрів [239].

Систему оплати за житло і комунальні послуги було введено у 1926 р. Її особливістю було те, що враховувалася не тільки кількість житла і спожитих послуг, але і якісні параметри житлових приміщень та рівень доходу жителів. Починає розвиватися децентралізована система комунального управління, виникають житлові товариства. До 1927 р. в результаті успішної діяльності ЖОКТ стан ЖКГ було відновлено до рівня 1913 р., який був найуспішнішим роком для економіки Російської імперії. Розвиток ЖКГ так би і тривав, якби курс комуністичної партії не змінився у бік відмови від НЕПу. У 1927 р. ліквідуються Комітети сприяння житловому будівництву, що являли собою асоціації ЖОКТ та інших житлових об'єднань. Це означало припинення професійного управління багатоквартирними будинками та згортання відповідної політики у сфері ЖКГ.

У свою чергу, прийнятий у 1927 р. КК УРСР у цілому зберіг вказані нормативно-правові конструкції привласнення та розтрата за деякими виключеннями. Так, у ст. 116 мова вже йде про «привласнення або розтрата посадовою особою або особою, яка виконує які-небудь обов'язки за дорученням державної або громадської установи, грошей, цінностей чи іншого майна, що знаходилось у її віданні в силу свого службового становища чи виконання обов'язків» [106]. У цьому кодексі: а) була закріплена прив'язка до використання посадовою особою свого службового становища чи обов'язків. І хоч дана конструкція також не вирізняється конкретикою, все ж була зроблена спроба обмежити коло суб'єктів цього злочину саме через специфічне службове становище та особливі можливості щодо предмету злочину, які випливають з цього становища; б) у ч. 2 ст. 116 КК УРСР 1927 р. закріплений кваліфікований склад злочину: «привласнення чи розтрата, вчиненні тими ж особами, але при наявності у них особливих повноважень, а рівно привласнення особливо важливих державних цінностей» [106]. Поряд з цим, тлумачення категорій «особливі повноваження» та «особливо важливі

державні цінності» цілком відносилося до сфери суддівської дискреції, що, безумовно, не сприяло однозначному застосуванню норм КК судами на місцях.

Крім того, з 1927 р. починається історія виникнення та розвитку БТІ. Постановою Економічної наради РРФСР від 21 травня 1927 р. було затверджено «Положення про інвентаризацію майна місцевих рад», що поклало початок створенню єдиної служби технічного обліку та інвентаризації в Росії. Саме з цього часу новостворена система державного обліку й технічної інвентаризації приступила до здійснення своєї головної функції – збору та підтримання в належному стані бази даних про склад, технічний стан і вартість об'єктів нерухомості. З 1930 р. організації БТІ стали входити в систему ЖКГ країни. З кінця 1960-х років починається процес перетворення БТІ на госпрозрахункові організації. У 1975 р., відповідно до наказу Міністерства ЖКГ організації, БТІ були переведені на госпрозрахунок, зберігши за собою право юридичної особи [73].

До кінця 1930 р. проводиться «спрощення» органів комунального господарства, а пізніше і їх ліквідація. Постановою ЦВК і РНК СРСР від 15 грудня 1930 р. ГУКГ НКВС ліквідується, а на його місці створюється ГУКГ при РНК СРСР. У житловій сфері поступово починають переважати адміністративні методи управління. У 1931 р. було створено Народний комісаріат комунального господарства республіки, перейменований на Міністерство комунального господарства в 1946 р. (у 1971 р. його реорганізовано в Міністерство ЖКГ). У ці ж роки було організовано Комітет з будівництва СРСР. Основним пріоритетом у той період стало піднесення промисловості й особливо військово-промислового комплексу. Міста фактично втратили самостійні важелі управління і власні ресурси, якими вони володіли у період НЕПу. Усі матеріальні і фінансові потоки було зосереджено на державному рівні й у відомствах, тобто великих підприємствах союзного і союзно-республіканського підпорядкування. Набули розвитку відомчий житловий фонд і відомче комунальне господарство, житлові кооперативи стали ліквідувати.

Система управління в ЖКГ будувалася на принципі подвійного підпорядкування: центральним органам влади і місцевим радам в особі відповідних виконкомів міст і районів. Дієздатність тогочасної системи ґрунтувалася на праві директивного централізованого розподілу ресурсів і позаекономічного примусу. Усі значущі питання розвитку й утримання систем ЖКС вирішувалися в центрі або столицях союзних республік. Це стосувалося як питань виділення коштів на будівництво будинків або систем очисних споруд, так і питань проведення капітального ремонту житлових будинків та ін. Республіканські міністерства ЖКГ і відповідні їх управління області та міста практично не мали права розпоряджатися ресурсами. А підприємства цієї сфери були повністю позбавлені самостійності щодо прийняття рішень і здебільшого були планово-збитковими. Тарифи на ЖКП мали символічне значення і не відображали сутності економічних процесів у цій сфері. Фінансування організацій ЖКГ здійснювалося переважно у вигляді бюджетних дотацій.

Водночас радянська система того часу потребувала великих промислових центрів міського типу. Тому з початку 30-х років ХХ ст. міста набувають певного розвитку та спостерігається тенденція до урбанізації. До 1940 р. питома вага міського населення становила вже 33 % загальної чисельності населення країни. Разом з розвитком великих міст отримало певний розвиток і ЖКГ, що виявилось насамперед у наданні послуг з водовідведення та енергопостачання, виникненні житлово-експлуатаційних контор.

Період 40-х років ХХ ст. характеризувався величезними руйнуваннями під час Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років і відновленням зруйнованого господарства, у тому числі житлового фонду і комунальних об'єктів. У 1946–1950 роках рівень житлово-комунального і побутового обслуговування населення залишався низьким, а забезпеченість житлом у 1950 р. становила лише 7 м² загальної площі на душу населення, що відповідало рівневі житлової забезпеченості в 1917 р. і явно не відповідало потребам городян. ЖКП не надавалися взагалі.

У 50-ті роки ХХ ст. почався найбільш тривалий і досить послідовний етап розвитку житлової сфери та комунальних систем. Найбільш характерною була тенденція урбанізації, що з деякими коливаннями збереглася аж до початку 90-х років ХХ ст. Із середини 1950-х років у Радянському Союзі суттєво загострюється проблема житла, оскільки сільські жителі, отримавши право обирати собі місце проживання, стали переїжджати до великих міст. Після прийняття у 1957 р. постанови КПРС про перехід до типового проектування і будівництва у країні почався будівельний бум. Саме на цьому етапі виникла нова технологія індустріального будівництва, що передбачає будівництво будівельних деталей і конструкцій у заводських умовах. Масова забудова виявилася орієнтованою на стандартні панельні і великоблочні будинки, реальне будівництво проводилося з порушенням проектних вимог, що призводило до погіршення якісних параметрів житлових будинків. У результаті цього міста країни отримали значні обсяги нової житлової забудови, але її техніко-споживчі й архітектурні характеристики виявилися незадовільними. Експлуатація житлового фонду і житлово-комунальне обслуговування також не відповідало пропонованим вимогам. Спроби поліпшити стан у сфері ЖКГ виявилися невдалими, оскільки вони стосувалися лише окремих її елементів та не змінювали її кардинально. Наприкінці 80-х років ХХ ст. було прийнято низку рішень, що стосувалися ЖКГ. Вони визначали основні напрями перебудови ЖКГ, що насамперед стосувалися впровадження економічних відносин у цю сферу і введення договірних відносин місцевих органів влади з підприємствами ЖКГ на основі планово-розрахункових тарифів, які покривають їх витрати на надання послуг споживачам.

Кримінально-правова охорона суспільних відносин у сфері забезпечення недоторканності права власності знову набула роздрібненого, несистематизованого характеру. Такий стан справ зберігався більше десяти років, доки 28 грудня 1960 р. не було прийнято новий КК УРСР, який вже містив єдину статтю (ст. 84), яка передбачала кримінальну відповідальність за

привласнення чи розтрату майна та майже повністю відповідає сучасному (за КК України 2001 р.) змісту досліджуваної кримінально-правової норми. Однак, зберіглася означена вище тенденція стосовно законодавчого визнання привласнення та розтрати формою викрадення та диференціації суспільної небезпечності вчиненого за критерієм форми власності предмету посягання. Так, ст. 84 має назву «Розкрадання державного або колективного майна шляхом привласнення, розтрати або зловживання посадовим становищем», в якій передбачена відповідальність за «привласнення чи розтрату державного або колективного майна, яке було ввірено винному чи перебувало в його віданні» [104]. Як видно, дана стаття забезпечує правову охорону виключно державної та колективної власності. При цьому симптоматичним виглядає той факт, що у Розділі V «Злочини проти індивідуальної власності громадян», аналогічний склад злочину (тобто щодо привласнення та розтрати) взагалі відсутній. Таким чином, на відміну від КК УРСР 1927 р. та Указу Президії ВР СРСР 1947 р. за КК УРСР 1960 р. привласнення та розтрата індивідуального майна громадян не визнавалися суспільно небезпечними та, відповідно, не мали юридичної форми злочину. Безумовно, це є регресом тогочасної правової системи, що відбувався на фоні посилення політизації та комуністично-партійної ідеологізації суспільного життя.

Врешті ж, ст. 84 КК УРСР 1960 р. майже повністю відповідає за змістом ст. 191 нині чинного КК України 2001 р. Акцент лише слід зробити на тому, що ч. 2 ст. 84 передбачала відповідальність за «розкрадання державного або колективного майна шляхом зловживання посадовою особою своїм посадовим становищем» [48]. Тобто, в цьому випадку та в контексті назви ст. 84 КК УРСР 1960 р. законодавець, на нашу думку, прагнув відобразити те, що викрадення (розкрадання), яке вчиняється службовою (посадовою) особою *із використанням службового (посадового) становища*, тобто використовуючи свої права та обов'язки по службі, об'єктивно може відбуватися лише шляхом привласнення чи розтрати. А тому, закріпивши, як форму суспільно

небезпечного діяння, розкрадання, законодавець лише реалізував один з принципів юридичної техніки – економії засобів законодавчого тексту.

Суттєвим є також і те, що у КК УРСР 1960 р. вперше було закріплено спосіб вчинення досліджуваного злочину – «із використанням посадового становища». Це сприяло, зокрема, спрощенню завдання у відмежуванні привласнення та розтрата від крадіжки. Так, цілком справедливо ще у 1961 р. відзначав А.Я. Светлов, що для кваліфікації викрадення як привласнення чи розтрата необхідно встановити, що винуватий, вчиняючи злочин, використовував своє особливе становище по відношенню до майна, яке викрадається. Якщо ж яка-небудь особа вчинила викрадення ввіреного їй майна, не використовувавши при цьому своїх правомочностей у відношенні цього майна, а, наприклад, проникла в неробочий час до сховища, яке здано під охорону сторожа, такі дії повинні кваліфікуватися як крадіжка, оскільки винуватий вчинив злочин способом, яким могла його вчинити і будь-яка інша особа [203, с. 21]. Аналогічне роз'ясненняст. 84 КК УРСР містилося і у п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду СРСР № 4 від 11 липня 1972 р. «Про судову практику у справах про розкрадання державного і суспільного майна», де наголошується, що привласнення або розтрата від крадіжки відрізняється тим, що винний використовує правомочність, що є у нього відносно державного або суспільного майна, що ним викрадається. Як привласнення або розтрата ввіреного або такого, що знаходиться у віданні державного або суспільного майна повинне кваліфікуватися незаконне безвідплатне обернення у свою власність або у власність іншої особи майна, що знаходиться в правомірному володінні винного, який через посадові обов'язки, договірні відносини або спеціальне доручення державної або суспільної організації здійснював відносно цього майна правомочність по розпорядженню, управлінню, доставці або зберіганні (комірник, експедитор, агент з постачання, продавець, касир і інші особи) і так далі.

Таким чином, як бачимо, положення КК УРСР 1960 р. відіграли суттєву роль у визначенні сутності привласнення та розтрата майна та обумовили

подальший науковий розвиток щодо складу цього кримінального правопорушення.

Цікавим є той факт, що заходи у сфері ЖКГ майже не торкнулися сільських населених пунктів. Як пише А. Мазуркевич, до кінця 1980 років житлом селян у колишньому СРСР залишалася звичайна хата, що протягом століття не змінила свого традиційного вигляду. Спорудження нового житла за власний рахунок часто здійснювалося селянином на старій будівельній основі. Продовжують переважати різні типи будинків – від дерев'яних до кам'яних. У той період важливого значення для розвитку сіл набувають сільські комунгоспи, яких у ті часи існувало 6,8 тис. Вони виконували здебільшого роботи на замовлення населення: виготовляли огорожі, доставляли будівельні матеріали та паливо, забезпечували жителів газом і водою, ремонтували будинки [136, с. 110–111].

У грудні 1964 р. було прийнято постанову ЦК Компартії України «Про заходи зі здійснення планомірного переустрою сіл в УРСР». У ній було розглянуто долю всіх 30 325 населених пунктів України. «Перспективними» визначалися тільки 18 846. Створення об'єктів соціальної, у тому числі житлово-комунальної, інфраструктури в інших селах і хуторах заборонялося. Для визначених сільських населених пунктів ЦК КПРС і РМ СРСР 27 серпня 1966 р. було прийнято постанову «Про електрифікацію сільського господарства СРСР у 1966–1970 роках» [131, с. 136]. Тільки впродовж 1972–1986 років в Україні зникло 1502 села [164, с. 35].

На самому початку 90-х років ХХ ст. настав перехідний період розвитку майже всіх сфер суспільного життя, у тому числі і ЖКГ. Його характеризують такі ознаки: 1) руйнування державної системи розподілу житла; 2) істотне підвищення тарифів на ЖКП; 3) часткова приватизація державного житлового фонду і формування ринку житла; 4) посилення відомчого монополізму й ослаблення функцій державного (міського) контролю в цій сфері; 5) зміна організаційно-правових форм підприємств й організацій ЖКС.

Однак проведені перетворення не торкнулися сутності господарських відносин і не усунули адміністративний характер діючого господарського механізму, що за своєю сутністю був малоефективним, а в умовах посилення ринкових відносин виявився абсолютно неприйнятним для господарського середовища, що змінилося. Таким чином, до кінця ХХ ст. стан ЖКГ можна оцінити як незадовільний, з явними тенденціями до погіршення. Скоротилися обсяги житлового будівництва, зростає вартість ЖКП, а частка оплати за ці послуги від населення та підприємств залишилася низькою. На підтримання цієї галузі витрачалося 4 % ВВП держави, але коштів все одно не вистачало через їх неефективне використання – розкрадання.

Після отримання Україною незалежності розвиток ЖКГ в Україні пов'язують із прийняттям у 1991 р. Закону України «Про власність», яким було розпочато житлову реформу. Цей Закон на той час став основним джерелом правового регулювання відносин власності громадян на житло. Відповідно до ст. 13 Закону, житлові будинки і квартири поряд з іншим майном споживчого та виробничого призначення були названі об'єктами права приватної власності громадян.

Правові основи приватизації державного житлового фонду, а також його подальше використання та утримання визначаються й у Законі України «Про приватизацію державного житлового фонду» [187]. У ньому зазначається, що приватизація державного житлового фонду – це відчуження квартир (будинків), кімнат у квартирах й одноквартирних будинках, у яких проживають два і більше наймачів, і прибудинкових господарських споруджень та приміщень (підвалів, сараїв тощо) державного житлового фонду на користь громадян України. Неприватизований державний житловий фонд визначається як власність громад – місцевих рад народних депутатів, що перебуває в господарському веденні або оперативному управлінні державних підприємств, організацій, відомств [187].

Прийняття 5 квітня 2001 р. нового КК України ознаменувало нову віху в розвитку кримінально-правового законодавства. Чільне місце у системі норм,

присвячених правовому забезпеченню охорони відносин власності, займає ст. 191 – «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» [103]. Конструкція цієї норми також є доволі неоднозначною, про що буде вестися мова в наступних розділах при дослідженні елементів складу означеного злочину та його кваліфікуючих і відмежувальних ознак. Наразі ж в відзначимо, що у чинному КК відсутнє офіційне закріплення категорії викрадення (розкрадання), у тому числі й у відношення привласнення, розтрата, заволодіння майном. При цьому звертає на себе увагу та обставина, що Верховний Суд України все ж визнає досліджуваний злочин однією з форм викрадення, що безпосередньо впливає з п. 25 Постанови Пленуму ВСУ № 10 від 06.11.2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності» [189].

Також, варто зауважити, що з прийняттям Законів України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [182], «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» [185] на законодавчому рівні визначено основні форми управління багатоквартирним будинком, які можуть бути обрані за рішенням співвласників [199, с. 18].

Підсумовуючи підрозділ, зазначимо, що запровадження кримінальної відповідальності за привласнення та розтрату майна пройшло довгий історичний шлях та нормативно-правову генезу від визнання суспільної небезпечності до конкретних норм права. Ст. 191 КК України є продуктом тривалих та наполегливих досліджень, обумовлених запитом суспільного розвитку та необхідністю захисту від кримінальних загроз відповідних форми та спрямованості.

1.2. Сфера житлово-комунального господарства як об'єкт кримінологічного дослідження

У ст. 47 Конституції України закріплено, що кожен має право на житло, а держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу його побудувати, придбати у власність або взяти в оренду [81]. Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду. У той же час, особливу роль у забезпеченні благополуччя населення відіграє розвиток комунального господарства, яке повинно відповідати європейським стандартам. Наявність цивілізованих житлових умов, надання комунальних послуг, що відповідають вимогам населення, дають можливість забезпечити в країні комфортні умови для проживання та роботи. ЖКГ займає основне місце в системі національного господарства, є поліструктурною, комплексною, системною галуззю, що забезпечує першочергові потреби населення й суттєво впливає на створення необхідних умов для ефективності та надійності функціонування господарського комплексу відповідно до встановлених нормативів і національних стандартів. Розпочаті перетворення у даній сфері призвели як до позитивних (поступове зниження бюджетних коштів на обслуговування сфери, створення передумови до її ринкової економіки та ін.), так і до негативних результатів (відсутність ефективних економічних відносин між діючими у сфері ЖКГ компаніями, загостренням криміногенної обстановки в ній тощо).

Стабільність розвитку будь-яких суспільних відносин у державі, у тому числі в сфері ЖКГ, неможлива без формування відповідного правового механізму регулювання. Незважаючи на зовнішню простоту та загальнозживаність поняття «правове регулювання», у юридичній літературі існує велика кількість його визначень. Як правильно зазначає І. М. Шопіна, проблема наявності численних, часто таких, що суперечать одне одному,

визначень, має не тільки теоретичний, а й прикладний характер: вимоги щодо «удосконалення системи правового регулювання» у певній галузі суспільних відносин можуть бути реалізовані лише за умови єдиного розуміння і нормотворцем, і правокористувачем того змісту, який вкладається в це поняття [253, с. 1055]. Це зумовлює потребу акцентувати увагу на цій проблемі та навести стосовно цього думки науковців.

Житло (у загальному розумінні) – це визнаний цивільним правом різновид нерухомого майна у вигляді обраного місця, адресно-географічні координати якого визначають приміщення, спеціально призначене для вільного проживання людини. Згідно зі ст. 379 Цивільного кодексу України житлом фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, призначені та придатні для постійного проживання [246].

Житлове господарство – це галузь господарства, завданням якої є задоволення житлово-побутових потреб населення відповідно до потреб народного господарства. Складовою частиною міського господарства є ЖКГ, яке включає в себе: а) житлове господарство (житлово-експлуатаційні ділянки, ремонтно-будівельні управління); б) санітарно-технічні підприємства (водопровід і каналізація, лазні, сауни, пральні, служби з прибирання території, санітарну очистку будинків (збір сміття); в) енергетичні підприємства (електростанції та електромережі, газове господарство, опалювальні котельні з тепломережею); г) транспортні підприємства (громадський міський транспорт – трамвай, тролейбус, автобус, метро). До комунального господарства відносять також споруди зовнішнього благоустрою населених пунктів: дороги, мости, тротуари, пішохідні переходи та естакади, вуличне освітлення, зелені насадження, цвинтарі та крематорії, водойми, архітектуру малих форм (фонтани, пам'ятники) [25].

Сьогодні законодавство не має чіткого закріплення поняття «ЖКГ». У ст. 15 Житлового кодексу України [63] встановлено тільки повноваження органів місцевого самоврядування в галузі ЖКГ (вони сприяють розвитку житлового будівництва за рахунок усіх джерел фінансування, забезпечують

комплексний розвиток ЖКГ і ринку ЖКП; здійснюють управління комунальним житловим фондом та житловим фондом соціального призначення, організовують їх належне обслуговування і ремонт, упорядкування та утримання прибудинкових територій; визначають у порядку, встановленому законом, надання житлових та комунальних послуг, уживають заходів щодо забезпечення збереження житлового фонду незалежно від форми власності; встановлюють ціни/тарифи на ЖКП відповідно до закону, затверджують норми споживання та якості ЖКП, здійснюють контроль за їх додержанням; ведуть моніторинг сукупного доходу громадян, які перебувають на обліку на отримання соціального житла або вже отримали таке житло; здійснюють облік наявного житлового фонду всіх видів і категорій; сприяють створенню умов для забезпечення конкуренції підприємств та організацій, що надають послуги з утримання будинків та прибудинкових територій тощо).

У сучасній науковій літературі питання змісту ЖКГ досліджував український вчений Ю. П. Битяк. Так, зокрема, він, не наводячи чіткого визначення поняття ЖКГ, розмежовує його на дві важливі складові частини: будівництво й житлову сферу, у яких будівництво є галуззю матеріального виробництва, що забезпечує створення та реконструкцію об'єктів виробничого, комунально-побутового, соціально-культурного й житлового призначення. Водночас, на його думку, житлова сфера включає в себе управління житловим фондом й об'єктами комунального господарства, їх утримання, будівництво та ремонт. Головними завданнями в галузі будівництва в сучасних умовах є докорінна зміна інвестиційної політики, значне скорочення кількості одночасно споруджуваних об'єктів, істотне зменшення рівня незавершеного будівництва, розвиток малих і середніх населених пунктів [1, с. 339].

М. К. Галянтич також розглядає питання ЖКГ, але чіткого визначення цього терміна теж не наводить. Учений приділяє увагу житлово-будівельним коопераціям, під якими розуміє добровільне об'єднання громадян міст і селищ

з метою здійснення будівництва житлових приміщень (багатоповерхових будинків) за рахунок власних коштів чи за допомогою державних кредитів, позик, кредитів комерційних банків, а також визначає поняття житла як жилий будинок, квартиру, інші приміщення, призначені та придатні для постійного проживання в них [35, с. 498].

А. В. Галушко під ЖКГ розуміє важливу соціальну галузь, що забезпечує населення, підприємства та організації необхідними ЖКП та суттєво впливає на розвиток економіки країни [33, с. 19–22]. Із цим твердженням у повному обсязі не можна однозначно погодитися, оскільки ЖКГ не може бути соціальною галуззю, адже воно само по собі є галуззю, що має соціально спрямований зміст.

О. В. Лук'янов підходить до розгляду цього поняття з економічної точки зору, що, на наш погляд, вихолощує сутність цієї категорії. Так, науковець зазначає, що в ЖКГ України зволікання з його реформуванням призвели до того, що підприємства галузі неспроможні ефективно працювати в ринкових умовах і надавати споживачам послуги належних рівня та якості. Він розглядає поняття ЖКГ як важливу підсистему паливно-енергетичного комплексу, яка споживає значну частину від загального об'єму паливно-енергетичних ресурсів [135, с. 22-27].

Також, законодавець використовує термін «ЖКГ» в Житловому кодексі при регламентації державного нагляду й контролю за використанням та утриманням житлового фонду й об'єктів комунального господарства (ст. 107 ЖК України) і водночас звертає увагу на об'єкти комунального господарства. Так, об'єктами ЖКГ є будинки (жилі або нежилі), споруди, комплекси будинків або споруд.

Зазначені об'єкти потребують обслуговування, що також охоплюється системою ЖКГ і виявляється у вигляді публічно-правових послуг.

Функціональне призначення житлового господарства як підгалузі комунального господарства – обслуговування житлового фонду, надання різноманітних комунальних послуг та виконання робіт безпосередньо в

житлових будинках і на житлових масивах, здійснення ремонтно-будівельних, спеціалізованих та монтажноналагоджувальних робіт у житловому і нежитловому фонді, належна експлуатація нежилых будинків, утримання маневреного житлового фонду, проведення єдиної технічної політики в житловому господарстві з питань теплофікації, диспетчеризації, модернізації, оснащення їх інженерним обладнанням.

Житловий фонд виступає головним елементом ЖКГ. Розвиток ЖКГ нерозривно пов'язаний з розвитком житлового фонду, житловим будівництвом. Об'єкти інженерної інфраструктури, побутового обслуговування, громадського транспорту є вторинними й існують завдяки житловому фонду. Проте його збереження напряму залежить і від діяльності служб експлуатації. Таким чином, житло є первинним, визначальним елементом ЖКГ [156, с. 24].

Форма власності, ступінь зносу та технічний стан, місце розташування, призначення житла та інші подібні обставини не мають значення для визнання приміщень такими, що становлять житловий фонд. Однак до житлового фонду не відносяться приміщення, виключені з нього і визнані непридатними для проживання людей – аварійні, призначені під знесення, а також готелі та кімнати відпочинку, транспортні засоби, пристосовані для тимчасового перебування людей тощо.

Житловий фонд включає:

- 1) житлові будинки і приміщення в інших будівлях, що належать державі (державний житловий фонд);
- 2) житлові будинки і приміщення в інших будівлях, що належать колгоспам та іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілковим та іншим громадським організаціям (громадський житловий фонд);
- 3) житлові будинки, що належать житлово-будівельним кооперативам (фонд житлово-будівельних кооперативів);
- 4) житлові будинки (частини будинків), квартири, що належать громадянам на праві приватної власності (приватний житловий фонд);

5) квартири у багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) житлові будинки, а також житлові приміщення в інших будівлях усіх форм власності, що надаються громадянам, які відповідно до закону потребують соціального захисту (житловий фонд соціального призначення).

До житлового фонду *не належать* нежитлові приміщення у житлових будинках, призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового характеру.

Державний житловий фонд перебуває у віданні місцевих Рад народних депутатів (житловий фонд місцевих Рад) та у віданні міністерств, державних комітетів і відомств (відомчий житловий фонд).

Житлові будинки, споруджені з залученням у порядку пайової участі коштів державних підприємств, установ, організацій, зараховуються (якщо інше не встановлено законодавством) до житлового фонду місцевих Рад народних депутатів, коли функції єдиного замовника по спорудженню цих будинків виконував виконавчий комітет Ради народних депутатів.

Об'єкти благоустрою – це різноманітні споруди, предмети, інженерні системи, призначені для впорядкування населених пунктів, створення безпечних, зручних і здорових умов життя населення, убезпечення місць проживання та перебування людей від зсувів ґрунту, повеней, шуму, покращення мікроклімату (замісні дамби, підпірні стінки, протишумові екрани, тротуари, зелені насадження, набережні, об'єкти освітлення та зовнішньої реклами, пристосування для очищення території і збирання твердих та рідких побутових відходів, покриття доріг та тротуарів, споруди монументального мистецтва, обладнання дитячих та інших майданчиків, технічні засоби регулювання дорожнього руху, малі архітектурні форми).

До об'єктів благоустрою населених пунктів належать:

1) території загального користування: парки (гідропарки, лугопарки, лісопарки, парки культури та відпочинку, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, спортивні, дитячі, історичні, національні, меморіальні та інші),

рекреаційні зони, сади, сквери та майданчики; пам'ятки культурної та історичної спадщини; майдани, площі, бульвари, проспекти; вулиці, дороги, провулки, узвози, проїзди, пішохідні та велосипедні доріжки; пляжі; кладовища; інші території загального користування;

2) прибудинкові території;

3) території будівель та споруд інженерного захисту територій;

4) території підприємств, установ, організацій та закріплені за ними території на умовах договору.

5) інші території в межах населеного пункту, призначені для покращення мікроклімату, санітарного очищення, зниження рівня шуму, захисту і відновлення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля.

До об'єктів благоустрою можуть належати також інші території в межах населеного пункту.

До системи житлового господарства належать житлово-експлуатаційні та ремонтно-будівельні ділянки, що діють на відповідній території. Як правило, у кожному місті є також спеціальний орган, що виконує функції проведення інвентаризації і паспортизації нежилих будинків та споруд державних, кооперативних, громадських організацій, установ; проведення технічного обліку домоволодінь, які належать громадянам на правах приватної власності; здійснення реєстрації документів на право власності на квартири, садові ділянки (Бюро технічної інвентаризації) [223, с. 26–27].

Після отримання Україною незалежності розвиток ЖКГ в Україні пов'язують із прийняттям у 1991 р. Закону України «Про власність», яким було розпочато житлову реформу. Цей Закон на той час став основним джерелом правового регулювання відносин власності громадян на житло. Відповідно до ст. 13 Закону, житлові будинки і квартири поряд з іншим майном споживчого та виробничого призначення були названі об'єктами права приватної власності громадян. Було встановлено можливість придбання громадянином у власність займаного ним як наймачем житлового приміщення в будинку державного або відомчого житлового фонду. Таке придбання здійснювалося, головним чином,

шляхом приватизації, а також шляхом викупу. У подальшому від утратив чинність у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України [246].

Правові основи приватизації державного житлового фонду, а також його подальше використання та утримання визначаються й у Законі України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 р. У ньому зазначається, що приватизація державного житлового фонду – це відчуження квартир (будинків), кімнат у квартирах й одноквартирних будинках, у яких проживають два і більше наймачів, і прибудинкових господарських споруджень та приміщень (підвалів, сараїв тощо) державного житлового фонду на користь громадян України. Неприватизований державний житловий фонд визначається як власність громад – місцевих рад народних депутатів, що перебуває в господарському веденні або оперативному управлінні державних підприємств, організацій, відомств.

Одним із важливих законодавчих актів, що має визначальне значення для реформування та розвитку ЖКГ, є Житловий кодекс, який було прийнято ще 30 червня 1983 р. [63] і на сьогодні не відповідає потребам суспільства. Зокрема, головним недоліком є те, що значна кількість статей мають відсильний характер (наприклад, у ньому регулюється порядок користування жилими приміщеннями, але самі Правила користування затверджуються Кабінетом Міністрів України) [80, с. 16–17]. Згідно з ним, наймодавцем виступає держава, що не узгоджується з реаліями сьогодення. Також у Кодексі не встановлено договірного характеру відносин між власником й управителем, не відображено можливість здійснення управління житловим фондом недержавними органами. Нині розглядається проект нового Житлового кодексу, до змісту якого також є суттєві зауваження науковців і практиків.

Реформування житлової сфери стосується і Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (2001 р.). Він спрямований на захист прав кондоміумів, які стосуються спільного утримання багатоквартирного будинку. У ньому, насамперед, було затверджено термінологію, що має вживатися при реалізації цього Закону (ст. 1),

встановлено відповідальність за порушення законодавства про об'єднання, у тому числі за незаконне присвоєння майна, що перебуває у спільній власності [182].

З метою вирішення проблемних питань, що виникали в процесі реформування ЖКГ, було прийнято Закон України «Про житлово-комунальні послуги» (2017 р.). Він також є елементом нормативно-правового забезпечення реформування ЖКГ, а його виконання дасть змогу провадити цивілізовані договірні відносини між споживачами та виробниками послуг, визначати межі відповідальності сторін договору, встановлювати прозорість процедур затвердження цін і тарифів, привести у відповідність до якості і кількості оплати наданих послуг, підвищити рівень оплати за них [177].

Також існує низка законодавчих актів, що доповнюють та опосередковано регулюють відносини в ЖКГ. Зокрема, це закони України «Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення» (1994 р.), «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.), «Про відходи» (1998 р.), «Про місцеві державні адміністрації» (1999 р.), «Про природні монополії» (2000 р.), «Про питну воду та питне водопостачання» (2002 р.), «Про поховання та похоронну справу» (2003 р.), «Про теплопостачання» (2005 р.) та ін.

З прийняттям Законів України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [182], «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» [185] на законодавчому рівні визначено основні форми управління багатоквартирним будинком, які можуть бути обрані за рішенням співвласників. Однією з найпоширеніших форм організації управління багатоквартирним будинком в практиці зарубіжних країн є створення об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ), яка дозволяє забезпечувати права співвласників на якісне обслуговування будинку та отримання ЖКП. В Україні створення ОСББ попри свої чисельні переваги та наявність спеціального закону не відбувається швидкими темпами. Серед основних чинників, які наразі впливають на

прийняття рішення про створення ОСББ, є: майнові (застарілий житловий фонд, який вимагає суттєвих фінансових витрат на його оновлення, наявність великої заборгованості за ЖКП через низьку платоспроможність мешканців будинків; відсутність ефективних пільгових програм підтримки капітального ремонту будинків); організаційні (небажання співвласників багатоквартирного будинку брати відповідальність та брати участь у створенні та управлінні ОСББ); інформаційні (недостатня поінформованість населення про переваги створення ОСББ; відсутність належного рівня знань щодо процедур створення та управління ОСББ) тощо [200, с. 55; 199].

Передача житлових приміщень у власність громадян обумовила постановку питання про подальше обслуговуванні багатоквартирного житлового будинку і долю спільного майна в ньому. На цей рахунок законодавець вказав на необхідність утворення товариств індивідуальних власників квартир для створення умов ефективної експлуатації будинків на основі колективного управління та взаємодопомоги [157, с. 193].

ЖКГ є комплексною галуззю, що має складну структуру й характеризується великою кількістю складових: житлове господарство, комунальне господарство, водопостачання та водовідведення, комунальна енергетика, теплопостачання, міський електротранспорт, санітарне очищення міст (вуличне прибирання, будинкова очистка з утилізацією твердих побутових і харчових відходів), монтаж, капітальний ремонт та експлуатація ліфтового господарства, власна промисловість і капітальне будівництво, проектні, конструкторсько-технологічні та науково-дослідні роботи, технічна інвентаризація основних фондів [66, с. 4–13].

Так, водопровідно-каналізаційна підгалузь ЖКГ здійснює водозабезпечення міста, функціонування каналізаційного господарства, біологічне очищення води, ремонтно-будівельні роботи на об'єктах водопровідно-каналізаційного господарства. Каналізаційне господарство міст являє собою складний комплекс інженерних споруд, що складається з каналізаційних мереж, насосних станцій, систем біологічного очищення

стічних вод. Головні функції підприємств шляхового господарства – це виконання комплексу робіт з утримання, нагляду та ремонту шляхів, мостів і шляхово-транспортних споруд (шляхопроводів, підземних переходів, підземної зливної каналізації, громадських туалетів тощо), а також утримання техніки для прибирання міських вулиць і площ. Об'єкти підгалузі теплопостачання ЖКГ надають послуги централізованого теплопостачання, забезпечують функціонування мережі теплопостачання на території міст. До їх складу входять централізовані (теплоелектроцентралі й локальні котельні) та інші джерела теплопостачання. У підгалузі зовнішнього освітлення міста діють підприємства, які забезпечують функціонування мережі міського зовнішнього освітлення, установлюють та утримують міські світлоточки, проводять диспетчеризацію, управління міським освітленням та здійснюють будівельно-ремонтні роботи в мережі освітлення міста. Підгалузь ритуального обслуговування складається з мережі підприємств та установ, які надають населенню міста послуги ритуального характеру. До їх складу входять: спеціалізовані підприємства ритуального обслуговування, крематорії, цвинтарі, спеціалізовані бюро ритуальних послуг, автотранспортні підприємства. Крім вищезазначених підгалузей, міське ЖКГ може включати в себе інші об'єкти, функціонування яких зумовлено потребами та умовами кожного конкретного міста [35, с. 27–29].

Таким чином, зазначений термін складається з великої кількості структурних частин, які взаємодіють між собою, утворюючи складне системне явище. ЖКГ притаманні ознаки системи, а саме:

– єдність системи стосовно середовища та багатоманітність її зв'язків з ним (модель системи управління ЖКГ об'єднує в одній організаційній структурі суб'єкти, залучені до процесу виробництва й надання ЖКП, із притаманним їй внутрішнім принципом побудови, що зумовлена організаційними формами діючих суб'єктів, договірно-правовою базою їх взаємодії всередині комплексу і поза ним, методами фінансування, обліку робіт і надання широкого спектру послуг);

– наявність у системи відносно самостійних компонентів, з яких утворено її керуючу та керовану підсистеми (ЖКГ включає в себе житлову, комунальну, теплову, енергетичну сфери, що в сукупності становлять одну єдину різноспрямовану, багатофункціональну структуру);

– інтегрування компонентів системи, унаслідок чого ціле (система) набуває властивостей і характеристик, яких немає в окремих складових системи, тобто наявність у системи інтегративних якостей. Задоволення потреб при наданні тепла та газопостачання залежить виключно від політики держави щодо зазначених питань та своєчасного технічного забезпечення тепломереж, енергомереж, їх обслуговування й ремонту тощо;

– наявність усередині системи суперечностей, що є рушійною силою її саморозвитку, породжують необхідність самоуправління, цілеспрямованого впливу однієї підсистеми (керуючої) на іншу (керовану). Зазначені структурні частини (підсистеми) без управління в них матимуть безсистемний хаотичний характер, що зруйнує розуміння ЖКГ;

– історичність системи, тобто розвиток її в часі [177, ст. 1].

Розвиток ЖКГ підпорядковується головній меті – найбільш повному задоволенню потреб членів суспільства, що постійно зростають. Чим вищими є темпи соціального розвитку, тим динамічніше змінюються людські потреби, структура життєвих благ, покликаних їх задовольняти та забезпечувати. Законом України «Про житлово-комунальні послуги» визначено, що ЖКП – результат господарської діяльності, спрямованої на забезпечення умов проживання та/або перебування осіб у житлових і нежитлових приміщеннях, будинках і спорудах, комплексах будинків і споруд відповідно до нормативів, норм, стандартів, порядків і правил, що здійснюється на підставі відповідних договорів про надання ЖКП [177, ст. 1].

Однак, протягом останніх років в Україні, все частіше спостерігаються випадки вчинення кримінальних правопорушень, предметами яких виступають об'єкти ЖКГ. Небезпека таких протиправних діянь та необхідність їм запобігання не викликає сумнівів, оскільки утворенні наслідки діяльності не

тільки завдають великої матеріальної шкоди державі, але й в окремих ситуаціях несуть в собі загрозу життю і здоров'ю пересічних громадян [231, с. 758].

Такий висновок підтверджується аналізом криміногенної обстановки, який засвідчує, що за останні роки кількість кримінальних протиправних діянь у ЖКС залишається стабільно високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких її проявів, а також розмірів заподіяної ними шкоди (у 2015 р. зареєстровано 1,8 тис. кримінальних правопорушень, 2017 р. – 2,2 тис., 2018 р. – 2,0 тис., 2019 р. – 2,5 тис., 2020 р. – 2,1 тис., 2021 р. – 2,7 тис.). Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань про кримінальні правопорушення у цій сфері переважають кримінально-протиправні посягання проти власності (75 %), у тому числі вчинені шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (41 %). У зв'язку з тривалим реформуванням житлово-комунальної галузі, що проходить в умовах нестабільності спостерігається зростання кримінальних правопорушень, вчинених особами, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції в управліннях, на підприємствах або організаціях у сфері ЖКГ (на 23 %). Водночас кількість виявлених у зазначений період організованих груп та злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 33 %, а закінчених провадженнях кримінальних правопорушень – на 27 % [60].

Залежно від родового об'єкта, можна виділити декілька груп кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ.

1. Кримінальні правопорушення проти власності (ст. 185, 190, 191, 192, 197-1 Кримінального кодексу (КК) України). Причому переважну більшість всіх кримінальних правопорушень становлять саме крадіжки майна, шахрайства, розкрадання, привласнення та заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (92,0 %).

З урахуванням сукупності об'єктивних та суб'єктивних ознак складів

злочинів можливо виділити загальні групи (види) злочинів проти власності, незалежно від її правових форм. Те, які конкретні склади належать до тієї чи іншої групи, залежить від наявності цих складів у КК України, у якому передбачено відповідальність за злочини проти власності.

2. Злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням житлових послуг (ст. 364, 364-1, 366, 367, 368, 369-2 КК України). Такі протиправні діяння зазвичай супроводжують різноманітні незаконні заволодіння майном у сфері ЖКГ.

3. Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян (передбачені ст. 356, 358 КК України).

4. Злочини у сфері господарської діяльності, зокрема ст. 210 КК України.

Серед зазначених груп кримінальних правопорушень набули розповсюдження злочини проти власності, поєднані з протиправними діяннями у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Незаконне одержання чи заволодіння коштами зазвичай відбувається з використанням службового підроблення, службової недбалості, зловживання владою або службовим становищем, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Суб'єктами таких діянь є службові особи органів ЖКГ. Майже в усіх випадках схеми з підробленням документів та подальшим розкраданням коштів тощо здійснюються саме за їх сприяння шляхом зловживання службовим становищем. Ці посадовці заради отримання неправомірної вигоди вдаються до фальсифікації документів [220, с. 243].

У той же час, предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, є лише таке чуже майно, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто те, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки, використання, зберігання тощо [103]. Таким чином, вчиняючи кримінальне правопорушення за ст. 191 КК України, винна особа використовує наявні в неї правомочності (повноваження) щодо

зазначеного предмета. Саме ця ознака відрізняє аналізоване кримінальне правопорушення від інших посягань на власність (зокрема, крадіжки), під час вчинення яких винний зовсім не причетний до майна або має лише доступ до нього за характером роботи чи йому доручено охороняти це майно, або воно передане йому для використання у процесі виробництва [148, с. 444].

Предметом такого протиправного заволодіння може бути також майно, щодо якого ані сам винний, ані його підлеглі не були наділені певною правоздатністю. На відміну від привласнення і розтрата, головною ознакою заволодіння чужим майном шляхом зловживання своїм службовим становищем є не наявність чи відсутність у винного певної правоздатності щодо майна, яке є предметом кримінального правопорушення, а використання для заволодіння чужим майном офіційно наданих йому за посадою службових повноважень. За нашим проведеним дослідженням, предметом посягання найчастіше виявляються: готівкові кошти у національній валюті (45 % кримінальних проваджень), товарно-матеріальні цінності (асфальт, бітум, будматеріали, труби, пісок тощо) (44 %); безготівкові кошти (29 %), готівкові кошти в іноземній валюті (14 %), матеріальні цінності (10 %), цінні папери (2 %).

Таким чином, враховуючи характеристику родового об'єкту злочинів проти власності, а також природу привласнення або розтрата чужого майна, можна стверджувати, що *основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченому ст. 191 КК України, є суспільні відносини власності між власником майна з однієї сторони та особою, якій це майно ввірене чи перебуває у її віданні, та є для неї чужим – з іншої*. При вчиненні цього злочину службовою особою шляхом зловживання службовим становищем (ч. 2 ст. 191 КК України) додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини у сфері службової діяльності. Крім того, конкретні варіації сфери суспільних відносин власності, на які посягає винний, вчиняючи злочин, передбачений ст. 191 КК України, обумовлюють можливість визнання в різних випадках його додатковим факультативним об'єктом суспільні відносини у

сфері безпеки виробництва, довкілля, господарські відносини тощо. Об'єктом економічних відносин власності є речі матеріального світу – майно, його комплекси, а також об'єкти інтелектуальної власності.

Під майном, яке перебуває у віданні особи можливо розуміти майно, передане власником чи уповноваженим ним суб'єктом на умовах наділення особи певним обсягом прав володіння, користування та розпорядження цим майном, що забезпечує можливість оперативного управління ним для досягнення певної мети, визначеної власником або без такої, але на визначених договором чи законодавством умовах.

Варто пам'ятати, що розкрадання чужого майна вчиняють не лише шляхом використання правомочностей щодо чужого майна, яке було ввірене особі або перебувало в її віданні, а й шляхом зловживання своїм службовим становищем, що надає зазначеному кримінальному правопорушенню кваліфікований вид (ч. 2 ст. 191 КК України. Така правомочність може зумовлюватись службовими обов'язками, договірними відносинами або спеціальним дорученням. Вона може виникати не лише в осіб, які перебувають у трудових відносинах із підприємством, установою чи організацією незалежно від форми власності. Такою правомочністю можуть бути наділені будь-які інші (приватні) особи, яким власник майна передає певні повноваження щодо розпорядження, управління, доставки чи зберігання майна. Така правомочність в особи може виникнути на підставі цивільно-правових угод підряду, найму, оренди, комісії, прокату, перевезення, зберігання [93]. Причому не важливо, яким саме власником:

- юридичною чи фізичною особою
- винний був наділений певною правомочністю щодо відповідного майна.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 191 КК України характеризується суспільно небезпечним діянням, яке може виражатися в одному з трьох видів: привласнення, розтрата, заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем. Перші два види – відносяться до

основного складу злочину, третій – до кваліфікованого (ч. 2 ст. 191 КК України). Зазначені суспільно небезпечні діяння не містять свого розширеного законодавчого тлумачення. Їх визначення, що міститься у п. 23 чинної Постанови Пленуму Верховного Суду України № 10 від 06.11.2009 року «Про судову практику у справах про злочини проти власності» є уніфікованим та надто узагальненим: «...Привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем характеризуються умисним протиправним і безоплатним оберненням чужого майна на свою користь чи на користь іншої особи» [189]. У цьому положенні постанови фактично наводиться визначення поняття розкрадання, яке є родовим до цілої групи злочинів проти власності, а тому не сприяє їх диференційованому дослідженню. Що ж до самого поняття «розкрадання», то вважаємо за доцільне погодитись із О. В. Смаглюком, який акцентує увагу на питанні недоцільності чи, як мінімум, передчасності його виключення поняття з кримінального закону та заміни на «викрадення» [212, с. 47]. У зв'язку з цим виникають відомі труднощі у характеристиці кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України з огляду на оперування у чинному законодавстві саме категорією «викрадення».

На відміну від викрадення, при якому відбувається *фізичне вилучення майна* з володіння власника, при розкраданні особа здійснює *обернення майна* на свою користь чи користь інших осіб. Таке розуміння розкрадання, вироблене в науці кримінального права та достатньо тривалий час застосовуване у кримінальному законодавстві, дозволяє об'єднати в єдину групу корисливі злочинні посягання, які не обов'язково мають бути поєднані із вилученням, однак обов'язково мають відображати відчуження у його не стільки фактичному, скільки юридичному значення: припиняється не фактичне володіння власника (якого на момент вчинення злочину могло і не існувати, як при вчиненні привласнення чи розтрата майна), а його можливість реалізувати правомочності власності щодо майна, яке було відчужене в результаті розкрадання. Тобто страждає не посесійне володіння, а відносини, що

виникають з приводу реалізації правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження майном.

Враховуючи це, обґрунтовано слід визнати думку О. В. Смаглюка, який зазначає, що розкрадання є категорією ширшою ніж викрадення, повністю охоплює останнє і, крім цього, містить у собі такі форми протиправного заволодіння майном як шахрайство, вимагання, розкрадання шляхом привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем, які виходять за межі поняття викрадення [212, с. 33–34].

На нашу думку, розкрадання – це вчинене з прямим умислом протиправне заволодіння чужою рухомою річчю, вчинене одним із способів, визначених у КК, що посягає на право власності і спричиняє матеріальну шкоду. Таким чином, на підставі викладеного, варто висловитися за запровадження у КК України родової категорії «розкрадання» та визначення її ознак.

Також варто наголосити, що в умовах сьогодення, злочинці стали активно пристосовуватися до нової системи функціонування ЖКГ і форм контролю за її діяльністю, розширили можливості незаконного збагачення, використовуючи нові та видозмінені способи розкрадань, відповідальність за які передбачена ст. 191 КК України (розкрадання коштів, товарно-матеріальних цінностей зайняло лідируючі позиції). Характерним для житлово-комунальної галузі є кваліфіковане приховування злочинцями слідів та ознак кримінально караних діянь (частка латентної (невиявленої) кримінальної протиправності у цій сфері складає 70–80 %) шляхом використання мережі різних господарюючих суб'єктів недержавного сектору, що займаються житлово-комунальним бізнесом, підроблення проектно-кошторисної, реєстраційної та дозвільної документації, ігнорування житлово-комунальних норм і правил безпеки, неправомірного доступу до інформації в автоматизованих телекомунікаційних мережах, застосування удосконалених технологій відмивання злочинних доходів, що значно ускладнює своєчасне запобігання та виявлення й розслідування таких правопорушень.

Серед проблем безпосереднього запобігання кримінальним правопорушенням щодо розкрадань у сфері ЖКГ як діяльності уповноважених органів, слід виокремити недостатній рівень обізнаності працівників правоохоронних органів (слідчих, оперативних працівників) з особливостями способів їх вчинення та приховування з властивими господарсько-фінансовими операціями й інформаційно-телекомунікаційними технологіями. Тому, на сьогодні, в умовах розбудови правової демократичної держави європейського зразка існує потреба у створенні дієвої системи кримінальної юстиції, здатної вживати скоординованих заходів, спрямованих на запобігання кримінальній протиправності та корупції, розроблені окремої кримінологічної методики організації запобігання та виявлення таких кримінальних правопорушень, детермінантів та осіб їх вчинення, вжиття загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання в умовах чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства.

Таким чином, варто наголосити, що ЖКГ пройшло складний шлях становлення і посідає важливе місце в житті суспільства, як комплексна галузь, що має системний характер та спрямована на функціонування господарського комплексу, підтримання в належному стані житлових будинків і приміщень та на задоволення комунально-побутових потреб населення, відповідно до нормативів і національних стандартів.

1.3. Зарубіжний досвід запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства

Сучасні процеси глобалізації, інтернаціоналізації та триваючої конвергенції потребують глибшого знання не тільки власного законодавства, а й законодавства, зокрема кримінального, зарубіжних країн. Тим паче, що

сьогодні Україна прагне стати повноправним членом Європейського Союзу і НАТО, а тому має привести своє законодавство у відповідність до європейських стандартів. Стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору проголошено в Конституції України.

Як свідчить практика розвинутих країн, ефективне виконання державою своїх функцій дає потужний стимул розвитку ЖКГ [79]. Політика держави відіграє вирішальну роль у цьому процесі. На сьогодні найбільш вразливими до вчинення кримінальних правопорушень в Україні є сфери державного та недержавного ЖКГ, на які виділяються найбільші обсяги коштів, що приваблює злочинців. Крім того, кримінальні правопорушення в цій сфері спричиняють значні збитки національним економікам. Останніми роками протиправні діяння у державній галузі, як зазначається за звітами міжнародних правоохоронних організацій, значно вдосконалилися [291].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про житлово-комунальні послуги» (2017 р.) державна політика у сфері ЖКП ґрунтується на таких принципах:

- 1) забезпечення раціонального використання наявних ресурсів та сталого розвитку населених пунктів;
- 2) створення та підтримання конкурентного середовища при виробленні та наданні ЖКП, забезпечення контролю у сфері діяльності природних монополій;
- 3) забезпечення функціонування підприємств, установ та організацій, що виробляють, виконують та/або надають ЖКП, на умовах самофінансування, досягнення рівня економічно обґрунтованих витрат на виробництво таких послуг;
- 4) регулювання цін/тарифів на ЖКП у випадках, визначених законом, з урахуванням досягнутого рівня соціально-економічного розвитку, природних особливостей відповідного регіону та технічних можливостей;
- 5) забезпечення рівних можливостей доступу до отримання мінімальних норм ЖКП для споживачів незалежно від соціального, майнового стану, віку

споживача, місцезнаходження та форми власності юридичних осіб тощо;

б) дотримання встановлених стандартів, нормативів, норм, порядків і правил щодо кількості та якості ЖКП [177].

У той же час, відповідно до Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності», що приймаючи рішення стосовно пропозиції щодо розроблення національного стандарту ... слід брати до уваги чинні міжнародні або регіональні стандарти, або такі, що перебувають на завершальній стадії розроблення, а також особливості держави, відповідну інформацію, географічні та кліматичні характеристики країни та рівень її економічного розвитку [190].

У ст. 1 Закону України «Про стандартизацію», у якій зазначається, що стандарт – нормативний документ, заснований на консенсусі, прийнятий визнаним органом, що встановлює для загального і неодноразового використання правила, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, та спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері. Стандарт може містити вимоги до термінології, позначок, пакування, маркування чи етикетування, які застосовуються до певної продукції, процесу чи послуги [188]. Стандарти базуються на загальновизнаних досягненнях науки і техніки, а також практичного досвіду діяльності в певній сфері господарювання. Як вказується у цій статті, стандарти можуть бути міжнародними, регіональними та національними.

У науковій літературі надано таку класифікацію стандартів: 1) стандарт підприємства; 2) стандарт концерну; 3) стандарт міністерства (його ще називають галузевим стандартом); 4) національний стандарт (наприклад, національний стандарт України ДСТУ); 5) регіональний стандарт (наприклад, європейський стандарт EN); 6) міждержавний стандарт (наприклад, у рамках СНД); 7) міжнародний стандарт (наприклад, ISO) [240].

На основі вищевикладеного, стандарт ЖКГ – це розроблений, узгоджений та затверджений уповноваженим органом документ загального і

багаторазового використання, що встановлює правила, інструкції чи характеристики, які стосуються вироблення та виконання ЖКП.

Розглядаючи міжнародні стандарти, неможливо оминати увагою питання досвіду, який накопичили інші держави у процесі реформування своїх ЖКГ. На нашу думку, цікавим і корисним буде з'ясування питання про досвід: 1) фінансування ЖКГ; 2) тарифної політики у сфері житлових послуг; 3) нормативно-правового забезпечення; 4) структурної побудови органів ЖКГ та управління; 5) надання послуг ЦНАП. Безумовно, поняття «стандарт» і «досвід» не є тотожними і лише нормативно-правове закріплення напрацьованого роками досвіду може зробити його стандартом.

Зарубіжний досвід у сфері управління ЖКГ, як зазначає А.П. Скорик, свідчить про те, що здійснюється намагання постійного розвитку конкурентних механізмів при виконанні таких видів робіт.

1) організація й експлуатація житлового фонду (США, Велика Британія, Бельгія, Нідерланди, Швеція, Австрія); 2) побутове обслуговування населення – ремонтні послуги, благоустрій прибудинкових територій, збір, видалення і переробка побутових відходів (США, Велика Британія, Франція, Німеччина, Японія, Канада, Швеція, Австрія); 3) збиральні роботи, озеленення (США, Велика Британія, Австрія, Німеччина, Бельгія, Канада); 4) транспортне обслуговування (США, Велика Британія, Швеція, Австрія, Франція) [208, с. 10–11].

На основі вивчення ринкового досвіду країн світу, В. Л. Рибачук виокремлює такі головні принципи і методи розвитку сфери ЖКГ:

а) справедливий бюджетний розподіл коштів між різними рівнями державного управління, що забезпечує безперебійне поточне фінансування відтворювальних витрат регіону й муніципалітету, а також наявність у розпорядженні муніципалітетів досить пристойного бюджету розвитку територій (властиво всім країнам з розвинутою ринковою економікою);

б) значне фінансування в рамках центральних і регіональних цільових програм розвитку ЖКГ;

в) формування і рівноправний розподіл центральних і регіональних фондів розвитку територій, що є одним з основних фінансових джерел проведення самостійної муніципальної політики розвитку територій;

г) конкурентний добір організацій на виконання послуг з управління і житлово-комунального обслуговування;

д) широкий розвиток методів економічного стимулювання розвитку приватного бізнесу у сферах традиційно монопольного виконання робіт [195].

У всіх країнах світу існує інститут відповідальності за протиправні дії в галузі ЖКГ, але в кожній країні є певні особливості притягнення до неї та накладення стягнень зокрема. Варто звернути увагу на те, що за кримінальним законодавством низки країн Східної Європи, а також деяких пострадянських країн, в якості предмету привласнення або розтрати (або як основного, або як кваліфікованого складу злочину) виділяється лише певна категорія речей за особливостями правового режиму їх обігу. Так, наприклад, за КК Казахстану (ст. 284, § 2) та Грузії (ст. 182) предметом досліджуваного злочину може бути виключно рухоме майно. Стаття 246 КК Таджикистану передбачає кримінальну відповідальність за викрадення засобів, виданих як кредит [209; 237; 238].

Відповідальність за просте привласнення (Unterschlagung) передбачене § 246 КК ФРН, ч. 1 якого закріплена наступним чином: «(1) Хто протиправно привласнив рухомі чужі речі для себе чи третьої особи, карається позбавленням волі до 3 років або грошовим штрафом...» [236].

Аналіз зазначеної норми приводить до думки, що для аналізованого основного складу привласнення характерним є знаходиться речі в момент вчинення злочину у фактичному володінні винного (die der Tater in Besitz oder Gewahrsam hat). З об'єктивної сторони дії щодо вчинення досліджуваного злочину за законодавством ФРН полягають саме у привласненні та не пов'язуються із вилученням майна. Так, автори коментаря КК ФРН Г. Трондле та Т. Фішер звертаються увагу на наступну особливість суддівської практики з цього приводу: «У відповідності до судової практики та думки більшості

вчених достатньо, щоб воля суб'єкта до привласнення здійснювалась через ззовні розпізнаване діяння» [290, s. 1542]. Очевидно, що за законодавством України подібні випадки відносяться до цивільно-правової сфери врегулювання спірних правовідносин.

Привласненням ввіреного рухомого майна (*Veruntreuung*) за ч. 2 §246 КК ФРН визнається більш тяжким злочином. Його конструктивні ознаки, проте, не передбачають такої категорії предмету злочину, як майно, що знаходилося у віданні винного, а також право на майно. Крім того, за КК ФРН предметом привласнення визнаються виключно рухомі речі. При цьому поняття рухомої речі у німецькому кримінальному законодавстві є досить специфічним. Так, у відповідності до нині чинного рішення Імперського Суду ФРН, що за своєю природою є аналогічним постановам Пленуму Верховного Суду України, роз'яснено наступне: «Кримінально-правове поняття «рухомі речі» є самостійним, публічно-правовим і таким, що виводиться тільки з чинного кримінального закону та не залежить від визначення речі в приватноправовому порядку. Рухомими речами, таким чином, визнаються тільки фізичні (*Körperliche*) речі» [281, s. 112]. Таким чином, у німецькій правозастосовній практиці під рухомими речами розуміють будь-які фізично визначені об'єкти як у твердому, так і в рідкому, газоподібному станах, а так само тварини і рослини. Звідси, категорії «нерухомі речі» як такої, що має юридичне значення, у кримінальному законодавстві ФРН не розглядається, не зважаючи на нормативно-правове закріплення її антиподу.

Отже, предмет привласнення за КК ФРН розуміється однакового з КК України, тобто як майно.

Варто також звернути увагу, що у §266 КК ФРН закріплений кваліфікований склад злочину привласнення, який є доволі ускладненим як з об'єктивної сторони, так і з боку характеристики суб'єкту. Сформульований він наступним чином: «Хто зловживає наданим йому законом, приписом влади чи за угодою повноваженням розпоряджатися чужим майном або хто порушує покладений на нього законом чи приписом влади або за угодою чи довірчими

відносинами обов'язок дотримуватися інтересів чужого майна і цим заподіює шкоду особі, чий майнові інтереси він повинен захищати...» (§ 266 КК ФРН). Як можна бачити, у даному складі злочину поєднується ціла низка об'єктивних ознак, в тому числі і заволодіння майном шляхом зловживання довірою, що не перший погляд ускладнює відмежування привласнення від шахрайства (§ 263 КК ФРН). Однак, більш детальний аналіз шахрайства за КК ФРН дає підстави стверджувати, що воно може вчинятися лише способом обману, а не зловживання довірою. Так, диспозиція § 263 КК ФРН викладена наступним чином: «Хто з наміром отримати для себе чи третьої особи протиправну майнову вигоду заподіє шкоду майну іншого шляхом введення його в оману або підтримання його в омані, видаючи неправдиві факти за істинні, або ж перекручуючи чи скриваючи істинні факти...» [242, с. 229]. Таким чином, традиційні для КК пострадянських країн, в тому числі і для КК України, ознаки шахрайства не властиві для КК ФРН. У зв'язку з цим проблем щодо відмежування привласнення від шахрайства у німецьких правозастосувачів у означеному аспекті не виникає.

Поряд з цим, КК ФРН не передбачає можливості вчинення аналізованого злочину в формі розтрата. Це можливо пояснити тим, що законодавець ФРН вважає привласнення більш ранньою стадією єдиного процесу заподіяння майнової шкоди власникові речі, в якому розтрата майна виступає як остаточний результат. У зв'язку з цим юридично значимим є власне саме привласнення, як закінчений злочин, а вже юридична доля майна, яка його спіткає після привласнення, для кваліфікації значення не має.

Варто також зазначити, що КК ФРН не виділяє в окремий склад досліджуваного злочину випадки його вчинення спеціальним суб'єктом – службовою особою. Виходячи зі змісту § 266 КК ФРН, зокрема, з найбільш узагальненої характеристики повноважень суб'єкта, можна зробити висновок, що категорія «службова особа», у її традиційному для вітчизняного законодавства розумінні, охоплюється загальним суб'єктом злочину в межах зазначеного параграфу. Натомість німецький законодавець закріпив кілька

привілейованих складів привласнення. Це так зване домашнє чи сїмейнє привласнення (§ 247 КК ФРН), а також привласнення малоцїнних речей (§ 248 КК ФРН), справи про якї порушуються не інакше як за скаргою потерпїлого (тобто є справами приватного обвинувачення). Зокрема, § 247 КК ФРН встановлює кримїнальну вїдповїдальнїсть за крадїжку чи привласнення щодо майна свого родича, опїкуна чи пїклувальника або особи, яка проживає з винним однїєю сїм'єю та веде спїльне господарство. Така нормативно-правова конструкцїя викликає значну кїлькїсть питань з позицїй вїтчизняної правової доктрини, якї стосуються, перш за все, визначення режиму майна, як чужого для винного, а також вїдмежування даного злочину вїд сумїжних цивїльно-правових делїктїв. Однак, враховуючи суттєвї вїдмїннїстї у правових традицїях двох держав немає сенсу заглиблюватись у вирїшення означених питань. У зв'язку з цим обмежимося лише констатацїєю наявностї своєрїдних складїв злочинїв привласнення з пом'якшуючими обставинами.

У Нїмеччинї важливу увагу придїляють ринку житла. Насамперед, це пов'язано з об'єднанням федеративних земель і земель колишньої Нїмецької демократичної республїки, удосконаленням і коригуванням законодавства для нових територїй у сферї будївництва, надання й обслуговування житла. Основою правовїдносин при користуванні житлом є договір найму житлового примїщення. Наймач набуває права вимагати вїд наймодавця предмета найму на обумовлений термін, наймодавець – вимагати вїд наймача квартирної плати. Розрїзняють суто квартирну плату та експлуатацїйнї витрати. Розмїр квартирної плати залежить вїд попиту і пропозицїї на ринку житла, а також вїд величини (дорожчї невеликї), якостї (планування, тепло-, звукозахисну, будївельних матерїалїв, що застосовуються), облаштування (ванна, туалет, колекторне опалення тощо), мїсце розташування квартири (зелена чи промислова зона, вїддаленїсть вїд транспортних магістралей), тривалїсть правовїдносин найму (чим довше наймач живе у квартирї, тим менше вїн платить). До експлуатацїйних затрат належать: амортизацїя, витрати на поточний ремонт; адмїнїстративнї витрати; експлуатацїйнї витрати – витрати на опалення, гарячу воду, водопостачання та водовїдведення, вивезення

побутових відходів та прибирання вулиці, освітлення та прибирання сходів, спільна телеантена тощо; урахування ризику часткової несплати квартирної плати (заборгованість оплати житла за терміном чи не заселення квартири протягом якогось часу).

Житловий фонд Східної Німеччини, який раніше вважався народною власністю, за умовами договору про возз'єднання Німеччини перейшов у громадську власність. У більшості випадків органи місцевого самоврядування створили власні ЖЕУ (товариства з обмеженою відповідальністю), що працюють у ринковому режимі. Іншу групу наймодавців житла утворюють товариства, які надають житловий фонд у розпорядження своїм членам. Окрім цього, окремі особи можуть виступати в ролі як користувачів, так і наймодавців житла. Спільним для всіх груп є необхідність фінансування ремонтних робіт і модернізації з власних коштів чи з доходів від квартирної плати, чи з фондів нагромадження. Для досягнення самоокупності найму житла федеральний уряд провів підвищення квартирної плати в нових федеральних землях. Мета цього заходу – надання підприємствам можливості діяти в галузі ЖКГ без залучення державних субсидій і здійснювати капвкладення на базі доходів від квартирної плати.

Узагальнення досвіду Німеччини з утримання комунального самоврядування та житлового фонду показало, що державну політику спрямовано на розвиток форм управління об'єктами житлового фонду, установлення оптимального рівня квартирної плати та створення умов для утримання цього фонду на умовах самоокупності [215, с. 114].

Окремі однорідні елементи у конструкції юридичного складу привласнення чи розтрати майна з положеннями КК ФРН виявляє КК Іспанії. Відповідно до ст. 252 вказаного нормативно-правового акту підлягає кримінальній відповідальності особа, яка «...на шкоду іншій особі привласнить або розтратить гроші, майно, цінні папери, будь-яку іншу рухому річ або спадковий актив, який був отриманий на зберігання, за дорученням або для управління або на іншій підставі, що тягне за собою обов'язок передати або повернути його, або заперечуватиме його отримання, якщо вартість

привласненого перевищує чотириста євро» [273]. Відтак, іспанський законодавець пішов аналогічним німецькому шляхом й деталізував як ознаки предмету злочину, так і повноваження особи (винного), у якій на тих чи інших підставах опиняється чуже майно. Однак, на відміну від в КК ФРН у КК Іспанії предметом привласнення або розтрати визнаються окрім рухомих речей визнається й така до певної міри абстрактна категорія як «спадковий актив», до складу якого можуть потрапляти також і нерухомі речі, об'єкти права інтелектуальної власності, які реалізуються через відповідну групу майнових прав. Таким чином, законодавство Іспанії, окрім іншого, припускає можливість привласнення майнових прав інтелектуальної власності (право на використання об'єкта права інтелектуальної власності, право дозволяти його використання тощо), що не властиво, ані для КК ФРН, ані КК України, ані жодної країни з постсоціалістичною системою права. Проте, запровадження подібного положення іспанського зразка до ст. 191 КК України не видається за можливе з огляду на відомі відмінності системно-структурного характеру в законах про кримінальну відповідальність двох країн, зокрема, привласнення майнових прав об'єкта інтелектуальної власності цілком охоплюється спеціальними складами злочинів, передбачених ст. ст. 176, 177 КК України, та додаткової кримінально-правової охорони в частині криміналізації відповідних ознак суспільно небезпечного діяння із використанням нормативних конструкцій ст. 191 КК України, не потребує.

Доволі цікавим видається звернення до досвіду французького законодавця в аспекті аналізу видових та конструктивних особливостей привласнення та розтрати майна. Так, за законодавством Франції привласненням охоплюється ціла низка суспільно небезпечних діянь. У своїй більшості відповідальність за них передбачена у статтях Глави IV Розділу I Книги III КК Франції. Це такі види привласнень як: а) привласнення заставного майна; б) привласнення майна, яке піддано арешту; в) штучне створення неплатоспроможності [107]. Крім того, як справедливо зазначає Д. П. Василенко до групи кримінально караного привласнення поряд із

вказаними вище діяннями повинні бути поміщені злочинні діяння, пов'язані з привласненням майна в процесі банкрутства, а також привласнення та зловживання в комерційних товариствах. Відповідальність за такі діяння передбачена Комерційним кодексом Франції [22, с. 129].

У французькій кримінально-правовій доктрині висловлюється думка, що з об'єктивної сторони привласнення шляхом зловживання довірою характеризується однією з наступних дій: 1) незаконне використання чужого майна, а також привласнення права користуватися чужим ввіреним майном; 2) відмова у поверненні майна особою, якій власник особисто чи через третю особу добровільно передав майно з умовою його повернення або вчинення певних дій; 3) розтрата чужого майна. Таким чином, як випливає з наведеного, хоча розтрата і не зазначається у диспозиції ст. 314-1 КК Франції, як окрема форма суспільно небезпечного діяння при вчиненні досліджуваного злочину, однак апріорі передбачається, як логічне продовження у певних випадках привласнення майна.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що особливістю суб'єктивної сторони визнається те, що винний має умисел на привласнення чужого майна ще до одержання предмету злочину. Така позиція дозволяє в низці випадків провести відмежування кримінально караного делікту від цивільно-правового за французьким законодавством.

Французька житлова політика ґрунтується з принципу, що низька вартість житла повинна стимулювати наймача чи власника вкладати додаткові кошти в утримання й облаштування будинку та прилеглої території. У 1965 р. було прийнято закон, який закріпив статус спільної власності в будинках наявної забудови [204, с. 127]. Закон визначив майнові права, завдання, методи і форми управління нерухомістю співвласниками житла. Об'єднання мешканців дістали статус юридичної особи і назву «синдикат». Колектив власників житла утворює синдикат, до компетенції якого належать питання утримання будівлі й управління загальною частиною нерухомого майна. Як юридична особа синдикат має чітку структуру управління, володіє власністю,

має боргові зобов'язання, може піддаватися судовим процедурам, а також оголошуватися банкрутом. Він діє на основі регламенту спільного володіння відповідним майном.

Співвласники житлового будинку беруть участь у витратах, пов'язаних з його утриманням (опалення, експлуатація ліфту, водопостачання та водовідведення, телевізійні мережі, ремонтно-профілактичні роботи, санітарне утримання, експлуатація та управління тощо) відповідно до своєї частки і величини споживання тих чи інших послуг. Наприклад, власники квартир, розташованих на першому поверсі, не оплачують витрати, пов'язані з роботою ліфта.

Французький досвід застосування такої форми управління спільним майном, як синдикат, достатньо ефективний. Докладно розроблена юридична база, пільгове кредитування, оподаткування й участь держави в компенсації значної частини витрат будівництва й реконструкції будівель дає можливість синдикатам створювати належні умови проживання громадян, отримувати прибуток від своєї діяльності (переважно за рахунок оренди частини нежитлових приміщень) і бути незалежним органом самоврядування.

Певні відмінності від проаналізованих країн континентальної правової сім'ї у сфері регламентації кримінальної відповідальності за привласнення майна мають країни англосаксонської правової сім'ї. Ці особливості обумовлені, по-перше, не кодифікованою формою англійського законодавства, по-друге, федеративним устроєм США та численними кримінальними кодексами окремих штатів, по-третє, специфікою правової традиції, яка виявляє спрощений підхід до описання ознак досліджуваного складу злочину [202].

Звертає також на себе увагу виокремлення в приватний випадок привласнення вчинення останнього при наявності у суб'єкту злочину доступу до майна. У відповідності ж до вітчизняної правозастосовної практики подібні дії мають кваліфікуватися як крадіжка. Як привласнення ж, відповідно до п. 23 Постанови Пленуму ВСУ № 10 від 06.11.2009 р. «Про судову практику у

справах про злочини проти власності» кваліфікуються дії з майном, яке було ввірене винній особі чи перебувало в її законному віданні, тобто таке майно, що знаходилося в неї на законних підставах і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління, доставки використання або зберігання тощо [189].

Розбіжності аналогічного роду виявляються і при проведенні порівняльно-правового дослідження ст. 191 КК України та відповідних положень кримінального законодавства США. Для останнього властивою виявляється тенденція до консолідації (уніфікації) більшості форм викрадення, з метою уникнення труднощів кваліфікації [278]. Так, зокрема, відомий американський вчений у галузі кримінального права Р. Перкінс вказував на те, що «у дійсності відмінності між крадіжками, привласненням та одержанням майна під неправдивим приводом з точки зору кримінального права не приносять жодної користі та, в той же час, для здійснення кримінального правосуддя ці відмінності створюють невиправдані ускладнення, а тому об'єднання цих трьох видів злочинів у єдиний склад викрадення представляє собою конструктивний крок уперед, який заслуговує на увагу» [202, с. 127].

Викладена тенденція, хоча і в менших масштабах, знайшла своє відображення і у Примірному КК США, у ст. 223.1 якого зазначено наступне: «Поведінкою, що має назву в цьому розділі викрадення, складає єдине посягання, яке включає в себе самостійні злочини, раніше відомі як розкрадання, розтрата майна, шахрайства, вимагання, шантаж, обманне обернення ввіреного майна на свою користь, придбання викраденого майна і тому подібне» [278]. Таким чином, в Примірному КК США вживається узагальнююче поняття «викрадення». Однак, як впливає зі зміст ст. 223.1 вказаного нормативного акту попередній його редакції були відомі такі самостійні злочини, як розтрата майна, а також обманне обернення ввіреного майна на свою користь. Отже, законодавство США єдине з порівнюваних вище кримінальних кодексів країн Західної Європи вирізняє розтрату майна як окремий злочин, у чому і виявляє схожість зі ст. 191 КК України. Поряд з цим

розтрата майна визнавалася як підкреслювалося саме самотійним кримінальним деліктом, а не окремою формою об'єктивної сторони єдиного складу злочину, як це має місце у вітчизняному КК.

Крім особливостей предмету привласнення та розтрата майна слід вказати і на особливості суб'єкту цього злочину, які доволі часто характеризуються специфічним правовим положенням, у зв'язку з яким виокремлюються відповідні склади злочинів з обтяжуючими обставинами. Наприклад, відповідно до § 503 КК Каліфорнії привласненням майна визнається обманне обернення на свою користь майна особою, якій воно було ввірене. Поряд з цим КК цього штату передбачає кримінальну відповідальність за такий злочин залежного держателя, орендатора та наймача квартири (§ 507), клерка, представника (агента) чи слуги (§ 508). Така специфікація складу досліджуваного злочину за критерієм суб'єкта його вчинення не властива для вітчизняного законодавства, однак виявляє певну схожість із КК ФРН.

Кваліфікуючими ознаками привласнення, розтрата майна в певних випадках може визнаватися також вартість і вид предмету злочинного посягання. Так, наприклад, у §514 КК Каліфорнії йдеться про привласнення (розтрату) громадських фондів. Аналогічна ознака міститься і в ст. 609. 54 КК штату Міннісота. Такі злочини відносяться до так званого місдімінору, тобто тяжких та особливо тяжких. За вітчизняним же КК значення кваліфікуючої ознаки має лише розмір привласненого або розтраченого майна, що є свідченням визнання рівності всіх форм власності.

Отже, в цілому кримінальне законодавство зарубіжних країн здійснює правове регулювання охорони суспільних відносин у сфері права власності від кримінальних протиправних посягань у формі привласнення майна, щодо якого у особи є певні правомочності. У залежності від особливостей правових традицій окремих держав мають місце доволі специфічні підходи до визначення змістовних характеристик досліджуваного складу кримінального правопорушення. Ефективне запобігання вчиненню кримінальних правопорушень неможливі без скоординованої дії міжнародної спільноти,

подолання міждержавних законодавчих колізій, тощо. На сьогодні в європейських країнах відбувається зближення (уніфікація) матеріального та процесуального законодавства, що дозволяє більш ефективно використовувати доказову базу, незважаючи на окремі розбіжності процесуальної форми [254].

Під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень даної категорії слідчі беруть до уваги аналіз бухгалтерської звітності та платіжних документів, ураховують суттєві умови договору та інші корпоративні документи, пов'язані з проведенням будівництва, закупівлею матеріалів тощо. Зазначені дані можуть мати важливе доказове значення, оскільки є єдиним відображенням злочинної діяльності [274]. На цій основі визначають коло підозрюваних та планують проведення оперативно-розшукових та слідчих (розшукових) дій, щоб запобігти протиправному діянню та знищенню доказів. Для побудови версій враховують специфіку прийняття рішень у ЖКГ, керівники якої є фігурантами у кримінальному провадженні [268]. В окремих країнах (Німеччина, Франція) плануються масштабні операції (так звані «спеціальні слідчі дії»), що поєднують процесуальну, оперативно-тактичну й силову складові, чим забезпечують отримання (збереження) необхідної інформації для розслідування. Результати операції оформляються відповідним протоколом і передаються слідчому, який використовує їх в якості доказів.

Не менш важливе значення набуває отримання інформації з державних реєстрів та інших відкритих джерел інформації з використанням аналітичних інструментів, у тому числі із застосуванням сучасних систем поліцейської діяльності, керованої аналітикою (Intelligence Led Policing, ILP). Засадами такої діяльності є здійснення кримінального аналізу, дії якого націлені на ідентифікацію та точне визначення взаємозв'язків між відомостями, що стосуються подій злочинного характеру, осіб, пов'язаних з ними, та даними, що походять з різних джерел, а також їх подальше використання правоохоронними органами і судами [17]. Досвід збирання доказів з використанням аналітичних методів, у тому числі під час запобігання розкраданням у сфері ЖКГ (з певними особливостями реалізації отриманої

інформації) поширений у Норвегії [284], Хорватії [280], Великій Британії [289], Ізраїлі [269], Іспанії [270] та Литві [287].

В Україні збір інформації про житлово-комунальну компанію також здійснюється шляхом витребування та отримання від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб, речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України (ч. 2 ст. 93) [108].

Слід відмітити, що в нашій країні відбулися позитивні зрушення, завдяки яким стало можливим фахове відстеження руху коштів і майна, вжиття допустимих заходів щодо арешту та конфіскації злочинних доходів. Йдеться, зокрема, про оновлене антикорупційне законодавство, уніфікацію процедур реєстрації та доступу до державних реєстрів і баз даних.

При вчиненні розкрадань у сфері ЖКГ важливим є встановлення збитків, завданих державі чи особі незаконними діями підозрюваних. Воно стає можливим у результаті вивчення фінансово-господарської документації, проведення аудиторських перевірок і документальних ревізій. Вивчення та аналіз фінансово-господарської документації будівельної компанії забудовника здійснюють бухгалтери, аудитори, інші спеціалісти в даній галузі [276].

Крім вивчення документів застосовується зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, обшуки, проведення допиту учасників фінансово-господарських операцій [271]. Такі самі слідчі дії застосовують у Греції, Люксембурзі, Франції, Данії, Італії, Канаді та Литві. В Україні здійснюють аналогічні негласні слідчі (розшукові) дії, пов'язані із втручанням у приватне спілкування (ст. 260–264 КПК України), спрямовані на збір даних про компанію забудовника, її контрагентів, відомостей з торгового реєстру, фондових бірж, установчих документів, дані про земельні ділянку й об'єкт будівництва.

У Великій Британії під час виявлення кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ приділяють значну увагу детальному вивченню грошових переказів

з рахунку компанії на рахунки інших фізичних та юридичних осіб. При виявленні ознак кримінального правопорушення детально вивчають ключові показники відчуження нерухомості, здійснюють перевірку договорів купівлі-продажу, законність одержаних доходів від масштабних продажів. Як зазначають англійські експерти, значні маркетингові витрати можуть свідчити про ознаки правопорушень [288]. Ключовим елементом запобігання є комплексне вивчення фінансово-господарських документів. Після збору всієї інформації, що стосується функціонування діяльності ЖКГ та підозрілих фінансово-господарських операцій, застосовують методику порівняльного аналізу документів [282].

Вивченню діяльності контрагентів, з якими співпрацювало ЖКГ, приділяється значна увага також органами досудового розслідування Грузії, Іспанії та Франції [277]. Звертають також увагу на строки, зазначені в договорах. Їх розбіжність може свідчити про підозрілість фінансово-господарських операцій. У Болгарії, Німеччині, Ізраїлі та Італії трапляються непоодинокі випадки укладення декількох договорів, предметом яких є одна й та сама операція, що здійснюється у ЖКС. Договір укладається в конфіденційній формі для приховування будь-якої фінансово-господарської операції. Крім того, договір може бути укладено «минулими» числами, що також треба враховувати.

За даними поліцейської дирекції *Словенії*, сфера ЖКГ належить до однієї з найбільш корумпованих [283]. Головним завданням під час запобігання є слідкування за потоками грошових коштів, виявлення бенефіціарів, встановлення офшорних компаній і трастів, визначення взаємозв'язку між злочином та діяльністю ЖКГ, а також встановлення місцезнаходження активів, здобутих злочинним шляхом [279].

Злочинність серед працівників ЖКС є розповсюдженим явищем у всьому світі через найпоширеніший її вияв – корупційну злочинність, з огляду на що на міжнародному рівні (конференції, конгреси, конвенції) вона визнана «епідемією» у більшості країн. Історія цього виду злочинності доволі давня,

оскільки криється в механізмі задоволення особистих інтересів шляхом зловживання посадовим становищем, виконуючи відповідну функцію держави. За таких обставин можна стверджувати, що злочинність державних службовців виникає з моменту формування апарату держави й поставлення відповідних правовідносин під кримінально-правову охорону шляхом криміналізації відповідних суспільно небезпечних діянь. Зважаючи на це, вказаний вид злочинності набував якісної й кількісної специфіки на різних етапах державотворення країн світу [54, с. 102].

Поряд із наявністю відмінностей, беззаперечним є факт схожості кримінальних правопорушень, що вчиняються працівниками ЖКГ у різних країнах, – це їх підвищена суспільна небезпечність, зважаючи на те, що відповідні кримінальні правопорушення вчиняються особами, покликаними протидіяти злочинності загальносоціальними та спеціально-кримінологічними заходами. Це, відповідно, засвідчує найвищий ступінь правового нігілізму, цинізму й дискредитації апарату держави в очах суспільства. За таких обставин постає потреба щодо ефективної реалізації у правоохоронній практиці триєдиного принципу невідворотності кримінальної відповідальності, призначення, виконання і відбування покарань державними службовцями, винними у вчиненні кримінальних правопорушень. Тому як чинний закон України про кримінальну відповідальність, так і законодавства зарубіжних країн, передбачають низку несприятливих кримінально-правових наслідків щодо осіб, винних у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень.

У розвиток вищенаведених пропозицій хочемо відмітити, що проведений вітчизняними дослідниками аналіз зарубіжного досвіду протидії корупції (зокрема Фінляндії, Японії, Сінгапуру та ін.), вивчення низки прогресивних кримінологічних теорій (серед яких теорія соціального натуралізму), визнання доцільності формування сучасної антикорупційної культури дали підстави сформулювати одну з прогресивних пропозицій щодо вдосконалення загальносоціальних та спеціально-кримінологічних засад запобігання злочинності (зокрема корупційній) державних службовців: «<...> формування у

суспільстві антикорупційної культури повинно бути законодавчо закріплено в Україні як державний пріоритет і будуватися на основі позитивного зарубіжного досвіду, з використанням напрацювань вчених з цього напрямку та урахуванням особливостей існування та розвитку українського суспільства. Репресивні заходи протидії корупційній злочинності є необхідними, але другорядними» [20, с. 302].

У контексті зазначеної концепції організації запобіжної діяльності перспективними видаються такі запропоновані О. Ю. Бусол заходи щодо мінімізації корупційної злочинності: «формування у громадян з дитинства у всіх закладах (від дитячих садків до вищих навчальних закладів) світогляду, в якому немає місця корупційній поведінці, через просвітницькі передачі телебачення, радіо, в мережі Інтернет, призначені для певних вікових груп; залучення працівників засобів масової інформації до висвітлення подій, пов'язаних з корупційними діями, та заходів протидії корупції; взаємодія з представниками суспільних і церковних інституцій з питань виховання громадян у контексті осуду корупції в суспільстві; поширення антикорупційних знань, методів виявлення й оцінки рівня корумпованості державних службовців; створення системи заохочувальних заходів для державних службовців, які дотримуються антикорупційної поведінки, а також заохочення та захисту громадян, які надають достовірні відомості про корупційні правопорушення; формування у громадян думки про престижність державної служби; підтримка професійних організацій з етики і моралі» [232, с. 302–303].

З урахуванням компаративного методу, в умовах розбудови в Україні осучасненої державної служби найбільш перспективними є такі головні напрями запобігання корупційній злочинності працівників ЖКС, як: 1) утвердження політичної волі та спрямування зусиль усіх державних і недержавних інституцій на запобігання та протидію корупції в системі державної служби; 2) розроблення та прийняття в Україні за позитивним прикладом зарубіжних країн (Польщі, Італії, Гонконгу, Сінгапуру та ін.)

державних програм з формування антикримінальної культури та антикорупційної свідомості населення; 3) підвищення рівня професійної компетентності державних службовців; 4) неупереджений моніторинг способу життя як один із факторів запобігання корупційним правопорушенням у системі державної служби; 5) широка просвітницька антикорупційна діяльність; 6) підвищення ефективності державної служби (зокрема повернення до позитивної вітчизняної й зарубіжної практики періодичного проведення атестації державних службовців); 7) підвищення рівня соціальної захищеності державних службовців [52].

Позитивним вважається досвід США, де функціонує Національний реєстр ЖКГ. Його головним призначенням є підвищення ефективності зусиль з координації боротьби з незаконними заволодіннями коштами та майном, а також шахрайськими діями [285]. Реєстр дає можливість аналізувати випадки вчинення різних форм розкрадань на території США, визначити спосіб учинення кримінальних правопорушень та їх предмет [292]. За допомогою Реєстру можна виявити щомісячні, щоквартальні та щорічні випадки вчинення розкрадань у сфері ЖКГ, а також викрадене будівельне обладнання, встановити серійний номер викраденого. Крім того, у реєстрі наявна інформація про кримінальні провадження та розмір завданої шкоди. Доступ до реєстру вільний. Власник майна чи особа, яка хоче придбати чи взяти в оренду будівельне обладнання, має змогу створити пошуковий запит й отримати необхідну інформацію [267]. У разі встановлення, що дане обладнання є предметом злочину, перебуває в розшуку, чи наявності підозри стосовно правовстановлюючих документів, особа може в режимі он-лайн повідомити про це правоохоронні органи. Такий реєстр сприяє не лише запобіганню злочинів, а й забезпечує відшкодування шкоди шляхом встановлення місцезнаходження та ідентифікації викраденого майна [286].

У більшості західноєвропейських країн та США постійно здійснюється підвищення кваліфікації працівників органів сектору безпеки, розроблюються і втілюються в життя нові методики запобігання, виявлення та припинення

кримінальних правопорушень, вивчаються нові способи вчинення, аналізуються й узагальнюються кримінальні провадження, а результати таких узагальнень доводяться до відома суб'єктів запобігання. Значна увага приділяється виявленню причин та умов, які сприяють учиненню злочинів. Приміром, у Бельгії, Греції, Франції, Данії та Канаді функціонують окремі підрозділи, основним завданням яких є виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

В Україні реформування правоохоронних органів призвело до оновлення кадрових ресурсів. Стаж слідчих, які здійснюють досудове розслідування злочинів у сфері будівництва, здебільшого не перевищує п'яти років. Тож менш досвідчені працівники потребують постійного посиленого контролю і уваги з наданням практичної допомоги, відповідних роз'яснень. Невідкладного розв'язання потребує питання адаптації молодих фахівців у слідчих підрозділах та оволодіння ними професійною майстерністю з відновленням досить ефективного інституту наставництва.

Аналіз основних заходів, які застосовувалися у сінгапурській і скандинавській моделі антикорупційної діяльності доводить, що за сутністю вони були спрямовані на три групи факторів. Серед основних факторів, що заважають зрушити антикорупційну діяльність у напрямку мінімізації рівня корупції в Україні є такі:

- 1) соціально-економічний розвиток, який перебуває у безпосередньому формуванні умов для поширення такого явища як корупція;
- 2) культурно-історичний розвиток держави, а саме дотримання традицій і етичних норм поведінки, особливості менталітету населення (у державах, для яких характерний патерналізм: населення переважно вірить в те, що високопосадовці самі вирішують всі проблеми і тому не вважають доречним втручатися в політичне та правове життя);
- 3) традиційне сприйняття представників влади як престижної привілейованої групи з великими можливостями та імунітетом до відповідальності, що дбають про вузькокорпоративні та сімейні інтереси на

противагу загальним інтересам громади [84].

Дослідження зарубіжних стратегій (моделей) запобігання корупції дозволило дійти висновку, що акцентувати увагу лише на репресивному підході (наприклад, КНР) у антикорупційній діяльності, посилюючи заходи кримінально-правового впливу є не виправдано одностороннім підходом. У зарубіжних країнах основні зусилля у протидії корупції, як правило, зосереджені у реалізації адміністративно-правових і організаційних заходів запобігання корупції.

Україна робить спроби мінімізувати високий рівень корупції застосовуючи заходи антикорупційної діяльності, які визнані як ефективні серед країн сінгапурської та скандинавської моделей протидії корупції. Однак, перевага при цьому надається заходам, притаманним вертикальній стратегії протидії корупції зі швидкими результатами, наслідками якої є не повна ліквідація корупції, а досягнення хоча б певного прийняттого для суспільства рівня корупції. Перевага ж скандинавської моделі полягає у широкому залученні громадськості та підвищенні рівня правової свідомості та правової культури населення, де поширена нетерпимість до корупції.

Таким чином, законодавче закріплення досліджуваного складу кримінального правопорушення у кримінальному законодавстві низки європейських країн вирізняється своєю ускладненою диференціацією за критерієм суб'єкта, а також особливостей предмету, яким у більшості випадків визнається виключно рухоме майно, яке диференціюється в залежності від характеру повноважень винного щодо нього.

Висновки до розділу 1

1. Проблеми розвитку цієї галузі полягають в особливостях історичного розвитку інституту права власності на житло і розпорядження ним й акцентовано увагу на становленні кримінально-правового регулювання

привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (розкрадання) у сфері ЖКГ. У зв'язку з цим, проведено диференціації історико-правового поступу у відповідному напрямі на чотири періоди:

дорадянський: а) стародавні часи (Кодекс Юстиніана); б) середньовіччя (Магдебурзьке право); в) період капіталізму («Указ о Градском Благочинии» у Царській Росії; «Будівельний регулятив» у Німеччині; «Містобудівний закон» в Англії);

радянський: а) з 1917 по 1922 рр. – від революційного права до КК УСРР 1922 р.; 2) з 1922 по 1927 рр. – від прийняття КК УСРР 1922 р. до прийняття КК УСРР 1927 р.; 3) з 1927 по 1961 рр. – до прийняття КК УРСР 1961 р.; 4) з 1961 по 1991 рр. – до закону України «Про власність»;

перехідний – з 1991 до 2001 р. Після отримання незалежності розвиток ЖКГ в Україні пов'язують насамперед із прийняттям законів України «Про власність» (1991 р.) та «Про приватизацію державного житлового фонду» (1992 р). Серед найважливіших нормативно-правових актів, що мали вплив на подальший розвиток ЖКГ України, проаналізовано «Концепцію розвитку житлово-комунального господарства в Україні» (1995 р.), «Програму проведення житлово-комунальної реформи на 1999–2001 роки» (1999 р.), закони України «Про природні монополії» (2000 р.) та ін.;

сучасний – з 2001 р – по сьогодні. Прийняття чинного КК України (2001 р.) та Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирних будинків» (2001 р.).

2. Стабільність розвитку будь-яких суспільних відносин у державі, у тому числі у сфері ЖКГ, неможлива без формування відповідного правового механізму регулювання. У контексті формування механізму запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ЖКГ важливе методологічне значення має розподіл кримінальних правопорушень залежно від родового об'єкта кримінально-правової охорони (проти власності; у сфері господарської діяльності; у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням

публічних послуг; проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян; проти безпеки виробництва); способів (технологій) учинення суспільно небезпечних діянь (крадіжка, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, шахрайство, порушення правил безпеки під час виконання житлово-комунальних робіт); суб'єкта кримінального правопорушення (загальний суб'єкт, спеціальний суб'єкт). Серед зазначених груп кримінальних правопорушень набули розповсюдження злочини проти власності, поєднані з протиправним діяннями у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Незаконне одержання чи заволодіння коштами зазвичай відбувається з використанням службового підроблення, службової недбалості, зловживання владою або службовим становищем, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Суб'єктами таких діянь є службові особи органів ЖКГ. Майже в усіх випадках схеми з підробленням документів та подальшим розкраданням коштів тощо здійснюються саме за їх сприяння шляхом зловживання службовим становищем. Ці посадовці заради отримання неправомірної вигоди вдаються до фальсифікації документів.

3. Привласнення полягає в протиправному і безоплатному вилученні (утриманні, неповерненні) винною особою чужого майна, яке знаходилось у його правомірному володінні, з подальшим наміром обернути його на свою користь чи на користь третіх осіб. У результаті привласнення чужого майна винний починає незаконно володіти та користуватись вилученим майном, поліпшуючи власне матеріальне становище безпосередньо за рахунок викраденого.

Розтрата – це незаконне безоплатне відчуження, витрачання, використання винним чужого майна, що на законних підставах було йому ввірене чи перебувало в його віданні (продаж, споживання, дарування, обмін, передача іншим особам тощо). Розтрата відрізняється від привласнення тим, що у разі розтрата майно відчужують і витрачають одразу, воно не перебуває

певний час у незаконному володінні винного, а привласнення передбачає наявність певного проміжку часу, упродовж якого винний незаконно володіє майном, розпоряджається ним як власним. У разі привласнення майно перебуває у винної особи (в інших осіб) під її контролем і може бути повернуто власникові, а в разі розтрати майно вже використано (витрачено), а отже, може йтися лише про відшкодування завданих власникові збитків [148; 149].

Тимчасове запозичення майна, яке було ввірене винному чи перебувало в його віданні, для тимчасового використання з подальшим поверненням майна (його еквівалента) власнику, не може бути визнано протиправним привласненням. За наявності підстав такі дії може бути розцінено як самоуправство (ст. 356 КК України), а в разі вчинення їх службовою особою – як зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України).

4. Заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем відбувається у випадках, коли така особа незаконно обертає чуже майно на свою користь або на користь третіх осіб, використовуючи для цього своє службове становище всупереч інтересам служби. Зазвичай службова особа не є матеріально відповідальною, але водночас наділена правом оперативного-господарського управління майном, вирішуючи питання про користування й управління ним, розпоряджаючись таким майном як уповноважена власником особа. Кваліфікація кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 191 КК України можлива лише тоді, коли особа здійснила заволодіння завдяки використанню своїх службових повноважень щодо майна, розпоряджатися яким вона мала право чи була зобов'язана.

5. В умовах сьогодення впровадження сучасних систем якості та їх сертифікації згідно з міжнародними стандартами (стандарти підприємства, концерну, міністерства (галузевий стандарт); національний стандарт (ДСТУ); регіональний стандарт (EN); міждержавний стандарт (ISO)) є актуальним для всіх галузей господарства України, у тому числі і сфери ЖКГ, оскільки необхідно забезпечувати її конкурентоспроможність. Сама ж політика щодо надання ЖКП повинна ґрунтуватися на принципі дотримання встановлених

стандартів, нормативів, норм, порядків та правил, у зв'язку з чим кримінологічна політика спрямовується на мінімізацію кримінальних правопорушень та виявлення латентних протиправних дій у цій галузі.

У цілому кримінальне законодавство зарубіжних країн здійснює правове регулювання охорони суспільних відносин у сфері права власності від кримінальних протиправних посягань у формі привласнення майна, щодо якого у особи є певні правомочності. У залежності від особливостей правових традицій окремих держав мають місце доволі специфічні підходи до визначення змістовних характеристик досліджуваного складу кримінального правопорушення. Однак, поряд із наявністю відмінностей, беззаперечним є факт схожості вчинення розкрадань у сфері ЖКГ у різних країнах, зокрема це їх підвищена суспільна небезпечність, що засвідчує найвищий ступінь правового нігілізму, цинізму й дискредитації апарату держави. За таких обставин постає потреба щодо ефективної реалізації у правоохоронній практиці принципу невідворотності кримінальної відповідальності, призначення, виконання і відбування покарань. Тому як чинний закон України про кримінальну відповідальність, так і законодавства зарубіжних країн, передбачають низку несприятливих кримінально-правових наслідків щодо осіб, винних у вчиненні привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ.

РОЗДІЛ 2

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИВЛАСНЕННЯ,
РОЗТРАТИ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ
ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-
КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ**

2.1. Стан і тенденції привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства

Злочинність є однією з найгостріших проблем суспільства. Згідно з результатами опитувань громадської думки, проведених в останні десятиліття, люди багатьох країн ставлять її за значимістю на друге-третє місце після проблем економічного характеру [115, с. 50]. Вона є невід'ємною складовою взаємовідносин людей, супроводжує суспільство на всіх етапах його розвитку і відображає поведінку окремих індивідів, яку інші члени суспільства сприймають як злочини. У кримінологічній науці і практиці терміном «злочинність» зазвичай позначають сукупність злочинів одного або кількох видів, що мають масовий характер і закономірно повторюються у країні або окремому регіоні протягом певного періоду часу. Таку позицію відстоюють прихильники фундаментального (кримінально-правового підходу). Злочинність невіддільна від людського суспільства. Неможливо уявити собі соціум, розвиток якого не супроводжувався б протиправними діяннями, адже безконфліктне співіснування особистостей і соціальних груп практично неможливе [248, с. 158].

Сучасний погляд на це явище почав формуватися у ХІХ ст. із запровадженням регулярних статистичних спостережень злочинності. Тоді ж почали вживати сам термін «злочинність». Перші кримінальні статистичні

звіти були складені у Франції у 1826 р. і з того часу почали друкуватися. Дослідження, засновані на аналізі статистичних звітів, були започатковані бельгійцем Дюкпет'ю, французом Гері і видатним бельгійським математиком і астрономом А. Кетле. У результаті цих досліджень, передусім праць А. Кетле, було встановлено дивовижну незмінність даних щодо злочинності, яка спостерігалася з року в рік. Це дало можливість глибше усвідомити сутність злочинності як соціального явища, виявити її закономірності. «Суспільство несе у собі зародки усіх злочинів, що мають бути скоєні, тому що в ньому є наявними умови, які сприяють їхньому розвитку; воно, так би мовити, готує злочини, а злочинність є лише засобом. Будь-який соціальний стан передбачає відповідно певну кількість та певний порядок проступків, які є необхідним наслідком його організації» [115, с. 50].

Дослідження проблеми злочинності активно продовжується сучасними кримінологами. В Україні низка авторів розробляють цю проблему в межах традиційного, сумарно-статистичного (або соціально-статистичного) напрямку, який продовжує і розвиває уявлення про злочинність як про відносно масове, історично мінливе, соціальне явище, що представляє собою сукупність злочинів, учинених на певній території і в певний проміжок часу (І. М. Даньшин [45; 46], І. К. Туркевич [234], О. М. Литвак [130], О. Г. Фролова [241], О. Г. Кулик [123; 124] та ін.). Представники другого напрямку, який можна назвати соціально-практичним чи соціально-активним (діяльним), розглядають злочинність як кримінальну активність частини членів суспільства (теорія кримінальної активності) (А. П. Закалюк [67]), як предметну діяльність соціальної практики (інституціональна теорія криміналізації суспільства) (В. М. Дрьомін [59]), як прояв криміногенного потенціалу суспільства (В. В. Голіна [40]), як масовий прояв деструктивності у поведінці людей (А. Ф. Зелінський [70]), як форму соціальної адаптації (І. П. Рущенко, Н. В. Сметаніна [197; 213]).

Слід зауважити, що цей поділ на напрями є доволі умовним, оскільки їх представники по суті вивчають різні аспекти цього складного соціального

явища. При цьому в ході таких розвідок дослідники зазвичай використовують кращі здобутки представників різних напрямів дослідження злочинності.

На думку В. І. Тимошенко та В. І. Шакуна, конкретний зміст кримінологічної характеристики розкривається шляхом виявлення ознак, що становлять у своїй сукупності та взаємозв'язку її структуру. Зазвичай виділяють три складові кримінологічної характеристики: кримінологічно значимі ознаки кримінального правопорушення; дані, що всебічно пояснюють кримінологічну ситуацію вчинення кримінальних правопорушень даного виду; ознаки, що визначають специфіку діяльності з попередження кримінальних правопорушень [227, с. 151–152].

У свою чергу А. П. Закалюк зазначив, що під кримінологічною характеристикою кримінального правопорушення (правопорушень) розуміють сукупність даних (достатню інформацію) про конкретне кримінальне правопорушення або певний вид правопорушень, що необхідна для його запобігання та попередження вчиненню нових кримінальних правопорушень. Кримінологічна характеристика передбачає виявлення системи ознак конкретного кримінального правопорушення, а саме всіх властивостей, закономірностей, факторів і наслідків правопорушення (окремого його виду), а також властивостей особистості злочинця (окремого її типу) [67].

У науковій літературі кримінологічну характеристику розглядають як комплексне поняття, що охоплює поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час вчинення, а також особливості особистості суб'єктів злочинів [70, с. 153].

В українській кримінології переважає вужче розуміння поняття кримінологічної характеристики окремих видів злочинів. Так, у словнику кримінологічних і статистичних термінів зазначається, що кримінологічна характеристика злочинності – це сукупність статистично виражених ознак злочинності, окремих її видів та рис особистості злочинців, які використовуються для наукового аналізу [211, с. 43]. Дещо подібне поняття

дається в короткому словнику кримінологічних термінів. Так, під кримінологічною характеристикою розуміється опис ознак, закономірностей, факторів, наслідків злочинності або окремих її видів, а також рис особистостей злочинців (окремих їх типів) [51, с. 22]. Слушною, на наш погляд, є позиція І. М. Даньшина, який привертає увагу до того, що термін «кримінологічна характеристика окремих видів злочинів» охоплює рівень, коефіцієнти, структуру та динаміку злочинів, опис особистості тих, хто їх вчиняє, мотиви й цілі їх злочинної поведінки [117, с. 8–9].

У цьому аспекті О. М. Джужа наголошує, що кримінологічна характеристика становить сукупність певних відомостей про визначений злочин або їхню групу, що використовується для протидії ним. Акцентуємо увагу на тому, що кримінологічна характеристика, так само як і розроблення комплексу заходів з профілактики злочинів, виступає однією зі складових цілісної системи запобігання кримінальним правопорушенням. Таким чином, розуміння такого явища, як кримінологічна характеристика, прямо ґрунтується на визначенні його змісту, набору тих кримінологічно значущих ознак, що включається до кримінологічної характеристики [192; 115].

Зі свого боку, проаналізувавши різні точки зору щодо поняття «кримінологічна характеристика», В. С. Батиргарєєва дійшла до висновку, що кримінологічна характеристика повинна включати тільки ті параметри злочинності, які є на момент вивчення, без включення активного попереджувального впливу на них з боку суспільства, держави, інших суб'єктів, а саме: кількісно-якісні показники, істотні риси і властивості особистості злочинця і потерпілого від злочину, а також причини і умови злочинних проявів, тобто кримінологічна характеристика повинна обмежуватися констатацією лише початкових даних про злочинність. А попереджувальна робота, спрямована на втручання у розвиток негативного явища – злочинності, повинна виступати самостійним елементом вивчення і, отже, не включатися в поняття «кримінологічна характеристика» [13, с. 7].

Конкретний зміст кримінологічної характеристики розкривається шляхом виявлення ознак, що становлять у своїй сукупності і взаємозв'язку її структуру. Зазвичай виділяють три складові кримінологічної характеристики: кримінологічно значимі ознаки кримінального правопорушення; дані, що всебічно пояснюють кримінологічну ситуацію вчинення кримінальних правопорушень цього виду; ознаки, що визначають специфіку діяльності з попередження кримінальних правопорушень [226, с. 248].

За характером проявів і своєю сутністю елементи кримінологічної характеристики поділяються на суб'єктивні, об'єктивні і комплексні, які поєднують ознаки перших двох категорій. До першої групи (суб'єктивні) відносяться: властивості особистості злочинця; мотив і мета кримінального правопорушення; властивості особистості потерпілого. До другої (об'єктивні): статистика кримінальних правопорушень; відомості про соціальні умови кримінального правопорушення (суспільно-політична та соціально-економічна ситуація; час; місце; соціальне середовище та ін.). До третьої (комплексні): причини кримінальних правопорушень; наслідки кримінальних правопорушень; механізм злочинного прояву; обставини, що сприяють кримінальним правопорушенням [118].

Закон передбачає дослідження кримінального правопорушення в єдності його кримінально-правової і кримінологічної характеристик. Так, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України, суд призначає покарання враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Кримінологічна характеристика кримінального правопорушення (правопорушень) не співпадає з кримінально-правовою та криміналістичною характеристикою. За кримінально-правового підходу увага зосереджується на юридичному аналізі складу кримінального правопорушення в єдності чотирьох його елементів: об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта і суб'єктивної сторони. Кримінальне правопорушення аналізується як відносно ізольований акт винного порушення кримінальної заборони. З точки зору кримінологічного підходу

кримінальне правопорушення розглядається, по-перше, в контексті одночасно умов зовнішнього для суб'єкта середовища і характеристик самого суб'єкта; по-друге, не як одномоментний акт, а як певний процес, що розгортається у просторі і часі.

Ці два аспекти аналізу мають не лише теоретичне, але й практичне значення. Кримінально-правовий аналіз кримінального правопорушення дає можливість визначити систему ознак, необхідних і достатніх для визнання того, що особа здійснила діяння, передбачене конкретною нормою кримінального закону, і підлягає кримінальній відповідальності. Кримінологічний підхід спрямований на виявлення причин і умов кримінального правопорушення, особливостей характеристик особи, що вчиняє кримінальне правопорушення, соціальних наслідків злочинної поведінки. Це дозволяє зрозуміти, що треба зробити для попередження вчинення нових кримінальних правопорушень даною особою і вчинення подібних правопорушень іншими особами; які конкретно заходи у межах закону доцільно обрати стосовно винного з метою припинення небажаних соціальних наслідків вчиненого [227, с. 177–179].

Якщо кримінально-правова характеристика має за мету вивчення питань кваліфікації кримінального правопорушення, то кримінологічна – дослідження причин і умов його вчинення. Кримінологічна характеристика покликана насамперед виконувати теоретико-методологічну функцію для процесу розробки заходів щодо попередження кримінальних правопорушень. Суттєві особливості має криміналістична характеристика, яка, як відомо, охоплює особливості, притаманні тому чи іншому виду кримінальних правопорушень, що мають найбільше значення для розслідування і зумовлюють застосування певних криміналістичних методів, прийомів і засобів.

Щодо категорії стану як елемента кримінологічної характеристики варто зауважити, що у філософському значенні вона визначається як сукупність ознак і суттєвих якостей явища. Останніми роками дедалі частіше висловлюється думка про те, що поруч із традиційними показниками потрібно використовувати показник обсягу заподіяної шкоди, який включав би в себе й

витрати держави на боротьбу зі злочинністю. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що, безумовно, використання такого показника для виміру реальної «ціни» корисливо-насильницьких злочинів було б дуже корисним в аспекті всебічної кримінологічної характеристики цих злочинів, але на сьогодні методику вимірювання обсягу заподіяної шкоди розроблено недостатньо [115].

У кримінології зазвичай під поняттям «рівень злочинності» розуміється «...визначена в абсолютних числах загальна кількість злочинів та осіб, які їх вчинили, вчинених на певній території (країна, місто, район) за певний проміжок часу» [67, с. 156]. Структура злочинності «...має розкривати її склад, поширеність та співвідношення між складовими видами злочинних проявів, їх вчинення у конкретних умовах простору (території) та часу, за визначальних ознак злочинних діянь та осіб, які їх вчиняють» [67, с. 161]. Динаміка злочинності – це показник, «...що відображає зміни рівня, інтенсивності, структури, структурних елементів останньої та будь-яких інших її ознак протягом певного часу, періоду. Показником динаміки злочинності є, як правило, темп, алгоритм зміни її кількісних значень (їхнє збільшення або зменшення) порівняно з даними періоду, взятого для порівняння» [67, с. 169].

Терміном «географія злочинності» (геокримінологія) позначають напрям у кримінології, який вивчає поширення злочинності, виявленої і зареєстрованої протягом року в окремих населених пунктах, регіонах, країнах. Обчислюється на визначену кількість населення (10000, 100000) [62, с. 74-76]. Саме територіальні відмінності злочинності, істотна диференціація рівня і стану злочинності в окремих регіонах, ускладнення взаємозв'язків між природними, соціально-економічними факторами і рівнем злочинності призвели до виникнення геокримінології.

Географічні аспекти дослідження злочинності дозволяють здійснити перехід до дослідження кримінальних правопорушень і злочинності з характерними для них географічними, кількісними і якісними характеристиками і закономірностями. Регіон при цьому виступає як територіальна суспільна система, в якій специфіка взаємодії природного

середовища і функціонально пов'язаних підсистем виробництва, розселення, інфраструктури і життєдіяльності самого населення зумовлює територіальну неоднорідність соціальних, зокрема криміногенних процесів, та стає факторами формування злочинності.

Упродовж 2014–2021 рр. загальна кількість заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події, що надійшли до органів поліції і були зареєстровані в журналі єдиного обліку (ЄО), переважно зростала. У 2014 р. цей показник зменшився на 8,2 % до 4288336, 2015–2018 рр. зріс до 7303120 (+70,3 % до рівня 2014 р.), 2019–2020 рр. незначно коливався (–1,2 % та +2,3 % відповідно) і становив у 2020 р. 7381550. У 2021 р. зменшився на 3,0 % порівняно з показником попереднього року й дорівнював 7160284. У 2021 р. зазначений показник зменшився у 17 регіонах країни, а зріс у 7 регіонах країни. Помітне зменшення кількості заяв та повідомлень відбулося у Луганській (–9,0 %), Полтавській (–8,4 %), Харківській (–7,7 %), Сумській (–7,5 %), Херсонській (–6,7 %), Миколаївській і Одеській (в обох: –6,2 %) та Дніпропетровській (–6,0 %) областях, зростання – Тернопільській (+10,2 %), Київській (+6,7 %) та Запорізькій (+5,6 %) областях [179; 69; 184; 92; 26; 56; 32].

Після значного зростання кількості особливо тяжких посягань у 2014 р. (25872; +87,8 % до показника 2013 р.), У 2015–2017 рр. темпи цього зменшення були помітними і становили –16,8 %; –11,6 % та –12,8 % відповідно. Станом на 2017 р. зареєстровано 16586 таких діянь. У 2018–2019 рр. зниження суттєво уповільнилося (–5,4 % та –2,1 %), а у 2020–2021 рр. знову підсилилося. У результаті кількість злочинів цього ступеня тяжкості скоротилася у 2020 р. до 13199, а у 2021 р. – до 12108.

Відсоток тяжких злочинів серед усіх кримінальних посягань упродовж 2014–2017 р. збільшився з 27,7 % до 37,8 %, наступні два роки скоротився до 31,6 %, 2020 р. зріс до 34,7 %, а у 2021 р. – до 34,8 %. Темпи зменшення абсолютних показників тяжких злочинів також були нижчими, ніж темпи зменшення всіх кримінальних правопорушень.

За 2014–2021 рр. динаміка окремих груп кримінальних правопорушень з-поміж усіх, кримінальні провадження щодо яких закінчено розслідуванням і направлено до суду (розслідуваних кримінальних правопорушень), виділених за кримінологічними ознаками осіб, які їх вчинили, помітно відрізнялася. Кількість кримінальних правопорушень, учинених особами, які раніше вчиняли злочини, у 2014 р. зросла незначно і дорівнювала 63746 (+1,8 %), наступні два роки скоротилася до 50510 (–20,8 %), а у 2017 р. дуже суттєво зросла і становила 66501 (+31,7 %). У 2018 р. кількість таких діянь майже не змінилася, а в останні три роки постійно зменшувалася (–13,6 %; –13,8 % та –5,7 %) і в 2021 р. становила 46691 (–29,8 % порівняно з показником 2017 р.). Частка цих посягань серед усіх, провадження за якими направлено до суду, зросла з 29,5 % у 2013 р. до 37,4 % у 2018 р., а в останні три роки зменшилася до 29,8 %.

У динаміці кримінальних правопорушень проти власності спостерігаються два підперіоди. Упродовж першого підперіоду число цих діянь у 2014 р. зменшилося з 334821 до 311342 (–7,0 %), а потім зросло до 405549 у 2016 р. (+30,3 %). У другому підперіоді з 2017 р. почалося їх постійне і помітне зменшення, в результаті чого у 2021 р. було обліковано 158729 посягань, що в 2,6 раза менше показника 2016 р. і на 16,6 % показника 2020 р. Слід зауважити, що зменшення у 2021 р. трохи уповільнилося, але залишилося значним. У 2021 р. три чверті таких посягань становили злочини (118355; 74,6 %), а решту кримінальні проступки (40374; 25,4 %). Аналогічний розподіл спостерігався й у попередньому році.

Частка таких діянь серед усіх кримінальних правопорушень у 2013–2016 рр. зростала з 59,4 % до 68,4 %, а в наступні роки постійно зменшувалася та у 2021 р. становила 49,4 %. Вони є найбільш численною групою кримінальних правопорушень серед усіх таких груп, виокремлених за спрямованістю, і визначально впливають на стан та динаміку загальної кількості кримінально караних діянь у країні.

Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) належить до так званих посягань без потерпілого, кількість яких залежить від активності відповідних підрозділів поліції щодо їх виявлення та управлінських рішень, які приймають з цього

У 2014 р. їх кількість зменшилася з 13193 до 10 397 (–21,2 %), у наступні два роки також скорочувалася, але дуже незначними темпами (–1,8 % та –4,2 %) і в 2016 р. становила 9787. У 2017 р. число виявлених посягань цього виду збільшилося до 10 756 (+9,9 %), 2018 р. перебувало на цьому самому рівні (–0,4 %), 2019 р. – скоротилося до 9074 (–15,3 %), а у 2020 р. несподівано збільшилося на 23,0 % і дорівнювало 11 160. В останньому році періоду аналізу їх кількість становила 11 092 (–0,6 %), тобто майже не змінилася порівняно з попереднім роком.

У 2014–2016 рр. частка цих діянь серед усіх посягань розглядуваної спрямованості зменшилася з 3,9 % до 2,4 %, а наступними роками зростала й у 2021 р. складала 7,0 %.

Чисельність зазначених кримінальних правопорушень, вчинених у великих та особливо великих розмірах, була відносно незначною й у зв'язку з цим зазнавала суттєвих річних коливань. Кількість посягань, вчинених у великих розмірах, зменшилася у 2014–2015 рр. з 1135 до 155 (у 7,3 раза), наступного року зросла до 187 (+20,6 %), у 2017–2019 рр. знову зменшилася до 110 (–41,2 % порівняно з показником 2016 р.). У 2020 р. збільшилася у 2,6 раза і становила 287, а в 2021 р. дорівнювала 130, тобто знизилася у 2,2 раза. Частка таких діянь серед усіх випадків привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у 2013 р. дорівнювала 8,6 %, а наступними роками становила в середньому 1,6 %.

Динаміка посягань цього виду, вчинених в особливо великих розмірах, мала свої особливості. Після збільшення їх числа у 2014 р. з 639 до 827 (+29,4 %) у наступні чотири роки відбувалося його скорочення, в результаті чого у 2018 р. було обліковано лише 250 таких фактів. У 2019–2020 рр. їх чисельність збільшилася до 336, а в 2021 р. скоротилася на 13,1 % та становила

292. Частка цих кримінальних правопорушень серед усіх діянь даного виду в перші чотири роки аналізованого періоду перевищувала 4 % (2014 р. – 8,0 %), а в подальшому зменшилася до 2,6 %.

Водночас, кількість кримінальних протиправних діянь у ЖКГ залишається стабільно високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких її проявів, а також розмірів заподіяної ними шкоди (у 2015 р. зареєстровано 1875 кримінальних правопорушень, 2016 р. – 1728, 2017 р. – 1642, 2018 р. – 1941, 2019 р. – 2011, 2020 р. – 2134, 2021 р. – 2137). Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань переважають кримінальні протиправні посягання проти власності (74 %), у тому числі вчинені шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (48 %), що пов'язано з тривалим реформуванням ЖКС та вчиненням розкрадань особами, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції в управліннях, підприємствах або організаціях ЖКГ (19 %).

Кількість кримінальних правопорушень, учинених групою осіб, у 2013 р. дорівнювала 13160, в 2014 р. залишалася приблизно на цьому самому рівні. У наступні роки вона майже щороку коливалася то в бік зростання, то зниження. У 2015 р. їх кількість становила 14 533 (+11,7 %), у 2016 р. зменшилося на 31,2 % і дорівнювало 10 005, а у наступному році знову збільшилося до 11 312 (+13,1 %). Протягом 2018–2019 рр. цей показник суттєво скоротився і склав 7836 (–30,7 % до рівня 2017 р.), у 2020 р. збільшився до 8976 (+14,5 %) і у 2021 р. трохи зменшився та становив 8760 (–2,4 %). Частка таких посягань серед усіх розслідуваних кримінальних правопорушень спочатку зросла з 6,2 % у 2013 р. до 8,7 % у 2015 р., наступні чотири роки постійно скорочувалася й у 2019 р. дорівнювала 4,9 %, 2020 р. становила 5,9 %, а в 2021 р. – 5,6 %.

У цьому аспекті, варто наголосити на збільшенні кількості протиправних діянь за ст. 191 КК України у складі групи з 22 % у 2015 р. до 38 % у 2021 р. Водночас кількість виявлених у зазначений період організованих груп відповідного спрямування зменшилася на 41 %, а закінчених провадженням

кримінальних правопорушень – на 47 %, що пов'язано зі зміною тенденцій такої злочинності в останні роки. Зокрема, керівні особи ЖКГ стали активно пристосовуватися до нової системи функціонування ЖКС і форм контролю за її діяльністю, розширили можливості незаконного збагачення, використовуючи нові та видозмінені способи розкрадань, відповідальність за які передбачена ст. 191 КК України (розкрадання коштів, товарно-матеріальних цінностей зайняло лідируючі позиції), а також продумане приховування слідів та ознак кримінально караних діянь (підроблення проектно-кошторисної, реєстраційної та дозвільної документації, ігнорування житлово-комунальних норм і правил безпеки, неправомірний доступ до інформації в автоматизованих телекомунікаційних мережах, застосування удосконалених технологій відмивання злочинних доходів тощо – частка латентної (невиявленої) протиправності у цій сфері складає близько 70 %) шляхом використання мережі різних пов'язаних з цією сферою господарюючих суб'єктів недержавного сектору, які займаються житлово-комунальним бізнесом шляхом. Усі ці встановлені обставини ускладнюють своєчасне запобігання, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ.

Аналіз кримінальних проваджень дозволяє виокремити типові способи вчинення таких кримінальних правопорушень.

Спосіб вчинення кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ характеризується наявністю системи взаємопов'язаних дій щодо підготовки, вчинення та приховування слідів. Дії злочинців, особливо коли вони діють у складі організованої групи, заздалегідь розподілені й узгоджені поміж собою та виконуються з великою точністю [216]. *Виділені бюджетні кошти урядом і місцевими органами влади на реформування даної галузі, на підтримку її життєдіяльності в цілому призводять до того, що, розпоряджаючись ними та іншими матеріальними засобами окремі особи, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції на підприємствах або організаціях в сфері ЖКГ здійснюють їх розкрадання.*

Спосіб розкрадання – це характер злочинної діяльності, що полягає в системі дій зі створення умов для розкрадання, вилучення майна та повернення його на свою користь або користь інших осіб, а також із приховування злочину. Спосіб вчинення розкрадання – це комплекс умисних дій щодо підготовки, вчинення та приховування злочину, що вчиняються розкрадачами, залежно від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників, специфічними прийомами у певній послідовності та для досягнення злочинної мети [147, с. 118].

На думку І. І. Когутича, цей елемент криміналістичної характеристики включає такі складові: 1) спосіб приготування до розкрадання – це прийоми щодо створення неврахованих лишків сировини, готової продукції, коштів тощо; 2) спосіб вчинення розкрадання – прийоми заволодіння майном, його вилучення, збуту, реалізації; 3) спосіб приховування злочинів, маскування злочинних дій та їхніх наслідків; 4) обставини, що зумовили вибір розкрадачами певних способів (загальних для різних галузей, притаманних щодо конкретної галузі виробництва, технології виготовлення певних видів сировини, напівфабрикатів, готових виробів тощо); 5) прийоми, що використовуються злочинцями – комплекси різноманітних дій, що, власне, утворюють своєю сукупністю спосіб (способи) розкрадання [78, с. 127].

Так, наприклад, при розкраданні, що вчиняється особами, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції в управліннях, комітетах, на підприємствах і організаціях у сфері ЖКГ, не викликає особливих труднощів заволодіння грошовими коштами або товарно-матеріальними цінностями, так як вони знаходяться в їх законному віданні або підзвіті. Тому, способи заволодіння, вносу, вивозу, реалізації викраденого будуть займати особливе центральне місце у розслідуванні і мати практичне значення. Отже, необхідно вивчати спосіб і механізм переходу майна, що належить власнику до розкрадачів. По-перше, сам предмет розкрадання буде утворювати певний зв'язок між злочинцем і власником; по-друге, процес заволодіння «змусить» розкрадачів вчинити певні дії, які будуть спрямовані на

вилучення певного майна і далі воно буде звернено на їх користь або на користь третіх осіб. Крім того, як показує судово-слідча практика важливою ознакою в системі ознак способа вчинення злочинів, є і спосіб приховування викраденого майна. Розкрадачі, з огляду на це, а також будь-які зміни у сфері виробництва, обліку, контролю вдаються до хитрощів, важко виявляються способи вчинення та приховування викраденого (наприклад: створення підставних фірм, підроблення первинних бухгалтерських документів тощо). Так, наприклад, злочинець може отримати грошові кошти з каси підприємства ЖКГ на законне придбання товарно-матеріальних цінностей для потреб даного підприємства. Але після отримання – розпоряджається на свій розсуд [65, с. 68].

За результатами аналізу слідчої та судової практики, стверджуємо, що підготовка до розкрадання зазвичай проявляється у підробці документів (договорів, рахунків-фактур, товарно-транспортних та видаткових накладних, актів приймання-передачі виконаних робіт тощо), відкритті поточних рахунків, одержанні банківських кредитів, створенні фіктивних фірм.

Як стверджує С. С. Кулик, різним формам розкрадання притаманні різні способи їх вчинення. Так, для вчинення розкрадання у формі зловживання посадовим становищем характерні різноманітні обманні дії злочинця. При цьому обман, як спосіб зловживання посадовим становищем, на відміну від обману при шахрайстві, здійснюється завдяки особливому становищу винного – наявності в нього права за посадою розпоряджатися державним чи колективним майном або таких посадових можливостей, які здатні спонукати представників інших організацій до передачі майна останніх [125, с. 35]. Розкрадання шляхом привласнення вчиняється із застосуванням способу утримання майна, ввіреного винному, або майна, яке перебуває в його віданні на законній підставі. Цей спосіб привласнення полягає у невиконанні вимог повернути майно в певний строк і встановленні володіння ним як власним [141, с. 546].

Так, результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень, уможливили стверджувати, що в бюджетній сфері ЖКГ (19 % проваджень) розкрадання вчиняються за допомогою технологій, яким притаманні такі способи вчинення злочинів, зокрема:

1) технологія нарахування та виплати/привласнення винагороди собі або іншим працівникам ЖКГ (14 % проваджень) реалізується такими способами: а – нарахування та виплата одноразової грошової винагороди собі та іншим працівникам ЖКГ/незаконне преміювання себе та інших працівників (10 % проваджень); б – привласнення винагороди інших працівників (3 % проваджень);

2) підробка табелів робочого часу, відомостей про відрядження, що є підставою для нарахування коштів у вигляді заробітної плати, їх наступного привласнення (10 % проваджень) вчиняється у такі способи: а) внесення до табеля обліку використаного робочого часу завідомо неправдивих відомостей щодо використаного іншими працівниками робочого часу (4 % проваджень); б) внесення особою до табеля обліку використаного робочого часу завідомо неправдивих відомостей щодо використаного нею або особою, з якою вона перебуває в шлюбі, робочого часу (2 % проваджень); в) фіктивне працевлаштування з наступним привласненням заробітних плат (2 % проваджень); г – виплата найманим працівникам зарплати, меншої за мінімальну, завищення розміру заробітної плати у документах, які подаються в центр зайнятості для отримання дотацій (1 провадження);

3) незаконне преміювання, нарахування надбавок (7 % проваджень) проявляється у таких способах: а) видання керівником та підписання наказів про преміювання та виплату надбавки до заробітної плати собі/співробітникам без узгодження з вищим органом, у компетенції якого знаходиться це питання (6 % проваджень); б) нарахування та виплата заробітної плати «за старшинство», протиправне нарахування єдиного соціального внеску (1 % проваджень); в) нарахування бухгалтером надбавки кочегарам за шкідливі

умови праці на власний розсуд, тоді як такі умови праці визначаються лише за результатами атестації робочих місць (1 % проваджень);

4) привласнення грошових коштів, виданих для виплати субсидій, пенсій, соціальних виплат (3 % проваджень) реалізуються у спосіб привласнення грошових коштів, виданих для виплати соціальних житлових субсидій, пенсій, соціальних виплат, компенсацій на тверде паливо, коштів, виділених для проведення санітарно-епідеміологічного нагляду та дезінфекційних заходів;

5) оформлення пенсії без дотримання необхідних умов (3 % проваджень) вчиняються способом підробки документів, на підставі яких призначається пенсія на пільгових умовах;

б) підробка актів виконаних робіт, відомостей про отримання винагороди за договором, інших документів, які є підставою для отримання коштів (3 % проваджень) реалізується у такі способи: а) підробка підпису залученої особи у відомості про отримання винагороди за договором (1 % проваджень); б) підробка актів виконаних робіт, розрахунку витрат на відшкодування заподіяної шкоди (1 провадження); в) видання головою профспілки ЖКГ завідомо неправдивого протоколу профспілкових зборів, надання його до райкому профспілки працівників ЖКГ, отримання на його підставі коштів (1 провадження); г) оплата бюджетними коштами за фактично не здійснену поставку (1 провадження); д) оплата бюджетними коштами за фактично не виконані роботи (1 провадження);

7) інші технології (3 % проваджень), яким притаманні, наприклад, такі способи, як подання в банківські установи відомостей про зарахування заробітної плати та платіжних доручень, в які внесено недостовірні дані про нараховану заробітну плату в більшому розмірі, ніж фактично нарахована; поставка завідомо неналежної продукції, яка оплачується з бюджетних коштів; привласнення бухгалтером ЖКГ бюджетних коштів виділених на потреби житлово-комунального підприємства.

За результатами аналізу слідчої та судової практики, усе різноманіття способів розкрадань у сфері ЖКГ класифіковано стосовно до суб'єкта розкрадання:

а) керівники управлінь, областей, у тому числі, сільських адміністрацій (що відповідають за роботу ЖКГ), які наділені правом розпорядження майном, призначеного для підприємств і організацій у сфері ЖКГ:

– отримання грошових коштів, в тому числі бюджетних, призначених для забезпечення готовності об'єктів ЖКГ до зимового опалювального періоду.

Дані особи отримують для потреб організації сфери ЖКГ кошти на підставі затвердженого бюджету, бюджетного розпису, повідомлення про бюджетні асигнування, кошторису доходів і витрат або по іншому документу, що є підставою для отримання грошових (бюджетних) коштів. Після цього одна частина їх перераховується на особові рахунки управління, комітету, підприємства або організації сфери ЖКГ, а інша частина, шляхом перекручування бухгалтерської звітності і укладення «фіктивних» договорів відображає відомості про нібито проведені роботи на об'єктах ЖКГ. Отримані кошти витрачають на свій розсуд. Щоб розкрити такий спосіб розкрадання, необхідно, перш за все, вивчити надходження і оприбуткування даних грошових коштів одержувачем. Крім того, перевірити наявність і правильність списання у розхід. Якщо виявиться неоприбуткування, необґрунтоване списання їх у розхід, а також відсутність фактично виконаних робіт на об'єктах ЖКГ, то це буде можливим підтвердженням вчинення розкрадання.

Наприклад, кримінальне провадження, за ознаками складу злочину передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України. Так, керівник одного з ЖКГ Шевченківського району м. Києва, в період з квітня по червень 2015 року використовуючи своє службове становище, маючи на меті отримання матеріальної вигоди, вчинив розкрадання чужого майна. Він придбав за рахунок коштів підприємства, зайнятого підрядними роботами по забезпеченню готовності об'єктів паливно-енергетичного комплексу та ЖКГ

в зимовий опалювальний період запасні частини для автомобіля «Нісан Сафарі», який знаходився в його довірчому управленні [102].

Характерною ознакою цього способу розкрадання є підробки в бухгалтерських документах (договори, акти приймання-передачі, прибуткові та видаткові ордери тощо).

– заволодіння житловими приміщеннями спеціалізованого (державного і муніципального) житлового фонду.

Злочинці зловживаючи службовим становищем, оформляють документи (постанова керівника, договір на отримання житлового приміщення, заяву про взяття на чергу, довідки про склад сім'ї, виписки про відсутність у них житлового приміщення у власності або навпаки, документи про наявність старого будинку, що підлягає знесенню тощо), що дають право на отримання соціального житла. Зазначені документи пред'являють в житловий відділ адміністрації району (за місцем реєстрації), де їх «ставлять» на пільгову чергу, роблячи її «правдоподібною». Доказами вчинення такого розкрадання є дані, отримані в архівах таких відділів, де зберігаються зазначені документи, що підтверджують законне вселення в такі спеціалізовані житлові приміщення. Так, *в м. Києві колишній заступник керівника міської адміністрації, директор департаменту з управління ЖКГ та благоустрою міста Олег О., зловживаючи службовим становищем та маючи у власності дві квартири, вселився в однокімнатну квартиру, порушивши права черговиків на отримання соціального житла, серед яких інваліди, учасники війни та інші категорії пільговиків [98].*

б) керівники підприємств або організацій у сфері ЖКГ, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції.

– перерахування отриманих грошових коштів за житлово-комунальні платежі не за призначенням, тобто не постачальникам послуг.

Зазвичай грошові кошти, отримані за житлово-комунальне обслуговування населення, підприємство ЖКГ, наприклад, в особі керуючої організації, ОСББ, ЖБК, отримує на свій рахунок, а потім переводить на

особовий рахунок постачальникам цих послуг або безпосередньо перераховує їм. Відступ від цього правила веде до того, що деякі керівники цих організацій, маючи умисел на розкрадання грошових коштів, направляють внески за ЖКП не постачальникам послуг, що призводить до їх розтрати. Наприклад, у м. Львові керівництво *«Міської керуючої компанії житлово-комунального господарства»* для придбання дорогої офісної меблів, оргтехніки та проведення євроремонту в офісах, витратило 3,5 млн. грн., які були отримані від населення за оплату комунальних послуг [94]. Ознаками цього способу розкрадання є: наявність необґрунтованих грошових коштів на рахунках керуючої організації, банківські перекази грошових коштів на інші рахунки фірм, які не співпрацюють з цією організацією, підробки в бухгалтерських документах.

– створення «підставних» підприємств, фірм і здійснення віртуальних платежів. При цьому способом розкрадання керівник, за участю свого заступника (якщо він є) організації ЖКГ створюють, як правило, «фіктивне» підприємство і оформляють фіктивні договори на оплату поставлених послуг населенню. Потім абоненти направляють кошти за ЖКП на розрахунковий рахунок такого підприємства. Грошові кошти що надійшли з цього рахунку знімають, переводять у готівку і викрадають. Для розкриття даного виду розкрадання необхідно: 1) встановити реквізити даного підприємства (його назва, місце розташування, юридична адреса, особовий рахунок тощо); 2) перевірити наявність і надходження грошових коштів (коли, ким, звідки, куди надходили, чи були вони зняті, переведені на інші особові рахунки або переведені в готівку тощо). Отримані дані про рух грошових коштів по рахунках і будуть докази, які підтверджують факт перерахування або переведення в готівку. Характерним прикладом може слугувати групи злочинців у сфері ЖКГ в м. Харкові, коли прокуратурою було встановлено факти необґрунтованого перерахування керівниками ВАТ *«Харківські комунальні системи»*, який здійснював у 2014 році обслуговування ЖКГ міста, грошових коштів в сумі понад 24 млн. грн. В процесі розслідування кримінального провадження було

виявлено розкрадання грошових коштів в сумі 7 383 161, 91 гр. шляхом перерахування їх на рахунки фіктивного підприємства за фіктивними договорами [99].

Досить новим способом розкрадання грошових коштів, характерним для керівників організацій, що обслуговують житловий фонд, є висновок з фірмами договорів про постачання та встановлення приладів обліку (теплової енергії, електроенергії, води тощо) при яких завищується вартість даних приладів, тоді як фактична їх вартість набагато нижче. Схема злочинних дій керівників організації проста. Керівництво цих організацій укладає договір з фірмою на поставку і установку приладів обліку, при цьому в договорі навмисно вказується завищена вартість таких приладів. В рахунок-квитанціях на оплату ЖКП проставляється додаткова графа з щомісячною сумою, що вимагає платити споживачам за встановлений прилад обліку. Згода на установку приладів обліку отримано шляхом підроблення протоколів заочного голосування жителів обслуговуючого будинку. Для виявлення подібних дій необхідно витребувати з такої організації документи, а саме: договір з фірмою про постачання та встановлення подібних приладів, протоколи голосування мешканців будинків з їх підписами, бухгалтерські документи, що відбиваються щомісячні платежі споживачів за дані прилади. Допитати керівників даних підприємств за фактом придбання та встановлення приладів, мешканців будинків, провести огляд місць установки приладів, зробити оцінку вартості таких приладів із залученням фахівців - оцінювачів. Отримані відомості будуть доказами про можливі злочинні махінації в сфері ЖКГ;

– отримання грошових коштів, у тому числі бюджетних, призначених нібито для придбання товарно-матеріальних цінностей для підприємства або організації у сфері ЖКГ.

Наприклад, у м. Запоріжжі, заступник начальника управління ЖКГ з економіки адміністрації міста уклав «підроблений» договір з ТОВ «Естіторг» в м. Києві. Однак дана фірма реально не існувала. Знаючи про це він, маючи умисел на розкрадання грошових коштів, перерахував на її розрахунковий

рахунок, через бухгалтерію управління ЖКГ адміністрації міста за платіжним дорученням кошти в сумі 100 тис. грн. на покупку бітуму. Ця фірма своїх зобов'язань перед управлінням ЖКГ адміністрації міста не виконала і бітум так і не поставила [100]. В м. Фастові Київської області відділ ЖКГ і транспорту адміністрації міста звинувачується в розтраті понад 80 тис. грн. бюджетних коштів, які були виділені в 2015 р. для ремонту доріг і дворових територій. В порушення законодавства адміністрація уклала дві додаткові угоди до контракту, укладеного раніше. Це дозволило чиновникам витратити понад 80 тис. грн., крім того, фахівці відділу погоджували виконані дорожні роботи без перевірки, таким чином, отримували можливість завищувати обсяги робіт, що також призвело до розтрати коштів міської скарбниці [95].

Різновидом цього способу розкрадання є використання свого службового становища і, маючи реальну можливість розпоряджатися грошовими коштами, що знаходяться на рахунках управління, комітету, підприємства або організації сфери ЖКГ, також, використовувати в своїх злочинних махінаціях бухгалтера, яка, перебуваючи в службовій залежності від свого начальника, змушена оформляти документи за його вказівкою.

Подібним способом розкрадання грошових коштів може бути їх зняття з рахунку підприємства в сфері ЖКГ при здійсненні своїх службових повноважень, під різними «приводами». В даному випадку, керівник і його заступник, маючи можливість зняття грошових коштів з особового рахунку підприємства, оформляють відповідні документи в бухгалтерії, а саме платіжне доручення, яке становить бухгалтер, як правило, за наказом керівника, на підставі якого-небудь договору на надання робіт або послуг. Потім він, як керівник, володіючи правом першого підпису, підписує дане доручення, тим самим, дозволяючи перерахування грошових коштів свого підприємства на розрахунковий рахунок іншого. Після перерахування кошти викрадає.

– списання грошових коштів підприємства в фонд заробітної плати. Сутність цього способу розкрадання полягає в тому, що керівник затверджує

розрахункову відомість, таблиць на виплату заробітної плати працівникам (сантехнікам, електрикам, теслярам, двірникам та ін.), які є вигаданими особами та ніколи не працюють на підприємстві або в організації сфери ЖКГ. Типовими ознаками цього способу розкрадання є: підробки в розрахунковій відомості, (прізвище ім'я по батькові), «переведення в готівку» грошових коштів з банківської карти і їх викрадення. Так, *«в паперах ЖЕУ практично всі двірницькі ставки в м. Лубни давним-давно укомплектовані, зарплати справно виплачуються, засоби оприбутковуються, звітність належним інстанціям представляється. Насправді ж величезне число лубенських двірників – «мертві душі», яка значиться в документах живими для того, щоб використовувати фонд заробітної плати [97].*

– складання підроблених документів про повне або часткове проведення ремонтно-відновлювальних робіт на об'єктах ЖКГ, фактично не мали місця або мали, в меншому обсязі.

Широке поширення в даний час отримала дана схема розкрадання. Як показує практика, схема даного способу проста: для цього керівник або його заступник привласнюють кошти для особистих цілей. Так, вони, маючи право ними розпоряджатися, фальсифікують бухгалтерську звітність і подають відомості (договору) про нібито проведені ремонтно-відновлювальні роботи на об'єктах шляхом укладення таких договорів та перерахуванням на особові рахунки даних фірм на виконання робіт і оплату послуг зі сторонніми, в тому числі, «фіктивними фірмами», або взагалі ніяк не звітують за отримані грошові кошти, сподіваючись, що службове становище дозволить «прикрити» злочинні махінації. Характерними доказами вчинення таких розкрадань є: договори на надання робіт, наприклад, пов'язаних з ремонтно-відновлювальними роботами на об'єктах ЖКГ; акти приймання таких робіт, товарно-матеріальні цінності, які могли передаватися для ремонту даних об'єктів тощо Інший доказ може бути отримано безпосередньо на самому об'єкті, який підлягав ремонту: наприклад, шляхом огляду місця проведених робіт. Дані про відсутність будь-яких подібних робіт і будуть доказами. Так, *наприклад, злочинні дії були*

виявлені в м. Луцьку Волинської області. Для виконання зобов'язань з капітального ремонту 7 житлових будинків між адміністрацією м. Луцьк і директором ЖКУ Сергієм М. був укладений договір підряду на виконання капітального ремонту. Згідно з угодою адміністрація міста перерахувала на розрахунковий рахунок 450 тис. грн. в якості передоплати. Однак ремонт проведений не був. Сергій М., використовуючи службові повноваження, забезпечив складання фіктивних довідок про вартість виконаних робіт, які і направив в адміністрацію міста. Крім того, він з корисливих мотивів з метою розкрадання чужого майна в свою користь і користь третіх осіб уклав три договори субпідряду з директором ТОВ «Партнер» на виконання ремонту житлових будинків в м. Луцьку. Після цього перерахував кошти в сумі 280 тис. грн. на розрахунковий рахунок ТОВ «Партнер». Директором ТОВ «Партнер» гроші були зняті з рахунку, переведені в готівку і передані Сергію М., і він розпорядився ними на свій розсуд, у тому числі, провів ремонт службового автомобіля, а 170 тис. грн. витратив на власні потреби [96].

Різновидом цього способу розкрадання можуть виступати злочинні дії, спрямовані на завищення витрат грошових коштів, що виділяються в рамках реалізації програми Фонду сприяння реформуванню ЖКГ, при проведенні капітальних ремонтних робіт в багатоквартирних будинках. Використання розкрадачами цього способу розкрадання стає можливим в силу того, що в даний час керуючі організації мають право отримувати з фонду сприяння реформуванню ЖКГ кошти для проведення капітального ремонту в багатоквартирних будинках відповідно до законодавства, а саме: Законів України «Про житлово-комунальні послуги» (2017) [177], «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997) [181], «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (2001 р.) [182], «Про особливості здійснення права власності в багатоквартирному будинку» (2015 р.) [185], «Про приватизацію державного житлового фонду» (1992 р.) [187] та інших нормативно-правових актів. Ознаками цього способу розкрадання є: підробки в бухгалтерських

документах, «фіктивні» договори на проведення капітальних ремонтних робіт на об'єктах ЖКГ, акти-прийому передачі, смети.

Підготовка до вчинення розкрадання зазвичай проявляється у підробці документів (договорів, рахунків-фактур, товарно-транспортних та видаткових накладних, актів приймання-передачі виконаних робіт тощо), відкритті поточних рахунків, одержанні банківських кредитів, створенні фіктивних фірм. Поширеними способами приховування є фальсифікація окремих документів (73 %); використання корупційних зв'язків при проведенні перевірок, ревізій (58 %) тощо. Акцентовано увагу на такому способі приховування як фальсифікація окремих документів (протоколів, договорів, балансу, звіту підприємства ЖКГ, розписок тощо), конкретизовано способи їх підробки.

Сфера діяльності установ та організацій ЖКГ (ЖЕУ, ОСББ, ЖЕО та ін.) містить специфічні властивості, а саме середовище вчинення містить у собі дії, що сприяють підготовці, вчиненню та приховуванню кримінального правопорушення, а також низку факторів суб'єктивного характеру, пов'язаних зі ставленням працівників таких органів та установ до своїх обов'язків, рівень їх професійної підготовки.

Під *латентною* (від лат. *latens (latentis)* – прихований) злочинністю в кримінології та правоохоронній практиці розуміють сукупність злочинних діянь, що були реально вчинені, але не були відображені в державній статистичній звітності щодо злочинності, і не розслідувалися у встановленому законодавством порядку. Це найбільш загальне визначення латентної злочинності, побудоване на основі ознаки, притаманної всім латентним злочинам [117; 113; 119; 120; 109; 110; 116; 111].

Як ми вже й наголошували частка латентної (невиявленої) протиправності у цій сфері складає близько 70 %. Тому зупинимо увагу на інформаційно-аналітичному виявленні розкрадань у сфері ЖКГ.

Л. І. Аркуша виокремлює шість рівнів організації пошукової діяльності:

перший рівень має своїм об'єктом виявлення як специфічну форму діяльності всіх компетентних державних органів (це найбільш загальний рівень

організації, який можна визначити як систему заходів, що забезпечують ефективність функціонування елементів системи і досягнення поставлених перед ними цілей);

другий рівень являє собою організацію пошукової діяльності за допомогою використання функцій правоохоронних органів, митних органів, виправно-трудова закладів, контрольно-ревізійних органів, податкових органів;

третій рівень організації визначається як система заходів, що забезпечують ефективність функціонування окремих підрозділів у системі МВС (досягається шляхом спеціалізації співробітників по трьох основних напрямках пошукової роботи - у сфері економіки; в органах державної влади і управління, правоохоронних органах; у загальнокримінальному середовищі);

четвертий рівень являє собою організацію пошукової діяльності як основну функцію підрозділів, задачею яких безпосередньо є виявлення кримінальних правопорушень (у такому випадку організація являє собою комплекс заходів, що забезпечують оптимальну структуру цих підрозділів, необхідний рівень управління ними, ефективність їх діяльності, удосконалювання її засобів і методів);

п'ятий рівень – це комплекс заходів для створення оптимальних умов для визначення і застосування найбільш ефективних і доцільних у конкретній ситуації рекомендацій з метою досягнення максимальних результатів при мінімальних витратах часу, сил і засобів, в діяльності підрозділу;

шостим рівнем організації є організація виявлення окремих конкретних первинних даних, в рамках проведення окремого оперативного заходу – це тактичний рівень організації [4, с. 89-92].

2.2. Характеристика основних факторів детермінації привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства

Кримінологічне визначення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення, як правило, містить у собі два взаємозалежних аспекти: антигромадську установку особистості і конкретну життєву ситуацію, що складається до моменту вчинення злочину [127, с. 105-106]. При цьому варто підкреслити, що при вчиненні умисних кримінальних правопорушень вирішальну роль зазвичай відіграє антигромадська установка, тоді як при вчиненні необережних – зростає роль життєвої ситуації.

Детермінувати значить визначити. Це поняття ширше, ніж причина або умова, тому що включає те й інше. Термін «детермінація» походить від латинського «determinate», що означає визначати, відокремлювати, відмежовувати. Як роз'яснюють фахівці, у цьому сенсі термін позначав операцію визначення предмета шляхом виявлення ознак, що відрізняють даний предмет від інших. У зв'язку із розвитком наук цей термін еволюціонував, змінив свій початковий зміст. на сьогодні він означає не відмежування, а зумовлення одних явищ, процесів, станів іншими явищами, процесами, станами, в результаті чого перші набувають ознак, які можна зафіксувати в поняттях [74, с. 49].

У сучасному розумінні детермінізм – це вчення про загальну зумовленість явищ. Це визнають усі. Як визнають і те, що вихідними принципами детермінізму є зв'язок і взаємодія. Як зазначає М. А. Парнюк, кримінологічна детермінація являє собою вид соціальної детермінації, яку можна розглядати в межах більш загальної системи – детермінації подій і явищ природи та суспільства. У свою чергу ця детермінація – різновид універсального зв'язку явищ [165, с. 10].

Причина, яка є рушійною силою якогось процесу, визначає його характер або окремі риси, розглядається також як фактор. Причина, з точки зору результату, наслідку, може визначатись як детермінанта. На думку О. М. Джужі, причинами злочинності є такі процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок [110, с. 79]. Як зазначає Н. М. Ярмиш, детермінізм – це категорія, що виражає будь-яку зумовленість явищ, предметів, процесів, усі види зв'язків між ними. Причинність же – категорія, призначена для того, щоб висловлювати виключно причинно-наслідкові відносини, тобто має більш вузьке значення [265, с. 35].

Причинами та умовами злочинності є система соціально-негативних явищ та процесів, які її детермінують як свій наслідок. Причини та умови злочинності не випадковий механічний набір детермінант злочинності, а система, яка являє собою єдність та цілісність взаємодіючих підсистем та елементів, розташованих у певній ієрархії та підрядності рівнів. Причини – це явища (системи), що породжують інші явища (системи) – наслідок. Причинний зв'язок – зв'язок генетичний. При визначенні того, що було причиною, а що наслідком, треба виділити два основні елементи, один з яких «причина», а інший – «наслідок». До причин протиправної поведінки необхідно відносити соціально-психологічні детермінанти, які складаються з таких елементів, як економічна, політична, правова, побутова психологія на різних рівнях суспільної свідомості [192, с. 66].

Проблема причинності в кримінології важлива не тільки для теорії, а й для практики, оскільки дає змогу вести боротьбу із злочинністю не тільки силами правоохоронних органів, а також використовуючи економічні, соціальні та інші важелі, якими суспільство і держава можуть розпорядитись.

Причинами всієї злочинності є ті явища і процеси, з якими пов'язана закономірність виникнення та існування злочинності загалом. Відповідно, причинами злочинності окремих видів є такі явища і процеси, які зумовлюють саме такі види злочинності. Причинами конкретного злочину є ті явища і процеси, які, порівняно з іншими явищами і процесами, що наявні і

взаємодіють, створюють більш високу ймовірність здійснення злочину конкретною особою за конкретних обставин. Виявлення причин конкретного злочину означає виявлення факторів, що відіграють вирішальну роль у його

генезисі. Взаємозв'язок і взаємозалежність факторів, що детермінують злочинність і окремі кримінальні правопорушення, свідчить про множинність як причин злочинності, так й індивідуальної злочинної поведінки. Сфера дії причин – це насамперед стадії мотивації і прийняття рішення, визначення мети та засобів її досягнення. Умовами злочинності виявляються певні обставини, що сприяють виникненню та існуванню злочину і злочинності загалом, пов'язані з предметом і об'єктом посягання [224, с. 372–373].

Умови злочинності слід відрізняти від умов зростання показників злочинності (наприклад, демографічна структура населення, криміналізація або декриміналізація певних діянь тощо).

Є різні критерії класифікації причин та умов злочинності. Зокрема, за змістом причини і умови злочинності поділяють на: соціальні, економічні, психологічні, ідеологічні, політичні, культурно-виховні, організаційно-управлінські та ін. За природою виникнення: індивідуальні або антропологічні, що безпосередньо пов'язані з особистістю злочинця; фізичні – пов'язані з впливом природних явищ, клімату, температури тощо; соціально-економічні, що пов'язані з впливом на процес прийняття рішення таких обставин, як багатство і бідність, політичний режим, можливість реалізувати законні інтереси і т. ін. Залежно від зв'язку з волею суб'єкта – об'єктивні і суб'єктивні. Об'єктивні причини і умови існують незалежно від волі і свідомості людей (історично зумовлений рівень розвитку суспільства, економіки; стихійні лиха й інші явища природи тощо). Суб'єктивні причини та умови злочинності залежать від діяльності людей, вони є здебільшого результатом недоліків цієї діяльності, помилок та упущень [225, с. 273].

Значна кількість праць українських і зарубіжних учених, юристів, політологів, соціологів, економістів, психологів присвячена дослідженню становлення та розвитку суспільного життя, де одним із головних завдань

постає з'ясування факторів, які детермінують злочинність, що негативно впливає на безпеку. Факторний аналіз як складова системного аналізу дає можливість більш чітко систематизувати об'єктивні, в тому числі, казуальні (причинно-умовні) фактори злочинності, які мають значення для пояснення її народження та обумовлюючих підстав існування [140, с. 172]. Проведене нами дослідження дозволило виявити комплекс факторів, що обумовлюють злочинність, яка перешкоджає розвитку державних інституцій, соціально-економічних та правових основ життєдіяльності суспільства [86; 192; 150]. Впровадження дієвого механізму запобігання злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки суспільства передбачає розкриття їх сутності.

Термін фактор (від лат. factor – такий, що скоює, відтворює) означає рушійну силу будь-якого процесу чи явища [24, с. 496]. Фактори виконують роль умов кримінальних правопорушень і наряду з причинами становлять казуальну (генетичну) детермінацію злочинності, тобто є її детермінантами. В українській мові синонімом слова «фактор» є слово «чинник». Вивчення, аналіз і групування факторів за певними ознаками (загрозами) дає змогу окреслити засади побудови кримінологічної концепції протидії злочинності. Також це дозволяє законодавчому органу держави та суб'єктам законодавчої ініціативи цілеспрямованіше проводити кримінологічну експертизу проектів законів задля унеможливлення прийняття таких, що спричинять криміногенний вплив на соціум.

На нашу думку, детермінанти привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ слід розглядати через встановлення факторів, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності та корупційних правопорушень. Здійснено поділ детермінантів, що впливають на вчинення привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, на три рівні: 1) макрорівень (у суспільстві загалом) – це ті соціальні явища і процеси, що обумовлюють

вчинення кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ та є похідними від причин і умов злочинності загалом у країні; 2) мікрорівень (в окремих соціальних групах) – які притаманні саме розкраданням та сприяють вчиненню інших корупційних кримінальних правопорушень; 3) особистісний рівень (окремих особистостей) – це безпосередні причини та умови конкретної особистої злочинної поведінки суб'єкта ЖКГ (привласнення, розтрата, заволодіння майном).

Варто зазначити, що детермінанти макрорівня та мікрорівня, з огляду на процес становлення української державності та значні перетворення в економічній, політичній, соціальній, ідеологічній та правовій сферах, вплинули на загострення суперечностей у суспільстві та пригнітили майже усі сфери суспільного життя. Загалом, у своїй взаємодії вони сприяли морально-соціальній дезорганізації суспільства, викликали емоційно-психологічне напруження серед населення, зумовили зростання суспільної деструктивності й конфліктності, негативно позначилися на погіршенні криміногенної ситуації в державі.

Також обставини, що зумовлюють вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ на макро та мікро рівнях, можна класифікувати за такими ознаками:

- а) за характером та сферами життєдіяльності (політичними, соціально-економічними тощо);
- б) за джерелами (зовнішніми та внутрішніми);
- в) за масштабами (загальнодержавними, регіональними, місцевими, відомчими, вузькослужбовими, побутовими);
- г) за інтенсивністю, характером проявів та можливими шкідливими наслідками від злочину [143; 153; 72; 201].

Усі ці ознаки тісно взаємозв'язані, взаємозалежні, а тому й мусять розглядатися в сукупності. У зв'язку з динамічним розвитком криміногенної обстановки деякі з них набувають за фактичними і можливими негативними наслідками та завданою шкодою гострішого й пріоритетнішого характеру.

У цьому контексті зауважимо, що найбільш продуктивне виявлення й пояснення факторів детермінації розкрадань в Україні, виявляється в межах структурно-функціональної характеристики сфер і змісту їх відтворення, зокрема корупційної злочинності. Останні є критеріями структурування детермінаційного комплексу, у відповідності до яких в ньому виокремлюються соціально-економічні, організаційно-управлінські, правові та культурно-психологічні фактори.

Соціально-економічні. Переважання злочинів з корисливих мотивів – це звичне для часів економічного занепаду явище. Зміни в Україні відбувалися особливо швидко, що викликало соціальну напругу, пов'язану із раптовим та стрімким соціальним розшаруванням, прагненням до накопичення матеріальних благ, а також обмеженим для більшості населення доступом до законних шляхів досягнення благополуччя.

Специфіка дії політичних чинників впливу на економічну систему обумовлюється повільною трансформацією державного устрою. Все ще залишається потужним вплив на економічні і політичні процеси суспільства корпоративно-бюрократичних структур, що сформувалися з розпадом СРСР й призвели до утворення так званої керованої демократії, а по суті – квазідемократії. Ліберальний транзит, надії на пришвидшення якого пов'язувались із подіями, що увійшли до історії як Революція Гідності, у досі не набув своїх усталених форм і швидких темпів, що не в останню чергу зумовлено й зовнішньою агресією проти нашої держави. Тим не менш, саме система господарювання найменше відчуває на собі імпульс політичних декларацій. Реформи, що започатковані у 2014 році в значній мірі є безсистемними, не вирізняються глибиною структурних трансформацій. Все актуальними лишаються питання: а) реприватизації державного сектору власності; б) переорієнтації функціонування публічної адміністрації зі стратегії рентоздирництва на сервісно-безпекову модель; в) швидкості впроваджуваних реформ [139].

Економічні фактори, що сприяють корупційній злочинності, обумовлені

тривалою економічною кризою, яка призвела до значної деформації соціально-економічних відносин. Економічними факторами, які можуть виступати загальними причинами і умовами корупції та причинами й умовами корупційних діянь, перш за все, є: відсутність сприятливого режиму діяльності підприємств та підприємців, особливо щодо сплати податків; відсутність прозорості процесів роздержавлення власності, вирішення різних економічних та господарських питань [85].

Особливість розвитку економічної системи держави характеризується як нерівномірністю розвитку галузей господарства, помилки у стратегії й тактиці економічних реформ, нестійка економічна ситуація, нераціональний розподіл бюджетних асигнувань, незайнятість населення, ріст майнової диференціації, співвідношення свободи ринку та обсягів державного регулювання і т.д. Разом із зазначеним вище, факторами економічного характеру злочинності також називають загальну економічну кризу, протиріччя між економічними потребами населення і можливостями суспільства в їх задоволенні, безробіття, інфляцію, поляризацію населення за рівнем доходів, наявність і поширення тіньової економіки, недостатню інтегрованість національної економіки у світову [91, с. 47]. На думку вітчизняних вчених, однією із ключових економічних детермінантів є більш високий рівень прибутковості злочинної економічної діяльності порівняно з рівнем прибутковості легальної економічної діяльності. При цьому, у даному разі вчинення корупційних злочинів під впливом означених факторів економічного характеру відбувається не тільки в межах такого явища об'єктивної дійсності як корупційна злочинність, але й економічна злочинність. З огляду на соціальну зумовленість злочинності, в основі причин якої є об'єктивні негативні соціальні явища та процеси, безперечно, що перше місце у причинному комплексі корупційної злочинності займають фактори соціального, у тому числі й соціально-культурного і соціально-демографічного характеру. Вважаємо, що такі обставини, як життєвий рівень населення, забезпеченість відповідними соціально-побутовими благами (житлом, товарами, послугами тощо), рівень

доходів населення, безпосередньо позначається на формуванні у злочинності корисливої спрямованості. При цьому, до однієї з іманентно властивих ознак корупційної злочинності й відноситься її корисливий характер, який виявляється у використанні певною особою наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди [251].

Причини корупції та її умови створюють підґрунтя для корупційних правопорушень в економічній та фінансових сферах. Вони сприяють виникненню та розвитку негативних явищ та процесів, коли розвиваються негативні явища і процеси, порушуються механізми ринкової конкуренції, оскільки виграє не той, хто є конкурентоспроможний а той хто зміг отримати преференції. Це сприяє виникненню монополістичних тенденцій в економіці та зниженню ефективності її функціонування й дискредитації вільної конкуренції.

Неефективний розподіл державного бюджету особливо при виділенні державних замовлень та кредитів не дає можливості ефективно реалізовувати соціальні та економічні програми [68].

Необхідно звернути увагу на те, що приватизація в будь-якій державі може стати джерелом корупції. Ситуація погіршується масштабністю приватизації, слабкістю контролю за її рухом. Найбільш розповсюдженим правопорушенням є привласнення грошових коштів, знецінення об'єктів, що приватизуються по заниженим цінам, маніпуляції умовами конкурсу, купівля підприємств чиновниками за допомогою довірених осіб [84].

З найбільш суттєвих державних деформацій кримінологи відзначають: криміналізацію влади, її корумпованість (комерціалізацію); проникнення у владні структури представників злочинного світу; заміну державних функцій організованою злочинністю, тіньовою політичною силою [207, с. 23]. Але особливо важливим, вузловим центром проблеми є дослідження механізмів розподілу владних повноважень, які делегуються державі суспільством у економічній сфері. Своєрідність сучасної ситуації в нашій країні полягає в тому, що розвиток злочинного співтовариства вийшов за межі допустимого і

перетворився на значущий чинник суспільного розвитку. Аморальність та цинізм, у поєднанні з ліберальним раціоналізмом, стали вагомою криміногенною детермінантою українського суспільства [264, с. 93].

В свою чергу різке розшарування суспільства за рівнем доходів, призвело до поляризації населення за соціальним статусом, появи надбагатих людей і зростання їх впливу на політичну сферу. При тому не було створено ефективної системи політичних, економічних і соціальних інститутів, які б зупинили зростання злочинності, зокрема – корисливо-службової, до якої відноситься і протиправне діяння передбачене ст. 191 КК України.

Організаційно-управлінські. Нинішня антикорупційна діяльність Української держави не адекватна сучасному стану корупції. Вона зводиться до маніпулювання змінами в законодавстві (що має вигляд його вдосконалення) й хаотичних дій з «вдосконалення» інституцій кримінальної юстиції (правоохоронних органів). Вже досить тривалий досвід такого запобігання в Україні свідчить про її малу результативність. Аналіз практики запобігання корупції в Україні показує, що вона не заснована на адекватних уявленнях про причини та ключові проблеми поширення корупції, чільне місце серед яких посідають недоліки організаційно-управлінської діяльності [84].

Непрозорість системи державного управління, процесів вироблення політики та прийняття рішень на національному, регіональному й місцевому рівнях. Формування й закріплення в суспільній свідомості уявлення про державну систему як своєрідну «чорну скриньку», продукт діяльності якої є результатом дії непізнаних, часто ірраціональних, механізмів і процесів, є прямим наслідком її не транспарентності та мінімізації участі громадян у справах держави. За таких умов, корупція стає органічним елементом державної системи, більше того, корупційні діяння стають невід'ємною сполучною ланкою між етапами процесів вироблення політики та прийняття рішень [85]. Це проявляються в нерішучості та непослідовності виконання функцій і повноважень представниками різних гілок влади, у проведенні суспільних перетворень, безсистемному й нерішучому впровадженні

демократичних засад у різні сфери суспільного життя і управління, гальмуванні реформи політичної системи, в підміні реальної антикорупційної політики антикорупційною риторикою та імітацією боротьби з корупцією показовими акціями тощо.

До таких детермінант у першу чергу варто віднести недоліки механізму функціонування системи державного управління та формування його апарату, а саме:

система державного управління залишається спрямованою на державне регулювання широких сфер суспільного життя, особливо в економіці, без реальної на те необхідності;

діяльність державного апарату здійснюється без належної і послідовної регламентації, що в багатьох випадках дає можливість службовим особам використовувати свої повноваження всупереч інтересам служби;

у нормативних актах необґрунтовано закріплюється альтернативність умов для прийняття того чи іншого рішення без чітко визначених критеріїв такого вибору;

управлінська вертикаль формується за принципом особистої відданості посадовців;

відсутня належна регламентація підбору та розстановки кадрів апарату управління з урахуванням професійного рівня та належних моральних якостей кандидатів;

правомірні засоби не можуть забезпечити посадовцям матеріальне забезпечення, яке відповідає їх соціальному статусу [159, с. 113].

Погоджуючись із цими міркуваннями, додамо, що факторами організаційно-управлінського характеру, що сприяють вчиненню розкрадань також можна визнати такі: відсутність напрацьованого ефективного механізму повернення до України майна, грошей, здобутих незаконним шляхом; відсутність негайного реагування на повідомлення про кримінальне правопорушення, що мають вчинятися, а також загальнодержавної системи даних щодо осіб, яким, відповідно до вироку суду, заборонено займати певні

посади, а також займатися певною діяльністю; необґрунтовано розширені штати державних службовців, що призведе до відсутності належного контролю за їх діяльністю; низький рівень довіри до органів влади, що спровокований нестабільною політичною ситуацією країни.

Слід погодитися з точкою зору А. П. Слободзяна, який наголошує на тому, що вирішальне значення у розкритті причин та умов вчинення у сфері господарювання є відсутність чітко регламентованого порядку складання та захисту службових документів, що мають регулювати, з одного боку, діяльність суб'єктів господарювання, а з іншого, діяльність контролюючих та правоохоронних органів [210, с. 321]. До умов вчинення досліджуваного різновиду злочинів слід віднести також наявність дублювання посадових обов'язків службових осіб різних відомств, низьку заробітну плату зазначеної категорії осіб, що не відповідає кваліфікації службовця, а також обсягу виконуваної ним роботи, їх соціальну незахищеність.

У свою чергу, Побережний В. В. щодо причин виникнення корупції в державному управлінні зазначає: «...державна встановлює мізерні посадові оклади і «закриває очі» на те, що державний службовець у такому випадку розраховує на «приховані можливості» посади. Це є основною причиною корупції та використання службового становища у власних цілях» [170]. З такою категоричністю можна не погодитися. Звичайно, кожен службовець має бути захищеним соціально і матеріально, держава повинна гідною заробітною платою відзначати цю відповідальну діяльність та напружені умови праці чиновників, це є нормою практично для всіх розвинутих демократичних держав. Але суттєве підвищення матеріального забезпечення високопосадовців нашої держави, яке відбулося у 2005 р., не знизило рівня корумпованості влади. На думку С. О. Кохан, виникненню та процвітанню корупції сприяють недоліки законодавчих та інших нормативно-правових актів, які й створюють згадані вище «приховані можливості» посад, недоліки існуючого стану контролю за виконанням цих самих нормативно-правових актів, коли акценти в контрольній діяльності зміщені в бік додержання термінів опрацювання

завдань, а не в бік якості цього опрацювання; відсутність гнучкої ефективної системи контролю у сфері державної служби, яка охоплювала б не тільки питання термінів переміщення звітності по опрацьованій документації між виконавцями та між різними державними установами, але й питання трудової дисципліни, питання аналізу корупційних «прихованих можливостей» посад та розробки дієвих методів боротьби з цим явищем [87].

Серед причин корупції в Україні часто згадується «радянська спадщина». До певної міри це твердження не суперечить дійсності. Розростання величезного апарату контролю за виробництвом і розподілом, поширення тіньової економіки, що почалося ще в період процвітання планової системи, відмова України від проведення люстрації - тобто заборони колишнім компартійним діячам займати відповідальні посади в урядових структурах нової держави, створили сприятливі умови для перерозподілу власності і перетворення влади на чи не єдине джерело збагачення. Номенклатура нової Української держави зберегла за собою право на контроль за розподілом - тепер уже не продукції та пільгових путівок, а доступу до участі в приватизації, вигідних державних замовлень та кредитів.

Як вважають М. І. Камлик і Є. В. Невмержицький, значною мірою корупцію стимулює наявність значних залишків старої командно-адміністративної системи як надмірно великого управлінського апарату з необґрунтовано широкими повноваженнями, зокрема розпорядчо-дозвільного змісту, та переважання в ньому, передусім за рахунок керівних посад, службовців старої генерації з консервативною психологією, які не сприймають потреби демократичних перетворень [76, с. 62].

Позитивними зрушеннями на шляху запобігання корупції слід визнати:

- 1) запровадження системи електронного декларування;
- 2) створення системи антикорупційних органів (НАБУ, НАЗК, ДБР, НІП України, САП, АРМА, Антикорупційного суду);
- 3) криміналізацію незаконного збагачення та декларування недостовірної інформації;

4) появу вироків відносно топ-корупціонерів – службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище.

Водночас загалом механізм запобігання корупції в Україні працює недостатньо ефективно. Про даний факт, зокрема свідчать численні факти злочинної діяльності, повідомлені представниками ЗМІ або виявлені правоохоронними органами, які так і не доведені до кінця у формі логічного завершення шляхом винесення обвинувального вироку суду. Звичайно, у певній частині випадків такі факти можуть не підтверджуватися, однак здебільшого за найбільш масштабні розкрадання та інші зловживання службові особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не несуть справедливої міри покарання або ж взагалі не притягуються до кримінальної відповідальності [28, с. 44–45].

Це обумовлено певними причинами, які тривалий час існували або ж існують і нині в Україні. Варто звернути увагу на деякі з них.

а) відсутність політичної волі. Якщо навіть гіпотетично вона була в окремих керівників держави, то системна корупція не дозволяла її реалізувати взагалі чи в бажаній мірі, або ж суттєво перешкоджала цьому процесу;

б) частина законів в Україні приймається не на користь справі запобігання злочинам, а, навпаки, для легалізації певних злочинних схем, створення труднощів у діяльності правоохоронних органів та інших можливостей для не притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Прикладами таких законів можна назвати «поправки Лозового», виключення з КПК України положень про підстави призначення ревізій. У певних випадках необхідні закони навпаки не приймаються. Чого варте лише неприйняття закону України про проступки (внаслідок чого слідчі лише встигають реєструвати кримінальні провадження, однак практично не мають можливості ефективно розслідувати їх);

в) корупція настільки проникла в апарат держави, що до кримінальної відповідальності притягнути топ-корупціонера практично неможливо через те, що він на кошти, одержані корупційним шляхом може або просто відкупитися

від корумпованих правоохоронців чи суддів, або ж в гіршому випадку – забезпечити себе кваліфікованою юридичною допомогою захисників, які використовуючи системні прогалини у законодавстві та відповідні законодавчі перешкоди ефективного досудового розслідування, доб'ються якщо не закриття кримінального провадження, то принаймні винесення виправдувального вироку.

Наприклад, якщо проаналізувати судові рішення по ст. 368-2 та 366-1 КК України, то ми бачимо, що до кримінальної відповідальності за незаконне збагачення не було притягнуто жодну особу, а за декларування недостовірної інформації притягують переважно «випадкових» службових осіб найнижчого рівня (наприклад, поліцейських, які звільнилися або голів сільських рад за неподання декларації), у яких відсутні кошти на висококваліфіковану допомогу. Лише у 2019 році почали з'являтися вирoki відносно службових осіб, що займають відповідальне та особливо відповідальне становище;

г) механізм запобігання корупції серед службових осіб, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище, реально існує. Є НАБУ, НАЗК, ДБР, СБУ, НП України, САП, АРМА, однак у них не завжди є необхідні інструменти. Натомість стан правого забезпечення осіб, які вчиняють злочини, набагато кращий, ніж потерпілих та правоохоронних органів;

д) варто визнати і серйозні прорахунки в реформуванні правоохоронних органів. Чого лише варта реформа щодо ліквідації міліції та створення поліції. Механізм перевірок, переатестацій, конкурсів був наскільки непродуманим, що частина старих некваліфікованих поліцейських або тих, які добре орієнтуються в корупційних схемах незаконного збагачення, залишилася на службі або ж поновилася після звільнення, натомість значна кількість висококваліфікованих кадрів була втрачена, зокрема й у результаті звільнення за власним бажанням [28, с. 45–46].

Правові. Такими факторами, що обумовлюють розкрадання є недоліки чинного законодавства, що не передбачає цілісної системи заходів запобігання корупційній злочинності, не передбачає вплив на її причини та умови, а окремі

чинні правові норми безпосередньо сприяють корупції. Також необхідно зазначити, що мають місце значні недоліки в діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, розслідування та судового розгляду фактів вчинення корупційних злочинів. А саме, це проявляється у відсутності системного підходу у процесах підготовки законопроектів (зокрема, аналізу стану і тенденцій корупції, врахування результатів досліджень у цій сфері тощо), що призводить до незадовільної якості підготовлених законопроектів або ж їх положення містять корупціогенні фактори.

Часткове, а, інколи і непослідовне коригування антикорупційного законодавства призводить до негативного впливу на антикорупційну політику в державі і накладає свій відбиток на процеси державотворення. Зокрема, у 2016 р. Парламентом було прийнято законопроект № 3755 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 р.» [176], однак Президентом було застосовано право вето та надано пропозиції щодо доопрацювання його тексту.

Досить часто проекти містять такий корупціогенний фактор, як неналежне визначення функцій, прав, обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, наслідком чого може бути невиправдане встановлення чи надмірне розширення дискреційних повноважень, створення умов для виникнення конфлікту інтересів та можливостей для зловживання наданими їм повноваженнями.

Суттєвим недоліком діючого антикорупційного законодавства є те, що воно приймається без кримінологічної експертизи. Експертиза повинна бути комплексною, а до експертних груп входити юристи різних галузей права, економісти, політологи, правозахисники, співробітники правоохоронних органів. Оскільки значними можливостями по контролю за корупцією та її запобіганню володіють різні галузі права: конституційне, банківське, митне, цивільне, процесуальне та ін. Саме в цих галузях утворюються можливості для «правомірної» корупції і таким чином формується «корупційне»

законодавство. Питання про необхідність організації кримінологічної експертизи ставиться протягом останніх десяти років, а саме така експертиза могла б виявити не тільки можливості для корупції, але й запропонувати заходи, що не дають можливість вчинити корупційні діяння, підвищити ризик при їх вчиненні та зниження потенційної вигоди [84, с. 200].

На другому місці за кількістю виявлених корупціогенних факторів є відсутність у проектах нормативно-правових актів, якими регулюється реалізація суб'єктивних прав та виконання юридичних обов'язків фізичними та юридичними особами, адміністративних процедур або наявність у проекті нормативно-правового акта нечіткостей встановленої адміністративної процедури, що здатні створити умови для здійснення корупційних дій або виникнення корупційних відносин.

На сьогоднішній день, у кримінальному законодавстві повинні бути криміналізовані всі найбільш суспільно небезпечні форми корупційної злочинності, які необхідно викласти в одній або декількох статтях. Після цього необхідно точно визначити перелік корупційних діянь для систематичного аналізу корупційної злочинності з метою розробки більш ефективних форм боротьби з нею та її запобігання.

Культурно-психологічні фактори проявляються у деморалізації суспільства, недостатній сформованості та організованості громадян, пасивності громадян по відношенню до вседозволеності влади, відсутність дієвої системи соціального, насамперед громадського, контролю, у тому числі за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, політичних та громадських діячів, що робить таку діяльність непрозорою. Це сприяє формуванню у членів суспільства «подвійних стандартів» моралі та поведінки і призводить до того, що виміром всього стають гроші, а значимість людини визначається розміром її статків. Відбувається девальвація та знищення соціальних регуляторів: норма моралі, права, релігії, громадської думки [55].

Корупція сприяє несправедливому перерозподілу життєвих благ на

користь окремих олігархічних груп, збільшення майнового розшарування населення, збідності значної частини суспільства і зростання соціальних протиріч. У суспільній свідомості відбувається формування уяви про неможливість захисту громадян перед владою та злочинністю.

Неефективність достойного забезпечення державних службовців та осіб, що виконують функції покладені на них державою формує відчуття невпевненості у завтрашньому дні та сприяють зростанню низової корупції. Чинovníки, що не мають ніяких гарантій самозбереження, значно легше піддаються корупції. До вчинення корупційних правопорушень штовхають: відчуття нестабільності; несправедливість при проходженні служби.

Соціально-психологічними факторами є нерозвиненість у значної частини службовців високого рівня громадянської свідомості, поширення корисливої спрямованості в діяльності державних службовців, їх готовності до порушення закону, норм моралі, професійної честі тощо. Професійна та моральна деформація частини керівників і службових осіб виявляється у вчиненні або поблажливому ставленні до порушень службових обов'язків, службової етики [53].

На особистісному рівні серед основних причин її виникнення необхідно визначити:

наявність певної соціальної, емоційної чи моральної патології особистості;

психологічну схильність до вчинення правопорушень;

недосконалість (відсутність) належного особистісного супроводження в органах державної влади.

Залежно від джерел та умов буття людини як соціальної істоти сутність зовнішніх поведінкових форм потенційного корупціонера обумовлюється: впливом на психіку соціуму, тобто мікро- та макросередовища; умовами соціалізації, тобто засвоєнням соціальних норм у процесі навчання і виховання; індивідуально-психологічними властивостями; біологічними засадами формування особистості.

Вважаємо також, що однією із умов, які сприяють вчиненню розкрадань у сфері ЖКГ є соціально-психологічне середовище, що сформована всередині трудового колективу. Злочинні наміри можуть виникнути в особи, якщо в її оточенні створено криміногенне середовище, в якому кожен, хто не вимагає або не отримує хабарі викликає здивування та неповагу. Негативний вплив на поведінку службовця здійснює також суспільна думка, відповідно до якої кожен чиновник повинен мати великий прибуток та відповідні матеріальні прояви свого службового становища (великий будинок, машину, коштовності тощо). Вказані обставини є чинниками, що сприяють вчиненню дій передбачених ст. 191 КК України, що, як зазначалось вище, є одним із механізмів вчинення корупційних кримінальних правопорушень [251, с. 131].

Крім того, варто визнати, що для сучасного українського суспільства характерними є усталені форми практикування психології корисливості та споживацтва, в тому числі й у взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування. Відбувається деморалізація значної частини державних службовців та працівників правоохоронних органів; змінюються стереотипи поведінки багатьох державних службовців, проявляється готовність без вагань порушити закон, норми моралі за винагороду, що є наслідком так званого ринкового типу характеру [159].

Видається слушною думка Ю. В. Орлова, який зазначає, що генеральною криміногенно-детермінаційною властивістю сучасної політичної системи України, що є наслідком та водночас фактором загострення політичного та правового нігілізму, виступає *делегітимізація державної влади або знедержавлення легітимності*. Цей феномен полягає у втраті довіри до влади, не сприйняття її як морально обґрунтованої, як гаранта та уособлення соціальної справедливості [158, с. 388–389].

Вперше поняття «знедержавлення легітимності» було введено до наукового обігу У. Беком. Зокрема, у своїй відомій праці «Влада і контрвлада у добу глобалізації» вчений зазначає, що на зламі тисячоліть утворюється певна форма правового суверенітету капіталу, що робить себе незалежним від

зовнішніх, державних джерел легітимності. Саме це ставить світ з ніг на голову в національно-державному аспекті. Залишається поза увагою те, на що ж зрештою спрямована метавладна гра, – знедержавлення легітимності і створення автономного права для самолегітимізації капіталу [15, с. 173]. А в ситуації, коли цей капітал має кримінальне джерело походження, неважко продовжити логіку мислення У. Бека та змоделювати зміщення акценту утвердження соціальної справедливості у бік альтернативних легальним механізмів. Відбувається своєрідне протиставлення особистісного і корпоративного з одного боку та державного, публічного – з іншого.

Знедержавлення легітимності варто визнати істотним фактором відтворення розкраднь, як і широкого спектру інших складових феномену злочинності. Його межі виходять далеко за кордони службово-корпоративних утворень, поширюючись на все населення. Під такою детермінантою, Я. С. Остапенко запропонував розуміти зміни у змісті масової політико-правової свідомості населення, які пов'язані зі зниженням авторитетності держави, зменшенням її регулятивної ролі, втратою нею значення джерела правоутворення і правоохорони та, як наслідок, формування альтернативних легальним критеріїв і механізмів утвердження суб'єктивно справедливого суспільного устрою, в якому публічна адміністрація виступає обтяженням, виконує здебільшого паразитарні функції.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що факторами детермінації привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ як окремого виду кримінального правопорушення є причини та умови, що сприяють існуванню злочинності в цілому, зокрема: нестабільність в економічній та політичній сферах, невідповідність законодавства вимогам сьогодення, деформація принципів суспільної моралі та ін.

Детермінанти розкрадання слід розглядати через встановлення факторів, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності та корупційних правопорушень. Серед них виділено

соціально-економічні (чинять потужний деструктивний вплив на кадрове ядро органів влади і місцевого самоврядування через незадовільний стан фінансування ЖКГ. Поширенню розкрадань сприяє і легкість наживи, шляхом приховування коштів та їх подальша легалізація шляхом фальсифікації офіційних документів);

організаційно-управлінські (недостатня кількість кваліфікованих фахівців, здатних боротися із проявами розкрадань, реорганізація уповноважених органів сектору безпеки (створення нового правоохоронного органу – Бюро економічної безпеки), відсутність державної програми щодо здійснення оцінки та прогнозу корупційних процесів, що відбуваються у країні у сфері ЖКГ; недостатній рівень взаємодії підрозділів правоохоронних органів; відсутність напрацьованого ефективного механізму повернення до України майна, грошей, здобутих незаконним шляхом; відсутність негайного реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, що знаходяться на стадії готування, а також загальнодержавної системи даних щодо осіб, яким, відповідно до вироку суду, заборонено займати певні посади, а також займатися певною діяльністю);

правові (підвищена залежність населення від працівників ЖКГ, особливо керуючого складу, а також низьким рівнем правосвідомості громадян; протиріччями, що містяться у кримінальному, податковому, цивільному та іншому законодавстві; відсутністю чіткої і зваженої політики держави щодо протидії корупції, яка б передбачала конкретні та дієві напрями здійснення профілактичної діяльності щодо недопущення вчинення правопорушень за напрямом розвитку громад та територій України);

культурно-психологічні (притаманні форми практикування психології корисливості та споживацтва, в тому числі й у взаємодії з органами ЖКГ. Відбувається деморалізація значної частини державних службовців та працівників правоохоронних органів; змінюються стереотипи поведінки багатьох працівників ЖКГ, проявляється готовність без вагань порушити закон, норми моралі за винагороду, що є наслідком так званого ринкового типу

характеру; поширення та поглиблення правового нігілізму та феномену знедержавлення легітимності (зміни у свідомості населення, які пов'язані зі зниженням авторитету держави, зменшення її регулятивної та правоохоронної ролі; формування обтяжуючої ролі публічної адміністрації, яка виконує здебільшого паразитарні функції, зокрема й у сфері ЖКГ; недовіра населення до працівників ЖКГ).

2.3. Характеристика осіб, які вчиняють привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства

Вивчення особи злочинця в кримінології завжди посідало провідне місце через те, що полягає в основі виявлення закономірностей формування злочинної поведінки, її детермінації та розробці відповідних превентивних заходів. Особа злочинця, яка сприяє учасникам злочинних організацій та (або) приховує їхню злочинну діяльність, становить винятковий кримінологічний інтерес у зв'язку з особливостями сутності й механізму вчинення цього виду злочину. Своєю чергою специфіка досліджуваного виду злочинної поведінки і, як наслідок, відсутність достатнього емпіричного матеріалу, що дає змогу досліджувати соціально-демографічні, окремі морально-психологічні та інші характеристики особи злочинця цього виду на статистичному рівні, роблять вкрай актуальним питання розробки відповідної типології з метою надання загальної характеристики основних типів злочинців як підґрунтя для подальшого їх глибокого дослідження [235].

З огляду на перераховані вище фактори викриття всіх членів організованої групи, особливо участі її лідера у вчиненні кримінальних правопорушень, є вкрай складним завданням і вимагає високого професіоналізму з боку слідчого та оперативних працівників [128, с. 294].

Знання типології організованих груп допомагає суб'єктам запобігання адекватно оцінювати соціальну небезпечність цих формувань, визначати напрями доказування їхніх ознак і тактику спілкування з окремими співучасниками [128, с. 294]. У зв'язку з цим необхідно погодитися з А. А. Небитовим, що вивчення особи здійснюється для того, щоб знайти типові риси деформації особи, враховуючи особливості з тієї чи іншої категорії кримінальних проваджень, що необхідно враховувати при здійсненні заходів запобігання та протидії аналогічним злочинам [151].

Особа злочинця, її особливості й взаємовідносини з оточуючим соціальним середовищем вивчались багатьма науковцями, зокрема: А. Ф. Зелінським, М. Ю. Валуйською, В. В. Вітвицькою, І. М. Даньшиним, О. М. Джужею, О. Г. Кальманом, О. О. Квашею, О. М. Костенком, О. В. Синєоким, С. А. Шалгуновою та ін [70; 21; 27; 117; 75; 86; 206; 249]. Необхідність її дослідження зумовлена потребою виявлення та оцінки тих специфічних ознак і рис, які впливають на злочинну поведінку, що в результаті визначає конкретні напрями запобіжної роботи.

У вітчизняній кримінології особа злочинця розглядається як сукупність соціально значущих ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні норм кримінального права [71, с. 85; 117, с. 43]. На думку І. М. Даньшина, особа злочинця – це сукупність істотних і стійких соціальних рис і ознак, соціально значущих біопсихологічних особливостей індивіда, які об'єктивно реалізуючись у конкретному вчиненому злочині, надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності, а винній у цьому особі – ознак суспільної небезпечності, у зв'язку із чим вона і притягається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [117, с. 65]. У свою чергу, на думку О. М. Джужі, особу злочинця потрібно вивчати на трьох рівнях: 1) одиничному, коли визначаються риси певного злочинця; 2) груповому – для характеристики злочинців у певній підсистемі злочинів; 3) на загальному рівні [50, с. 20]. Водночас вивчення особи здійснюється для того, щоб знайти типові риси деформації особи, враховуючи особливості з тієї

чи іншої категорії кримінальних справ, що необхідно враховувати при здійсненні заходів запобігання аналогічним злочинам. А. П. Закалюк наголошував, що «специфічною властивістю злочинців, що виражає їхню соціальну сутність, є антисуспільна спрямованість і суспільна небезпечність їхньої особистості, які досягли певного ступеня (глибини) [67, с. 240]. Справедливо зауважує В. І. Тимошенко: «...якщо особистість злочинця має певні специфічні особистісні особливості, які послуговували однією з детермінант злочину, то чому наявність цих особливостей обґрунтовується фактом вчинення злочину? Ці якості мають існувати до моменту вчинення злочину та бути відомими кримінологам» [225, с. 139]. Підтримуємо думку, що особа злочинця – це передусім її соціальні характеристики, а не юридична конструкція, яка визначає на законодавчому рівні конкретні ознаки індивіда, особа злочинця – це сукупність соціально значущих рис, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [126, с. 94].

Кримінологія розглядає проблеми особистості злочинця лише в контексті його суспільно небезпечного, винного і протиправного діяння, а не поза ним. Про особу злочинця можна говорити лише у зв'язку з вчиненням кримінального правопорушення, оскільки аналіз цієї проблеми будується на кримінально-правовій концепції суб'єкта кримінального правопорушення. Важливим є дослідження спеціально-кримінологічних характеристик злочинця: соціально-демографічних; кримінально-правових; особливостей різних сфер його життєдіяльності та соціальних зав'язків; морально-психологічних і біофізичних ознак. Кримінологія вивчає соціально значимі риси і властивості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, простежує типологічні особливості особистості злочинця, характеризуючи його як особливий соціальний тип, що об'єднує типові, такі, що розкривають складний механізм злочинної поведінки соціально-правові ознаки всіх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення в даний період часу [2]. Вказані ознаки

впливають у певних ситуаціях на формування механізму злочинної поведінки. Дослідження особистісних характеристик суб'єктів, що вчиняють кримінальні правопорушення, є необхідним для відповіді на запитання про те, яким чином і чому вчинене діяння конкретною особою, яку відповідальність має понести даний злочинець, які заходи запобіжного впливу будуть найбільш ефективними та які особливості поведінки жертв того або іншого злочину [227, с. 158].

Зміст поняття особи злочинця поєднує в собі соціологічні, кримінально-правові, криміналістичні, психологічні аспекти поняття. Із сукупності різноманітних визначень особистості різними науками можна виділити найбільш точні: а) особистість – це стійка система соціально значущих рис, тобто явище комплексного плану; б) особистість – суспільна істота, поза суспільством особистості немає, оскільки кожна людина формується як особистість у суспільстві [160, с. 9]; в) значущі риси особистості, що віддзеркалюють спрямованість людини стосовно зовнішнього світу, виявляються в її поведінці, діяльності; г) особистість діє в умовах вільного волевиявлення, коли рішення про певний спосіб дії все ж належить їй.

Водночас А. Є. Лічко не визнає існування якісної різниці особистості злочинця від особистості незлочинця, вважаючи підхід до вивчення внутрішніх психологічних процесів суб'єктивним та малопродуктивним. На його думку, об'єктом кримінологічного дослідження повинна бути лише злочинна поведінка. «Поведінка – це і є особистість», – вважає вчений та робить у свою чергу акцент на проблемі соціальної адаптації, поведінці в референтній групі, специфіці соціальних ролей особистості. У процесі проведення великої кількості досліджень, спрямованих на вивчення якісних характеристик особистості злочинця, було встановлено, що немає єдиної або декількох окремих якостей, які б викликали злочинну поведінку та відокремлювали осіб, які скоюють злочини, від осіб, які дотримуються соціальних норм суспільства [133]. На підтвердження цієї думки С. А. Шалгунова зазначила: «... принципово різнить злочинців від незлочинців не одна якась якість або їх сума,

а якісно неповторне сполучення та особлива при цьому питома вага кожного... тобто комплекс особистісних особливостей, який має характер системи» [249, с. 118; 250]. Аналогічної думки дотримується і О. М. Джужа, який вважає, що якісну різницю між особистістю злочинця та незлочинця визначають не окремі ознаки, а лише їх сукупність [50, с. 20].

Таким чином, під особою, яка вчиняє кримінальні правопорушення, слід розуміти сукупність її кримінологічно-важливих ознак та властивостей, що виявляються в злочинній поведінці, детермінованій негативними поглядами.

Структура особи злочинця у сфері пенсійного забезпечення необхідно розглядати за такими критеріями:

- 1) соціально-демографічні, у числі яких виділяються статеві характеристики, сімейний стан;
- 2) рівень освіти та професіоналізму;
- 3) моральні якості особи;
- 4) психологічні особливості особи злочинця;
- 5) займана службова посада.

Кримінологічні особливості особи, яка вчиняє привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, порівняно з особою злочинців, засуджених за інші злочини, на даний момент залишаються маловивченими і не досить повно висвітленими у кримінологічній літературі. Це пов'язано з тим, що відомості про таких осіб у кримінальній статистиці відображаються не досить повно, а матеріали кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення проти власності та у сфері службової діяльності хоча і можуть надати певну інформацію, але кримінологічно значущі відомості про таку особу правопорушника в них так само не представлені. Найбільш перспективними в плані вивчення особи злочинця, особливо його морально-психологічних властивостей, є соціологічні опитування, інтерв'ювання, методики психологічного тестування. Однак при використанні цих методів для вивчення особи-злочинця виникають значні труднощі, викликані тим, що зазначені особи порівняно рідко засуджуються до

позбавлення волі (наприклад, в Україні до позбавлення волі засуджується лише близько 15 % працівників ЖКГ).

Чинним законодавством здійснюється правове регулювання трудових відносин власника та матеріально відповідальних осіб, яким майно ввіряється чи перебуває у їх віданні у зв'язку з необхідністю виконання трудових обов'язків. Перелік матеріально відповідальних осіб визначений Положенням про матеріальну відповідальність робітників і службовців за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, затвердженим Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 липня 1976 р. № 42004-IX [171], яке на сьогоднішній день із відповідними змінами та доповненнями є чинним. Відповідно до ст. 10 зазначеного Переліку до матеріально відповідальних осіб відносяться робітники і службовці підприємств, установ, організацій у випадках:

1) коли між працівником і підприємством, установою, організацією відповідно до статті 11 цього Положення укладено письмовий договір про взяття на себе працівником повної матеріальної відповідальності за забезпечення цілості майна та інших цінностей, переданих йому для зберігання або для інших цілей;

2) коли майно та інші цінності були одержані працівником під звіт за разовою довіреністю або за іншими разовими документами;

3) коли шкоди завдано нестачею, умисним знищенням або умисним зіпсуванням матеріалів, напівфабрикатів, виробів (продукції), в тому числі при їх виготовленні, а також інструментів, вимірювальних приладів, спеціального одягу та інших предметів, виданих підприємством, установою, організацією працівникові в користування;

4) коли відповідно до законодавства України на працівника покладено повну матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації при виконанні трудових обов'язків.

Відповідно ж до ст. 11 вказаного Положення письмові договори про повну матеріальну відповідальність може бути укладено підприємством, установою, організацією з працівниками (які досягли 18-

річного віку), які займають посади або виконують роботи, безпосередньо пов'язані зі зберіганням, обробкою, продажем (відпуском), перевезенням або застосуванням у процесі виробництва переданих їм цінностей.

Особою, якій майно згідно чинного законодавства ввіряється чи передається у її відання у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором є особа, з якою підписаний договір про повну матеріальну відповідальність та/або якій передане майно за разовою довіреністю. Інші види довіреності, за якими майно може бути ввірене чи передане у відання охоплюються цивільно-правовими відносинами та також створюють достатні правові підстави для законного володіння майном та, відповідно, можливість визнання особи матеріально відповідальної не обумовлюють.

Поряд з цим, у Положенні ведеться мова про те, що в інших випадках, коли особа, виконуючи свої трудові обов'язки, користується виданим їй майном (інструментами, одягом тощо), вона не є матеріально відповідальною особою доти, доки не заподіяла шкоду такому майну. Однак, це не означає, що у відношенні до такого майна особа має лише доступ у зв'язку із характером своєї трудової діяльності, через що її дії не можуть бути кваліфіковані за ст. 191 КК України. Справа в тому, що категорія «матеріально відповідальна особа», яка використовується у трудовому праві не в повній мірі відповідає (є вужчим) категорії «особа, якій майно ввірене чи перебуває у її віданні», яка використовується у кримінальному праві з використанням положень цивільного. Вище ми вже зазначали, що у відповідності до ст. 397 ЦК України володільцем чужого майна є особа, яка фактично тримає його у себе. А тому при вирішенні питання про те, чи є майно ввіреним особі або ж перебуває у його віданні, головним критерієм має слугувати добровільна та правомірна передача майна власником чи уповноваженою ним особою іншій особі, яка повинна фактично прийняти і утримувати це майно згідно умов договору або чинного законодавства. Іншими словами, на відміну від статусу матеріально відповідальної особи, який виникає з моменту укладення відповідних договорів

чи видачі разового доручення, ввіреною майно стає для особи з моменту його фактичної передачі (отримання) та початку володіння (утримання) ним.

Неправомірною передачею та відповідним набуттям особою у володіння майна є недійсним правочином та не тягне юридичних наслідків, властивих для правомірної передачі (набуття) майна визначається не лише волею власника, а й метою такої передачі. Якщо мета є неправомірною, то особа, яка отримала таке майно в принципі не може здійснити його привласнення, тобто перевести майно із законного до незаконного володіння, а також і його розтрату у значенні складу злочину, передбаченого ст. 191 КК України, бо розтрачуване майно вже не перебуває у законному володінні власника. Натомість у останнього є право витребувати майно із чужого незаконного володіння (ст. 387 ЦК України) [103; 246].

З огляду на ці положення, зокрема, слід, на нашу думку, вирішувати іпитання, пов'язані з визначенням можливості вважати суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України особу, якій майно передане зі злочинною метою чи метою вчинення іншого правопорушення.

З викладеного можна зробити висновок про те, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України слід вважати лише ту особу, якій майно на законних підставах і в передбаченому законом порядку передається для володіння та/або користування, розпорядження в тому числі й при виконанні трудових обов'язків чи інших обов'язків за домовленістю із власником чи уповноваженою ним особою в межах цивільно-правової угоди. При цьому статус матеріально відповідальної особи є не обов'язковим.

Поряд з цим, слід акцентувати увагу і на тій категорії ЖКГ, реалізація трудових обов'язків яких пов'язана не просто із наявністю доступу до майна, а із активним його використанням за відсутності їх у переліку категорій осіб, які несуть повну матеріальну відповідальність на підставі Положення про

матеріальну відповідальність робітників і службовців за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, затвердженого Указом Президії Верховної Ради СРСР від 13 липня 1976 р. №42004-ІХ. Вважаємо, що надання власником (у тому числі в особі адміністрації підприємства, установи, організації) *фактичної можливості* використання такими категоріями працівників чужого майна при виконанні трудових обов'язків (автомобіля – водієм, персонального комп'ютера – програмістом чи системним оператором тощо), або ж обслуговування майна, що є суттю трудових обов'язків, означає ввірення майна, адже супроводжується безпосередньою його передачею у законне володіння з визначеною метою, обумовленою діяльністю ЖКГ. Відтак, на нашу думку, при вчиненні привласнення чи розтрата ввіреного майна такими працівниками цілком можливо кваліфікувати їх дії за ст. 191 КК України.

Таким чином, в будь-якому випадку вчинення привласнення або розтрата чужого майна винна особа на підставі законного володіння повинна мати певні повноваження щодо такого майна. Конкретний їх обсяг визначається керівником ЖКГ та може бути відображений у договорі, посадовій інструкції, бути обумовлений усною домовленістю (угодою) або ж вимогами чинного законодавства.

Поняття «службової особи», як різновиду спеціального суб'єкта злочину, надане у ч. ч. 3, 4 ст. 18 та примітці до ст. 364 КК України, згідно з якими під службовою особою слід розуміти осіб, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом,

повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом [233].

Як зазначалося нами вище, специфікою вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, службовими особами є те, що формами суспільно небезпечного діяння виступають не лише привласнення та розтрата чужого майна, а й заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Тобто склад кримінального правопорушення сконструйований таким чином, що, враховуючи підвищену суспільну небезпечність вказаних дій, вчинених службовою особою, не вимагається того, щоб майно попередньо знаходилось у винного на законній підставі. Таким чином, *єдиною умовою віднесення службової особи до суб'єкту кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України є те, що сфера його адміністративно-господарчих, організаційно-розпорядчих повноважень надає можливість безпосередньо та/або опосередковано через підлеглих чи інших осіб, яким винний має право висувати обов'язкові до виконання вимоги, в тому числі незалежно від службової підпорядкованості, відчужувати майно – обертати на свою користь чи користь інших осіб або іншим чином вирішувати його юридичну долю.*

Соціально-демографічна характеристика особи-злочинця. Зауважимо, що соціально-демографічні ознаки особи злочинця у відриві від інших ознак осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення проти власності, не мають самостійного кримінологічного значення. Разом із тим, як відзначають О. М. Джужа, П. П. Михайленко і О. Г. Кулик, «у статистичній звітності стосовно осіб, які вчинили злочини, соціально-демографічні ознаки дають важливу інформацію, без якої неможлива повна кримінологічна характеристика особи злочинців» [126, с 97]. Це обумовлюється тим, що до соціально-демографічних ознак включаються відомості про стать, вік, повноліття, освіту, місце народження і проживання, сімейний стан, національність, громадянство, рід занять, стаж роботи та інші дані демографічного характеру. Отже, відповідно до принципу гендерної рівності,

закріпленого ч. 2 ст. 24 Конституції України, жінки та чоловіки є рівними у своїх правах на участь в управлінні державними та суспільними справами, зокрема, й у своїх правах виконувати владні функції, а тому особи, які вчиняють корупційні злочини, можуть бути як жіночої, так і чоловічої статі. Разом із тим, маємо звернути увагу на відзначене М. І. Мельником [144] стійке зменшення кількості жінок серед хабарників, що у першу чергу пов'язане із тим, що переважна більшість відповідальних посад займається саме чоловіками.

Суб'єктами розкрадань, переважно, є особи чоловічої статі – 61 %, які займають керівні посади у сфері ЖКГ та наділені повноваженнями з управління персоналом і розпорядження майном – 57 % (частка осіб жіночої статі становить близько – 43 %, які працюють бухгалтерами управління (підприємства) (77 %) або працівниками виробничої лінії сфери ЖКГ – 16 % без залучення яких в злочинну діяльність здійснювати розкрадання неможливо); середнього віку, з вищою або базовою вищою освітою – 79 %; володіють знаннями житлово-комунального процесу, обліку, звітності; корисливі, амбітні, жадібні, владні, корупційні; володіють життєвим і професійним досвідом; використовують зв'язки у різних господарських і владних структурах; раніше не судимі; сімейні, мають дітей.

Вікова характеристика відзначається зміщенням до більш старших вікових категорій порівняно із загальною злочинністю. Згідно з нашим дослідженням, найбільш схильною до розкрадань є група осіб у віці до 25 років – 3,2 %; до 35 – 16,1 % і 40 і старше років – 80,7 %, що можна пояснити різноманіттям спеціальних служб, що входять до сфери ЖКГ і обслуговують населення міста, в яких працюють люди з різними спеціальностями. Досить рідко розкрадання відбуваються особами молодше 25 років – 3,2 %, в зв'язку з тим, що дані особи не мають достатнього досвіду роботи у цій сфері і, крім того, дорожать своєю репутацією і прагнуть зарекомендувати себе з позитивного боку, як відповідальними і цілеспрямованими особистостями.

Така соціально-демографічна ознака як вік осіб, які вчиняють корупційні злочини, безпосередньо пов'язана із освітнім рівнем особи, а також стажем роботи. При цьому, освітній та інтелектуальний рівень особи, обумовлюючи її потреби та інтереси, загалом і визначає характер самого суспільно небезпечного діяння. Особи з більш високим рівнем освіти вчиняють службові та економічні кримінальні правопорушення, тоді як особи, які вчиняють хуліганство, посягання на особу, крадіжки, грабежі та розбої, мають, як правило, низький рівень освіти.

Вікові особливості обвинувачених накладають відбиток і на зміст мотивів і цілей злочинних дій. Зазвичай вони пов'язані з двома мотивами: користь – 91,1 % і інша особиста зацікавленість – 8,9 %. Як видно корисливі мотиви превалюють в злочинних посяганнях даних осіб. Освітній рівень більшості з них знаходиться на досить високому рівні, мають вищу освіту – 40,5 %. Як правило, це керівники та заступники керівників, а також бухгалтера. Однак базову вищу освіту (бакалавр) мають – 49,2 %. Останні, в основному, працюють з бухгалтерськими документами і звітністю. Крім того, як показує наше дослідження, зустрічаються особи, що мають середню освіту – 10,3 %. Їм властиві розкрадання з використанням підроблених бухгалтерських документів або недійсних розрахункових квитанцій.

6,3 % обвинувачених з числа чоловіків мали в минулому судимість, були засуджені умовно за вчинення корисливих злочинів. Частка осіб жіночої статі, які мають судимість у минулому до моменту вчинення розкрадань у сфері ЖКХ, за наявними у нас даними, відсутні. Засуджених за вчинення двох і більше злочинів в нашому дослідженні не зустрілося. Судимості також не мали і співучасники злочинів.

Обвинувачені, перебуваючи на займаній посаді, використовують у своєму арсеналі знання, можливо, свій авторитет, а також професійний досвід і, працюючи тривалий час на одному місці (до 5 років – 37,8 %), вчиняють розкрадання грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей. Все це, у

комплексі, впливає на способи підготовки, вчинення і приховування даних видів розкрадань у сфері ЖКГ.

У частині дослідження значний інтерес має і *стаж роботи* на об'єкті ЖКГ, де було вчинено кримінальне правопорушення. Нами встановлено, що більшість засуджених за кримінальні правопорушення у сфері ЖКГ відносно довго працювали на даному підприємстві і, таким чином, знали свої обов'язки, а також порядок зберігання, охорони і обліку матеріальних цінностей, руху документообігу тощо.

По вивчених кримінальних провадженнях безперервний трудовий стаж засуджених визначився таким чином: менше одного року – 13,6 %, від 1 до 3 років – 28 %, від 3 до 5 років – 8,6 %, вище 5 років – 33,5 %, не встановлено – 16,3 % (додаток Б). Тобто, є всі підстави припускати, що багато хто із засуджених до виявлення кримінального правопорушення неодноразово його вчинювали, але не були своєчасно встановлені.

Сімейний стан. Переважна більшість засуджених на час вчинення кримінального правопорушення була одружена (66,2 %), розлучені складають 20 %, неодружені і незаміжні – 13,8 % (додаток Б).

Такий значний відсоток осіб, які перебували у шлюбних відносинах на момент вчинення кримінального правопорушення, пояснюється, по-перше, тим, що велика частина засуджених перебувала вже у достатньо зрілому віці; по-друге, одним із мотивостворюючих факторів вчинення таких кримінальних правопорушень є намагання покращити матеріальне становище сім'ї, яка також користується отриманими від кримінально-протиправної діяльності матеріальними благами; по-третє, сімейні відносини в осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері ЖКГ, більш міцні, тому що у 74,3 % засуджених були діти: у 38,9 % – одна дитина, у 35,8 % – дві дитини, у 3 % – три і більше. Лише 22,3 % не мали дітей [145, с. 40-49].

Матеріальні становище. Зазвичай, у засуджених легальні доходи були невеликі, що підтверджується і аналізом поданих декларацій. По вивчених кримінальних провадженнях 17 % засуджених зазначили, що причинами

вчинення ними кримінального правопорушення було скрутне матеріальне становище [196; 9].

Морально-психологічна характеристика. Забезпечення належних умов матеріального існування людини як біологічної і соціальної істоти безумовно є головним, домінуючим фактором її соціальної діяльності і активності. Матеріальні потреби є у всіх людей і коло їх різноманітне. В одному випадку це потреби у продуктах харчування, одязі, квартирі, машині; в іншому – у предметах комфорту, розваги; а в третьому – у накопиченні грошей тощо.

Виходячи з цього, у науковій літературі виділяють чотири ступеня потреб: 1) життєво необхідні потреби, які забезпечують мінімум умов існування людського організму; 2) нормальний стандарт потреб; 3) завищений обсяг потреб, який ще не став суспільною нормою; 4) збочені потреби, задоволення яких об'єктивно суперечить розвитку особистості і суспільства [174, с. 56].

Учинення кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ і обумовлюється актуальними або потенційними матеріальними потребами людини і їх задоволенням у даний момент або в майбутньому. Зміни економічного вектору розвитку, розбудова ринкових відносин, поляризація населення за рівнем доходів, зміни у мотивації житлово-комунальної діяльності і її стимулів наклали відбиток і на мотивацію вчинення кримінальних правопорушень [137, с. 156].

Масштаб психологічного аналізу якостей особи, які важливі для встановлення механізму кримінального правопорушення та покарання злочинця, обумовлюється окремо в кожному випадку, виходячи з того, що вчинив злочинець. Однак з урахуванням системного розуміння психологічних механізмів поведінки та відповідальності в усіх випадках обов'язково проводиться розгляд місця тих чи інших якостей особистості в загальній структурно-функціональній організації протиправної поведінки, визначення рівня і особливостей саморегуляції її суб'єкта і, перш за все, її мотивації.

Але аналізуючи механізм індивідуальної злочинної поведінки, слід завжди пам'ятати про те, що остання за формою має ті ж самі психологічні елементи, процеси та стани, що і механізм правомірного вчинку, але сповнена іншим соціальним і ідеологічним змістом. Механізм злочину, функціонуючи в розгорнутому та згорнутому вигляді, включає різні емоційні стани, реалізує волю та свідомість суб'єкта, однак і емоції, і воля, і свідомість злочинця спрямовані на досягнення антисуспільних цілей і їх зміст суперечить об'єктивним закономірностям соціального розвитку. При цьому критична точка розвитку, після якої поведінка отримує антисуспільну спрямованість, може бути розташована на зовсім різних місцях причинного ланцюга, який створює цю поведінку.

За матеріалами вивчених кримінальних проваджень, можна констатувати, що основними мотивами вчинення кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є такі: корисливі мотиви – 71,3 %, важке матеріальне становище – 10,2 %, не встановлено – 18,4 % (додаток Б).

При цьому, як свідчать результати дослідження, представники органів досудового розслідування та суду, достатньо глибоко це питання не аналізують. У матеріалах вивчених кримінальних проваджень міститься досить скупа інформація щодо мотивів і приводів вчинення кримінальних правопорушень. Так, якщо на стадії досудового розслідування вони майже не встановлюються, то у судовому рішенні, суд, як правило, надає стандартне формулювання «з корисливих мотивів» без розкриття їх основного змісту.

Як зауважує Р. П. Томма, тут необхідно звернути увагу на те, що система матеріальних потреб, яка мотивує законослухняну поведінку у сфері господарських взаємовідносин, лежить в однаковій морально детермінуючій і господарську злочинність площині, оскільки, більшість компонентів, які складають структуру кримінального правопорушення, не кримінальні. Різниця полягає лише у змістовій стороні цих потреб, глибині і стійкості корисливої спрямованості особи і виборі засобів їх досягнення, тобто кримінальні лише шляхи, засоби їх реалізації. Так, умовами свого матеріального забезпечення

інколи незадоволені як законослухняні громадяни, так і ті, що вчинили кримінальне правопорушення. Але, якщо законослухняні громадяни переважно не задоволені забезпеченням мінімального рівня потреб або стандарту життєзабезпечення, то для осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, переважно притаманний свій індивідуальний рівень потреб, наприклад, намагання забезпечити себе всім необхідним для незалежного існування відповідно до свого соціального статусу [229].

У комплексній методиці протидії кримінальним правопорушенням у сфері ЖКГ важливе значення має й аналіз соціально-рольових особливостей суб'єктів цих кримінальних правопорушень і їх морально-психологічного ставлення до вчинення кримінальних правопорушень [30, с. 132].

Що стосується соціально-рольового статусу і його впливу на мотивацію злочинної поведінки, то тут слід звернути увагу на декілька обставин. По-перше, поведінка людини залежить від тих соціальних позицій, які вона займає у соціумі, від того, на якій щаблі соціальної стратифікації знаходиться. У суспільній діяльності особа виконує ряд рольових функцій, кожна з яких вимагає певної поведінки. Ця нормативно визначена роль обумовлює і зміст соціально значущих характеристик особи і системи її потреб (чоловік, батько, службове становище, матеріальна забезпеченість тощо). Якщо для осіб, які перебувають на найнижчих щаблях суспільної ієрархії, притаманна переважно примітивна система потреб у біологічному забезпеченні умов свого існування, то для інших, які перебувають на більш високому рівні, це розгалужена система потреб (економічні, ідеологічні, культурні тощо), які пов'язані з намаганням не тільки розбагатіти, а і досягти більш високого соціального статусу і престижу в суспільстві. По-друге, матеріальні потреби і система ціннісних орієнтацій взаємодіють з численними негативними соціально-психологічними факторами середовища, які у нинішніх умовах економіки і обумовлюють вибір способів поведінки, в тому числі і злочинної. Ці дві обставини і впливають на морально-психологічне ставлення злочинця до своєї злочинної поведінки [77].

Що стосується ставлення до вчиненого кримінального правопорушення, то, за матеріалами кримінальних проваджень, щиро розкаялися у вчиненні кримінального правопорушення 65,3 %, активно сприяли органам досудового розслідування у розкритті кримінального правопорушення 58,2 %. Крім цього, 49,8 % злочинців характеризувалися позитивно й 44,3 %, на момент судового розгляду, відшкодували збитки, заподіяні кримінальним правопорушенням. Показник визнання себе винними у цих осіб вищий порівняно з тими, хто вчинив кримінальні правопорушення загальнокримінальної спрямованості чи корислив-насильницькі. На нашу думку, місцями це каяття, є вимушеним і обумовлене намаганням отримати більш м'яке покарання. А обставинами які, зазвичай, обтяжують покарання у досліджуваній категорії є вчинення кримінального правопорушення особою повторно, або групою осіб за попередньою змовою.

Суттєве значення для морально-психологічної характеристики особи мають мотиви і цілі злочинної поведінки, які дають змогу провести їх типологію. Необхідно погодитись з висновком Г. М. Чернишова, що складність створення узагальнюючого уявлення про особу, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, полягає у різноплановості самих діянь цього класу, які обумовлюють і особливості суб'єктів різних груп кримінальних правопорушень [247]. Але спільним для них є загальнокорислива антисоціальна спрямованість особистості, яка може бути диференційована залежно від системи ціннісних орієнтацій, структури потреб на декілька типологічних підгруп за різними ознаками.

На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування респондентів встановлено, що для працівників ЖКГ характерні такі риси, як: зневажливе ставлення до ЖКС й соціальних цінностей і установок (58 %), корисливі спонукання (100 %), готовність відступитися від закону й норм моралі заради особистої вигоди (100 %), переконаність у прийнятності та доцільності незаконних засобів задоволення власних інтересів (37 %), безвідповідальне ставлення до своїх обов'язків (75 %), ігнорування службових

інтересів (90 %); не зловживають спиртними напоями, не вживають наркотичні засоби, в побуті нічим не виділяються, не схильні до порушення громадського порядку (93 %).

Такий взаємозв'язок дає нам підставу при виявленні ознак, навіть самого ретельно замаскованого розкрадання, встановити підозрюваних, обрати заходи запобігання. Серед багаточисленних типологій (класифікацій) злочинної поведінки [112; 114; 262] у сфері ЖКГ, придатною для практичного використання визнано класифікацію, яка ґрунтується на посадово-рольовій функції особи, у якій виділено чотири групи злочинців:

1) особи з досвідом роботи у різних галузях господарювання (як правило, вони є організаторами, створюють злочинні групи, розподіляють обов'язки між їх учасниками, розпоряджаються одержаними коштами). На характеристику організаторів кримінальних правопорушень впливають службове становище та спеціальні знання в галузі господарської, фінансової чи економічної діяльності. Зазвичай такими злочинцями стають професіонали, добре обізнані у сфері своєї діяльності, які мають корумповані зв'язки в органах державної влади різних рівнів, насамперед в правоохоронних органах. До речі, це узгоджується з домінуючою у західній науці загальноприйнятною концепцією «професійного злочинця».

2) працівники ЖКГ, які зловживаючи службовим становищем, вчиняють юридично значущі дії або надають публічні послуги, що мають значення для підготовки, вчинення та приховування розкрадань у сфері ЖКГ:

а) керівники управлінь, областей, у тому числі, сільських адміністрацій (що відповідають за роботу ЖКГ), які наділені правом розпорядження майном, призначеного для підприємств і організацій у сфері ЖКГ;

б) керівники підприємств або організацій у сфері ЖКГ, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції.

Досить поширеним явищем для багатьох підприємств або організацій сфери ЖКГ є участь в розкраданні керівників. І це не випадково. Саме вони як безпосередні керівники мають право: укласти договори з різними фірмами;

здійснюють поставку товарно-матеріальних цінностей (вугілля, бітуму, труб тощо) для галузі; першого підпису на бухгалтерських документах; отримувати грошові кошти з каси підприємства для закупівлі необхідних товарів.

Вони добре знають технологію виробництва, облік і звітність та багато іншого, що входить до функціональних обов'язків керівника, який володіє організаторськими здібностями. Таким чином, наділені значними господарськими повноваженнями, вони за своєю компетенцією мають право впливати на технологічний, фінансовий і виробничий процес підприємства або організації. Задля досягнення злочинної мети істотне значення має життєвий і професійний досвід. Тому в злочинах досліджуваного виду керівнику підприємства або організації у сфері ЖКГ відводиться одна з головних ролей. Крім того, їх положення сприяє залученню в розкрадання як бухгалтера, у якого в руках знаходиться вся фінансова і бухгалтерська документація підприємства, так і інших «підставних» осіб, які мають зв'язки в різних структурах влади, яких вони використовують у своїх злочинних махінаціях. Останні ж, у свою чергу, сприяють фінансовим потокам що надходять, наявних на рахунках підприємства у сфері ЖКГ, а також на рахунку «фіктивних підприємств». Наприклад, *голови сільської адміністрації Київської області, Ставищанського району, с. Іванівки гр-н Антонов, який, виконуючи функції з управління та розпорядження грошовими коштами, що знаходяться на особовому рахунку і рахунку ЖКГ даної адміністрації, використовуючи своє службове становище, уклав фіктивний договір з ТОВ «Альман» про поставку кам'яного вугілля для потреб села. Договір був укладений з невстановленою слідством особою, якій на квитанції без номерів до прибуткового касового ордеру голова провів виплату готівки, знятих з особового рахунку сільської ради. Однак при перевірці виявилось, що вугілля так поставлено і не було* [101]. Розкрадання стало можливим завдяки тому, що голова, використовуючи своє службове становище, розробив злочинний план, який став, здійснимо тільки тому, що він зумів провести злочинну операцію, спрямовану на залучення

стороннього суб'єкта з перерахуванням на рахунок його організації грошових коштів, які були викрадені;

в) особи, які виконують облік грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей, а також контроль за їх витратою (головний бухгалтер, його заступник);

г) особи, які займаються матеріально-технічним постачанням та обслуговуванням підприємства або організації у сфері ЖКГ (начальники котелень, контролери водопровідного господарства, майстри котелень, начальники служб житлово-комунального постачання, агенти з постачання та ін.).

Щодо «виконавців» (останні дві групи), то дана категорія працівників розподіляється на працівників бухгалтерії – 16,4 % і працівників виробничої лінії – 31,8 %. Ці особи вчиняють розкрадання у формі привласнення та розтрата з використанням свого службового становища: техніки-контролери, інженери, начальники служб житлово-комунального постачання та ін. Участь працівників бухгалтерії підприємства ЖКГ в розкраданні становить – 16,4 %, що пов'язано з невиконанням або неналежним виконанням своїх функціональних обов'язків, а також з неналежним контролем за їх діяльністю з боку керівництва підприємства. Ці особи, як правило, володіють бухгалтерськими знаннями, спеціальними технічними знаннями, що дозволяють їм шляхом ненадходження грошових коштів в касу підприємства, організації здійснювати їх розкрадання. Крім того, володіють бухгалтерською інформацією про стан справ на підприємстві ЖКГ, знають ведення бухгалтерської звітності, ведуть облік грошових коштів і товарно-матеріальних цінностей, нормативну базу та можливі «прикриття» в своїй діяльності. Злочинці досить добре розбираються у своїй професійній діяльності, володіють прийомами і навичками, необхідними для такої роботи. Дана категорія працівників має спокійний, урівноважений характер, легкі у спілкуванні, користуються повагою в колективі. Працюючи, вони не конфліктують з керівниками, оточуючими, з колективом. Проявляють себе з позитивного боку,

як дисципліновані працівники, стримані, ретельно продумують свої дії, пов'язані з підготовкою, вчиненням і приховуванням своїх розкрадань. Користуючись своїм службовим становищем, вони багато в чому «виграють», так як володіють і можуть розпоряджатися наданими їм майном і цінностями. Це відбивається на способах розкрадань. Інші категорії працівників, які не мають такої можливості, звичайно, можуть викрадати майно, що належить підприємствам ЖКГ, але це вже буде в абсолютно іншій формі розкрадання (крадіжка, шахрайство).

Працівники виробничої лінії підприємства або організацій у сфері ЖКГ – 31,8 % також представляють певний інтерес в рамках даного дослідження. До їх числа відносяться особи, що вчиняють розкрадання у формі привласнення чи розтрати: начальники котелень, контролери водопровідного господарства, майстри котелень, начальники служб житлово-комунального постачання, начальники автотранспортного цеху та ін. Зазначені особи, займаючись матеріально-технічним постачанням і обслуговуванням підприємства ЖКГ, здійснюючи свої посадові обов'язки і будучи матеріально відповідальними особами, відповідно до посадових інструкцій, які надають їм право розпоряджатися майном підприємства, довіреним їм в силу займаного службового становища, здійснюють розкрадання, як грошових коштів, так і товарно-матеріальних цінностей. Крім того, здійснюючи свою діяльність, в межах своєї компетенції, вони віддають розпорядження підпорядкованим працівникам, наприклад, комірникам, водіям та ін., про вчинення певних дій, пов'язаних з відпуском товарно-матеріальних цінностей, вивезенням цієї продукції. При отриманні зі складу, з каси грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей до свого звіту, можуть розпоряджатися ними.

3) особи (фахівці), яких залучають для використання спеціальних знань у галузі фінансових операцій, а також з метою фальсифікації документів, втручання в роботу комп'ютерних мереж тощо;

4) службові особи органів місцевого самоврядування, контролюючих та правоохоронних органів, які забезпечують корупційне прикриття злочинної діяльності.

Проведене нами дослідження показало, що особами, які відпрацювали на підприємствах ЖКГ від 1 до 3 років, вчиняється найбільше розкрадань, а найменше – особами, які мають зв'язки з виробництвом до року.

На основі вивчення судово-слідчої практики та інших відомостей про особу підозрюваного у кримінальних провадженнях про розкрадання у сфері ЖКГ запропонована типова кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, – це особа чоловічої статі 30–59 років, українець, який має вищу або базову вищу освіту, одружений, має на утриманні двох дитину, зазвичай займає керівну посаду; характеризується позитивно, проживає у великому місті й має постійне місце проживання; раніше не судимий; керуючись корисливими мотивами, вчинив умисне діяння передбачене ст. 191 КК України, однак свою вину не визнав і був засуджений судом до умовного позбавлення волі.

Висновки до розділу 2

1. Головними напрямками запобіжно-пошукової діяльності на етапі збору первинної інформації є: оцінка стану криміногенної обстановки (26 %); збір інформації про особу, яка потрапила до поля зору підрозділів правоохоронних органів (100 %); збір інформації про факти та обставини, що становлять інтерес (82 %); забезпечення використання відомостей, що містяться в інформаційно-пошукових системах правоохоронних органів (94 %); перевірка первинної інформації (88 %).

Пошукову інформацію, яку правоохоронні органи використовують з метою виявлення розкрадань у сфері ЖКГ, потрібно розуміти в ширшому сенсі і класифікувати залежно від призначення, розподіляючи її на: інформацію та

інші відомості, використовувані під час виявлення ознак існування і діяльності групи осіб або організованої злочинної групи (76 %); інформацію, використовувану для визначення об'єктів пошуку, способів учинення кримінальних правопорушень, їх маскуванню та інших обставин, необхідних для встановлення фактів їх вчинення, осіб або груп, що становлять інтерес (82 %); відомості, необхідні для виявлення організаторів і співучасників, а також їхніх зв'язків (55 %); інформацію, використовувану для успішної реалізації первинної інформації та вжиття подальших припиняючих заходів (63 %); пошукову інформацію, використовувану для оцінки впливу діяльності групи осіб, яку виявлено, на оперативну обстановку на об'єкті ЖКГ (74 %).

2. Детермінанти привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ слід розглядати через встановлення факторів, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності та корупційних правопорушень. Здійснено поділ детермінантів, що впливають на вчинення привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, на три рівні: 1) макрорівень (у суспільстві загалом) – це ті соціальні явища і процеси, що обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ та є похідними від причин і умов злочинності загалом у країні; 2) мікрорівень (в окремих соціальних групах) – які притаманні саме розкраданням та сприяють вчиненню інших корупційних кримінальних правопорушень; 3) особистісний рівень (окремих особистостей) – це безпосередні причини та умови конкретної особистої злочинної поведінки суб'єкта ЖКГ (привласнення, розтрата, заволодіння майном).

З'ясовано, що криміногенні фактори, що виступають як детермінанти досить численні, різноманітні й зумовлені суттєвими протиріччями в соціально-економічному житті суспільства. Із точки зору їх змістовної характеристики вони представлені у вигляді декількох груп: соціально-економічні, організаційно-управлінська, правові та культурно-психологічні. До головних з них слід віднести: війна, неконтрольованість ЖКС; зрощування

сектору державних та комунальних послуг з фіктивними підприємницькими і комерційними структурами, формування «ділових» відносин поза межами правового поля; ставлення громадськості до існування корупції та сприяння її розвитку; складність урядової структури бюрократичних процедур; лобіювання прийняття та зміни нормативно-правових актів; відсутність належного механізму здійснення ротації кадрів; низький рівень оплати праці та надання соціальних послуг.

3. Суб'єктами розкрадань, переважно, є особи чоловічої статі – 61 %, які займають керівні посади у сфері ЖКГ та наділені повноваженнями з управління персоналом і розпорядження майном – 57 % (частка осіб жіночої статі становить близько – 43 %, які працюють бухгалтерами управління (підприємства) (77 %) або працівниками виробничої лінії сфери ЖКГ – 16 % без залучення яких в злочинну діяльність здійснювати розкрадання неможливо); середнього віку, з вищою або базовою вищою освітою – 79 %; володіють знаннями житлово-комунального процесу, обліку, звітності; корисливі, амбітні, жадібні, владні, корупційні; володіють життєвим і професійним досвідом; використовують зв'язки у різних господарських і владних структурах; раніше не судимі; сімейні, мають дітей.

На основі вивчення матеріалів кримінальних проваджень та опитування респондентів встановлено, що для працівників ЖКГ характерні такі риси, як: зневажливе ставлення до ЖКС й соціальних цінностей і установок (58 %), корисливі спонукання (100 %), готовність відступитися від закону й норм моралі заради особистої вигоди (100 %), переконаність у прийнятності та доцільності незаконних засобів задоволення власних інтересів (37 %), безвідповідальне ставлення до своїх обов'язків (75 %), ігнорування службових інтересів (90 %); не зловживають спиртними напоями, не вживають наркотичні засоби, в побуті нічим не виділяються, не схильні до порушення громадського порядку (93 %).

РОЗДІЛ 3

ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ ПРИВЛАСНЕННЮ, РОЗТРАТІ МАЙНА АБО ЗАВОЛОДІННЯ НИМ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства

Сучасне українське суспільство першочерговим завданням вбачає мінімізацію та зниження до реального рівня такого суспільно небезпечного явища, як злочинність. Саме такий підхід до проблеми боротьби зі злочинністю загалом та запобігання кримінальним правопорушенням зокрема заснований на концепції комплексного використання всіх можливостей суспільства, держави, громадян у реалізації заходів, запобігання кримінальному розвитку подій у масштабі країни, регіону, конкретних криміногенних ситуацій.

У кримінології під загальносоціальними заходами запобігання кримінальним правопорушенням розуміють комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин та усунення або нейтралізацію, разом з тим, причин та умов злочинності [113, с. 143].

Як у зв'язку з цим зауважив О. М. Джужа, такий рівень запобігання характеризується тим, що його складові є невід'ємною частиною соціально-економічного розвитку, поліпшення морально-психічної і духовної сфер суспільства [111, с. 53–54]. При цьому, на переконання В. В. Голіни, основною метою зазначеного запобіжного напрямку є подолання або обмеження криміногенно небезпечних протиріч у суспільстві, поступове викорінення відомих ще з біблійних часів негативних явищ, створених політичними,

економічними, психологічними, ідеологічними та іншими чинниками виникнення кримінального потенціалу в суспільстві (економічні й політичні кризи, небезпечне майнове розшарування населення, безробіття, затримка заробітної плати, існування на межі виживання переважної частини населення, занепад моралі, проституція, наркоманія, алкоголізм, безпритульність тощо) [41, с. 19].

Іноді межі здійснення загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням помилково розширюють та ототожнюють їх з «ефективним функціонуванням усіх позитивних інститутів соціальної правової держави» і в такому розумінні стверджують, що «загальносоціальне запобігання не є предметом кримінальної науки», хоча відразу, всупереч наведеному, заявляють, що «не враховувати ці заходи при організації протидії злочинності не можна, тому що вони створюють умови для усунення чи послаблення кримінологічних факторів, які детермінують злочинність» [44, с. 13].

Ключ до розв'язання цієї суперечливої позиції знайшов А. П. Закалюк, який у своїх наукових працях довів, що об'єктом заходів загальносоціального запобігання є явища, факти, прояви тощо, які мають із злочинністю, хоч і не спричиняючий чи обумовлюючий, але інші детермінуючі, здебільшого кореляційний зв'язок, або зв'язок станів. У такому разі запобіжний вплив на них, хоч і не цілеспрямований, належить до загальносоціального запобігання їй [67, с. 327–328].

Виходячи із зазначених наукових підходів, В. В. Василевич обґрунтовано зробив висновок про те, що загальносоціальне запобігання злочинам – це позитивний ефект продуманої соціальної політики, яка здійснюється не тільки і не стільки з метою безпосереднього запобігання злочинам, а спрямована передусім на вирішення загальних економічних і соціальних завдань держави [192, с. 20].

Загальносоціальне запобігання злочинності – це насамперед комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів,

спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію причин та умов злочинності. Тому вирішальна роль у поступовому зменшенні соціальних суперечностей у всіх сферах соціального життя належить розумній господарсько-організаційній та культурно-виховній діяльності державних органів, підприємств, установ, фірм, громадських організацій [12, с. 177].

Ми поділяємо думку О. М. Литвинова щодо розуміння заходів загальносоціального (державного) характеру як сукупності ефективних заходів соціально-економічного, правового, ідеологічного, організаційно-управлінського, культурно-виховного змісту, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин й усунення чи нейтралізацію детермінант злочинності [132, с. 114].

Дієвість забезпечення внутрішньої безпеки суспільства зумовлюється множинністю факторів: об'єктивних і суб'єктивних, матеріальних і духовних, практичних і теоретичних, явних і латентних тощо. Вбачаючи це, загальносоціальна профілактика здійснюється в суспільстві загалом. Не маючи адресного характеру, вона спрямована на усунення чинників і криміногенних загроз узагалі, що сприяє їх послабленню або нейтралізації. Загальносоціальні заходи, не маючи своїм безпосереднім призначенням протидію злочинності і запобігання злочинності, створюють суттєві передумови, що виключають можливість існування злочинності як соціального явища. Мається на увазі, що об'єктивно існуючою закономірністю безпеки є її безпосередня залежність від сукупності ризиків та криміногенних загроз, які зумовлюють небезпеку [152, с. 153].

Наука, теорія і практика суспільного розвитку переконливо свідчить про те, що запобігання кримінальним правопорушенням неможливо вирішити, абстрагуючись від системи суспільних відносин, від суспільства, в якому живе і діє людина, за законами якого формується спосіб її життєдіяльності. Це особливо важливо мати на увазі тепер, коли ускладнюється динамізм суспільного життя, відбувається диференціація соціальних зв'язків і відносин,

що, безумовно, впливає як на зміну об'єктів профілактики, так і на її методи. На сьогодні запобігання кримінальним правопорушенням набуває властивостей своєрідного загальносоціального регулятора суспільних відносин. Це пов'язано насамперед з послідовною демократизацією суспільного життя і зростанням питомої ваги рішень, що свідомо приймаються людьми на основі правильно усвідомлених суспільних та особистих інтересів. Однак нерідко трапляються такі суперечності між людьми, особистістю і суспільством, які протистоять суспільному розвитку. Подолання таких негативних соціальних явищ утруднене без запобігання в цілому і загальносоціальних її заходів зокрема [42]. Тому послідовна реалізація заходів загальносоціального характеру сприяє утворенню такої атмосфери в суспільстві, яка ускладнювала б вчинення кримінальних правопорушень і формування їх мотивації за сприятливих ситуацій. Будучи частиною складної, багатогранної системи запобігання, до загальносоціальних заходів запобігання відносяться практично всі соціально-економічні перетворення нашого суспільства на сучасному етапі. Радикальна реформа господарчого механізму, перехід до різноманітності форм власності, формування ринкових відносин як основи ефективної, орієнтованої на людину економіки, стимулювання ділової активності та ініціативи людей, їх зацікавленості в результатах праці, забезпечення соціальної і правової захищеності різних верств населення створює, всупереч суттєвим «витратам» у процесі реформ, сприятливі умови для ліквідації, обмеження, нейтралізації криміногенних факторів [142], що лежать в основі вчинення цілого ряду корисливих, господарських, службових та інших протиправних дій.

Перш ніж перейти до самих заходів запобігання, розглянемо систему суб'єктів, які здійснюють загальносоціальне запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ.

До вищого органу системи органів виконавчої влади належить Кабінет Міністрів України (КМУ), який забезпечує здійснення внутрішньої і

зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України. Його статус як вищого органу виконавчої влади підтверджується п. 9 ч. 1 ст. 116 Конституції України [81] та Законом України «Про Кабінет Міністрів України».

До центральних органів виконавчої влади, відповідно до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» (2011 р.), належать міністерства та інші центральні органи виконавчої влади [191]. Втілення в життя політики Уряду здійснюється відповідними міністерствами в доручених їм галузях. Очолює міністерство міністр, який безпосередньо бере участь у формуванні та реалізації державної політики в країні у визначеній сфері державного управління, координує діяльність інших органів виконавчої влади з питань, що віднесені до їх відання.

Головним органом у системі органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері ЖКГ є Міністерство розвитку громад та територій України (Мінрегіон України), положення про яке було затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2014 р. № 197. Мінрегіон є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну регіональну політику, державну політику у сфері розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою, державну житлову політику і політику у сфері благоустрою населених пунктів, державну політику у сфері ЖКГ, державну політику у сфері поводження з побутовими відходами, державну політику у сфері будівництва, містобудування, просторового планування територій та архітектури, державну політику у сфері технічного регулювання у будівництві, а також забезпечує формування державної політики у сфері архітектурно-будівельного контролю та нагляду, у сфері контролю ЖКГ та у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель [172].

Водночас, у Положенні про це Міністерство відсутній чіткий перелік його прав та обов'язків у сфері ЖКГ. Аналіз вищезазначеного нормативно-

правового акта дає підстави дійти висновку про те, що для виконання поставлених перед Міністерством завдань воно наділено правами, які можна умовно поділити на дві групи – зовнішнього та внутрішнього спрямування. До прав першої групи належать такі:

- 1) затвердження порядку, норм і правил у сфері ЖКГ, благоустрою населених пунктів, поводження з побутовими відходами, поховання;
- 2) затвердження єдиної соціально-економічної, технічної політики у сфері питної води та питного водопостачання;
- 3) затвердження форми типових договорів у сфері ЖКГ;
- 4) затвердження методики визначення норм споживання ЖКП (крім споживання природного газу та електроенергії), нормативів витрат і втрат ресурсів, що використовуються в ЖКС, вартості утримання й технічного обслуговування об'єктів ЖКГ;
- 5) затвердження методичних рекомендацій та порядку проведення моніторингу якості питної води, технічного стану систем централізованого питного водопостачання та водовідведення;
- 6) затвердження нормативно-правових актів з питань контролю у сфері ЖКГ;
- 7) надання пропозицій КМ України щодо вдосконалення механізмів інвестування та фінансування у сфері ЖКГ, державних програм у сфері ЖКГ, контролю у сфері ЖКГ;
- 8) погодження умов проведення конкурсу та передачі в оренду чи концесію об'єктів централізованого водо-, теплопостачання і водовідведення, регіональні програми у сфері ЖКГ;
- 9) одержання в установленому порядку від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ й організацій усіх форм власності та їх посадових осіб інформації, документів та матеріалів, необхідних для виконання покладених завдань;

10) користування відповідними інформаційними базами даних державних органів, державними, у тому числі урядовими, системами зв'язку і комунікацій, мережами спеціального зв'язку та іншими технічними засобами;

11) видання наказів (як внутрішнього, так і зовнішнього спрямування).

Правами другої групи мають бути такі:

1) залучення до виконання окремих робіт, участі у вивченні окремих питань учених і фахівців, у тому числі на договірній засаді, працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади; 2) скликання наради, утворення комісії та робочих груп; 3) скасування, відповідно до закону, наказів керівників структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, підконтрольних та підзвітних Міністерству з питань, що належать до їх компетенції; 4) утворення, реорганізація та ліквідація для забезпечення виконання покладених на нього завдань відповідних підприємств, установ та організацій.

Таким же чином можна поділити обов'язки Мінрегіон України. Обов'язками зовнішнього спрямування мають бути такі:

1) здійснення організаційного, науково-технічного забезпечення виконання завдань з реформування і розвитку ЖКГ;

2) підготовка та оприлюднення національної доповіді про якість питної води і стан питного водопостачання в Україні;

3) розроблення й координування програми енергоефективності та енергозбереження в ЖКГ;

4) організація проведення щорічного всеукраїнського конкурсу «Населений пункт найкращого благоустрою і підтримання громадського порядку»;

5) сприяння створенню виконавцями/виробниками системи управління якістю ЖКП відповідно до національних та міжнародних стандартів;

6) інформування та надання роз'яснення щодо здійснення державної політики у сфері ЖКГ;

7) узагальнення практики застосування законодавства з питань ЖКГ, розроблення пропозицій щодо його вдосконалення та внесення їх на розгляд Президенту України та КМ України;

8) здійснення в межах своїх повноважень з відповідними центральними органами виконавчої влади контролю за цільовим та ефективним використанням державних коштів, передбачених для реалізації проектів і виконання програм;

9) проведення моніторингу розрахунків підприємств ЖКГ за енергоносії, а також стан оплати населенням і юридичними особами наданих їм ЖКП;

10) сприяння забезпеченню виконання міжнародних договорів, адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу;

11) координація та здійснення методичного забезпечення діяльності структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування підприємств, установ й організацій з питань, що належать до його компетенції;

12) оприлюднення інформації про діяльність Міністерства, у тому числі через ЗМІ і власний веб-сайт, організація виставкової та видавничої діяльності.

До обов'язку внутрішнього спрямування має належати організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників сфери ЖКГ.

Окрім повноважень Мінрегіон України, у положенні також визначено повноваження Міністра, який очолює його та підписує накази. Ці повноваження поділено на дві великі групи: повноваження щодо спрямування і координації діяльності міністерства та повноваження як керівника міністерства. Серед повноважень, що стосуються надання органами ЖКГ послуг населенню України, можна назвати такі:

1) погодження та подання проектів нормативно-правових актів, а також порушення клопотань перед КМ України про скасування вже діючих;

2) визначення пріоритетних напрямів роботи та шляхів виконання покладених на міністерство завдань, затвердження планів його роботи;

- 3) приймання рішення про проведення перевірок діяльності міністерства та його структурних підрозділів;
- 4) заслуховування звітів про виконання покладених завдань і планів;
- 5) визначення структурного підрозділу Мінрегіон України, що відповідає за взаємодію з іншими центральними органами виконавчої влади.

Аналіз Положення про Мінрегіон України викликає необхідність з'ясування положення норм інших законодавчих актів, у яких також може міститися перелік повноважень органів ЖКГ. Зокрема, у Законі України «Про Загальнодержавну програму реформування та розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки», яка є чинною станом на 2023 рік та якою передбачається здійснення низки заходів, зокрема, надання послуг з:

- 1) утримання будинків, споруд і прибудинкових територій, у тому числі проведення реконструкції застарілого житлового фонду;
- 2) централізованого водопостачання та водовідведення;
- 3) централізованого опалення та постачання гарячої води;
- 4) ремонту приміщень, будинків, споруд;
- 5) перевезення [178].

Також у Програмі вказується значна кількість принципів, яких повинні дотримуватися при надання населенню різноманітних послуг (доступність ЖКП, дотримання соціальних стандартів у сфері житлово-комунального обслуговування, перехід до економічно обґрунтованих тарифів за надання ЖКП, захист прав споживачів тощо).

Водночас не всі із зазначених принципів, яких потрібно дотримуватися при здійсненні повноважень, стосуються розвитку ЖКГ і надання послуг населенню, а деякі навіть дублюються (наприклад, п. 1 (спільна відповідальність держави та органів місцевого самоврядування за виконання завдань Програми) та п. 7 (спільна відповідальність держави та органів місцевого самоврядування за ефективне функціонування ЖКГ); п. 9 (створення рівних умов для всіх суб'єктів господарювання і споживачів) та п. 16 (створення рівних умов для всіх суб'єктів підприємницької діяльності у сфері

ЖКГ)) чи їх узагалі важко назвати принципами (наприклад, п. 11 (забезпечення населення високоякісною питною водою) чи п. 13 (стимулювання будівництва шляхом зняття адміністративних бар'єрів) [178].

Організаційне забезпечення виконання завдань Загальнодержавної програми реформування та розвитку ЖКГ здійснюють:

1) на державному рівні – Мінрегіон України та інші центральні органи виконавчої влади;

2) на регіональному рівні – структурні підрозділи з питань ЖКГ Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій;

3) на місцевому рівні – структурні підрозділи/посадові особи виконавчих органів міських, селищних, сільських рад [37].

На органи державного та регіонального рівнів покладено також повноваження моніторингу й контролю за виконанням завдань програми реформування ЖКГ, у тому числі щодо питань надання послуг. Органом, який повинен забезпечити взаємодію під час здійснення заходів з реформування, визначено Міжвідомчу комісію з питань реформування ЖКГ.

У Законі України «Про житлово-комунальні послуги» (2017 р.), предметом регулювання якого є правовідносини, що виникають між виробниками, виконавцями та споживачами у процесі створення, надання та споживання ЖКП, визначаються і повноваження органів у цій сфері. Одразу ж викликає зауваження зміст ст. 4 цього Закону, що має назву «Повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері житлово-комунальних послуг». У цій статті окремо зазначено повноваження центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері ЖКГ, та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ЖКГ [177]. Водночас ці повноваження, згідно зі змістом вказаної статті, не є тотожними. Враховуючи той факт, що відповідно до Положення про Мінрегіон є такий орган центральним органом виконавчої влади, що як забезпечує формування, так і здійснює реалізацію державної

політики у сфері ЖКГ [172], така ситуація не є правильною і потребує корегування, оскільки складається враження, що законотворець, прописуючи повноваження, має на увазі різні центральні органи виконавчої влади.

Крім того, варто назвати ще один недолік. Оскільки в Законі йдеться про повноваження Мінрегіон України, то вони мають бути тотожними з тими, що визначаються Положенням про це міністерство.

Отже, наявні суттєві невідповідності в нормах, які визначають повноваження в схожій сфері, тому варто на законодавчому рівні самому ж Мінрегіон України скористатися своїм повноваженнями та узагальнити практику застосування законодавства у сфері надання населенню послуг і розробити відповідні пропозиції щодо усунення недоліків.

З аналізу Закону України «Про житлово-комунальні послуги» вбачається, що ще два органи мають повноваження у сфері надання послуг населенню – Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики, та Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг. Це державні колегіальні органи, що формують державну політику щодо встановлення цін на електроенергію, природний газ і теплопостачання.

Згідно з вказаним Законом визначено нову класифікацію ЖКП, нову систему взаємовідносин, що виникатимуть у процесі надання та споживання цих послуг, передбачено різні моделі договірних відносин у сфері комунальних послуг, а також визначено особливості укладання, зміни і припинення договорів про надання комунальних послуг у багатоквартирному будинку, змінено підходи до формування тарифів на комунальні послуги та нарахування плати споживачам, запроваджено відповідальність за неналежне виконання договору як для виконавців комунальних послуг, так і для споживачів цих послуг [64].

Відповідно до статті 12 Закону надання ЖКП здійснюється виключно на договірних засадах.

Зауважимо, що прийняття Закону є ефективним кроком на шляху до формування ринку комунальних послуг. Утім аналіз окремих положень Закону вказує на наявність недоліків у правовому регулюванні такої форми організації договірних відносин, як укладання індивідуальних договорів. Так, ч. 1 ст. 14 Закону договір про надання комунальної послуги укладається з виконавцем відповідної комунальної послуги, визначеним ст. 6 цього Закону: 1) кожним співвласником багатоквартирного будинку самостійно (індивідуальний договір); 2) від імені та за рахунок усіх співвласників багатоквартирного будинку управителем або іншою уповноваженою співвласниками особою (колективний договір); 3) об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку або іншою юридичною особою, яка об'єднує всіх співвласників такого будинку та в їхніх інтересах укладає відповідний договір про надання комунальних послуг, як колективним споживачем [221].

Застосування загальносистемних закономірностей дозволяє проаналізувати та зрозуміти основні процеси, що відбуваються в складній слабо структурованій та слабо формалізованій системі ЖКГ, що знаходиться в кризовій ситуації. Зміна в характері взаємодії між елементами системи викликає суттєві зміни в потенціалі системи шляхом індикативного впливу на систему. ЖКГ загалом можна розглядати як складну систему, що включає в себе цілий комплекс взаємопов'язаних елементів, в числі яких можна виділити механізми виробництва, управління, фінансів, ціноутворення, маркетингу, стратегічного планування, матеріального стимулювання тощо. Необхідно відзначити, що система ЖКГ є однією з центральних ланок регіональної інфраструктури. З цих позицій можна говорити про ЖКГ як про систему, яка володіє як загальносистемними, так і особливими системними властивостями. Серед яких в першу чергу відзначимо такі: цілісність – неможливість розчленовування об'єкта на окремі автономно функціонуючі сегменти без втрати властивостей цілого; ієрархічність та пов'язаність, що забезпечують організаційну, технологічну цілісність системи, – всі елементи і процеси перебувають у відносинах причинно-наслідкових зв'язків. Одним з ефективних

методів пізнання систем є їх моделювання. У моделях відображаються необхідні властивості систем. Модель дозволяє оцінювати: потребу в бюджетному фінансуванні; витрати підприємств для виробництва ЖКП; формування тарифу на ЖКП вплив зміни чисельність населення і темпи його приросту на витрати при виробництві ЖКП.

Змінюючи значення системних регуляторів, що знаходяться в компетенції місцевих органів влади, можна відтворювати поведінку реальної системи на побудованій моделі та порівнювати варіанти управлінських рішень, враховуючи їхні короткострокові та довгострокові наслідки [58, с. 195].

Система ЖКГ є невід'ємною частиною регіональної системи та проблеми його розвитку необхідно розглядати комплексно, в нерозривному зв'язку з іншими підсистемами. Для аналізу системи ЖКГ слід зробити поділ на керуючу і керовану системи в рамках міста (району, регіону).

Може бути об'єктивно виявлено два ієрархічно взаємопов'язаних рівня:

I рівень – керуюча система у вигляді державної надбудови (обласні, районні, міські органи управління, споживачі ЖКП).

II рівень – керована система у вигляді підприємств ЖКГ.

В аспекті предмету дослідження варто звернути увагу на наказ Мінрегіону від 21 грудня 2015 року № 326 «Про моніторинг стану реформування і розвитку житлово-комунального господарства» з метою підвищення якості інформаційного забезпечення галузі ЖКГ керівники з питань ЖКГ Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів з питань ЖКГ обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій повинні забезпечити подання до Мінрегіону інформації щодо технічного та фінансово-економічного стану підприємств галузі відповідних регіонів у терміни та за формами, вказаними у Примірному переліку форм звітності, що додаються до вказаного наказу.

На основі інформації, отриманої від облдержадміністрацій, Мінрегіон забезпечує підготовку та подання керівництву Міністерства та Уряду відповідних аналітичних матеріалів щодо фінансово-економічного стану

підприємств ЖКГ, інформацію про фінансові результати і дебіторську та кредиторську заборгованість підприємств галузі, стану розрахунків цих підприємств за енергоносії, даних про тарифи на ЖКП в розрізі регіонів тощо. За результатами моніторингу фінансово-економічних та технічних показників діяльності підприємств ЖКГ у розрізі підгалузей приймаються відповідні управлінські рішення та пропозиції стосовно реалізації та формування державної галузевої політики.

Також, зупинимо увагу на наказі Мінрегіону від 27.07.2018 № 190 «Про затвердження Обов'язкового переліку робіт (послуг), витрати на які включаються до складу витрат на утримання багатоквартирного будинку та прибудинкової території» розроблено Міністерством регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України на виконання п. 8 ч. 2 ст. 4 та абз. 5 ч. 3 ст. 10 Закону України «Про житлово-комунальні послуги», який визначає шляхи покращення якості надання ЖКП для забезпечення інтересів споживачів, що закріплено Конституцією України. Він спрямований на розв'язання проблем, які передусім стосуються якості надання ЖКП та споживачів, яким надаються такі послуги. Наказом затверджено обов'язковий перелік послуг, витрати на які включаються до складу витрат на утримання багатоквартирного будинку та прибудинкової території, з метою забезпечення єдиного підходу до формування кошторису витрат на утримання багатоквартирного будинку та прибудинкової території. Затверджений обов'язковий перелік унеможливить зменшення складу витрат на утримання багатоквартирного будинку та прибудинкової території з боку управителів без об'єктивних на те умов та дозволить утримувати в належному стані багатоповерховий будинок [64].

Також, постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2018 №712 розроблена відповідно до Закону України «Про житлово-комунальні послуги». Нею затверджено Правила надання послуги з управління багатоквартирним будинком та Типовий договір про надання послуги з управління багатоквартирним будинком.

Правилами визначено механізм надання послуги з управління багатоквартирним будинком, що здійснюється управителем на підставі договору про надання послуги з управління багатоквартирним будинком, укладеним відповідно до законів України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» та «Про житлово-комунальні послуги».

Правилами визначено: 1) Порядок прийняття будинку в управління; 2) Порядок надання послуг з управління; 3) Оплата послуг з управління; 4) Права та обов'язки співвласників; 5) Права та обов'язки управителів; 6) Відповідальність у разі не виконання обов'язків; 7) Виконання управителем функцій особи, уповноваженої співвласниками на укладання колективного договору про надання комунальної послуги; 8) припинення надання послуги з управління; 9) інші умови.

Урядом прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 № 1145 «Про затвердження Порядку проведення перевірки відповідності якості надання деяких комунальних послуг та послуг з управління багатоквартирним будинком параметрам, передбаченим договором про надання відповідних послуг». Порядком регулюються питання перевірки якості надання послуг з постачання теплової енергії, постачання гарячої води, централізованого водопостачання, централізованого водовідведення, поводження з побутовими відходами в частині надання послуг з вивезення побутових відходів, а також послуг з управління багатоквартирним будинком [64].

Безумовно, зазначені чинники зумовлюють необхідність проведення реформи ЖКГ, а саме: реформування системи відносин між суб'єктами надання ЖКП та їхніми споживачами, виробниками й постачальниками, внесення змін у чинне законодавство з метою удосконалення управління в галузі та запобігання корупції й розкрадань. Аналіз цих чинників свідчить, що вдосконалення правового регулювання відносин у сфері ЖКГ потрібно здійснювати в таких напрямках:

створення ефективного ринку ЖКП;

реформування системи управління в галузі ЖКГ;
вдосконалення нормативно-правового забезпечення [221].

Загострення проблем боротьби зі злочинністю полягає в розбалансованості нормативно-правового забезпечення та відсутності системного підходу на законодавчому рівні до організації запобігання. Проблемою реформування комунальних підприємств є відсутність власних фінансових коштів, а також відсутність мотивації до зниження витрат та підвищення зацікавленості у впровадженні нових моделей забезпечення ресурсної ефективності. Приділяється недостатня увага до політики технічного розвитку комунальних підприємств на регіональному та державному рівнях, а також до впровадження економічних механізмів залучення інвестицій, разом із застарілою системою управління перешкоджають подальшому ефективному розвитку цього сектору економіки. З метою подолання цієї негативної ситуації необхідно значно збільшити обсяг фінансових ресурсів, направляючи їх на модернізацію комунальних підприємств [214].

Тому для підвищення якості роботи ЖКГ пропонується наступне:

формування власної Інтернет-сторінки підприємства;

запровадження досвіду відкритості та прозорості щодо діяльності та її пріоритетних напрямів;

формування «вікна сервісного обслуговування» та «екстреного вікна сервісного обслуговування» споживачів.

Пропонується сформувати загальний сайт підприємства та на базі основного - вікно сервісного та екстреного сервісного обслуговування, основною метою якого має бути наступне: організація надання послуг споживачеві у найкоротший термін; можливість запису на послуги в он-лайн режимі; відслідковування часу та дати виконання чи усунення несправностей (проблемного питання) працівниками ЖКГ; можливість запиту про екстрені випадки та отримання інформації щодо часу їх усунення; можливість оцінки якості наданих послуг; отримання інформації про бачення споживачами основних та першочергових переліків робіт на території ЖКГ [214].

Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ полягає в реалізації на загальнодержавному та відомчому (міжвідомчому) рівнях комплексу правових, організаційних та практичних заходів з метою системного кримінологічного аналізу ЖКС, виявлення та усунення детермінантів, які сприяють учиненню правопорушень у цій галузі, викриття осіб (організованих груп), які вчиняють дії передбачені ст. 191 КК України, їх припинення на стадіях підготовки або замаху, а також відвернення (мінімізації) негативних наслідків (відшкодування збитків, повернення активів).

Загальносоціальні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ є системою кримінологічних заходів впливу на особу, за яких створюються умови, що унеможливають або зводять до мінімуму можливість вчинення нею суспільно-безпечного протиправного діяння. Такі заходи запобігання повинні базувати на: постійному аналізі змін характеру кримінальних правопорушень та їх причин; визначенні стратегії та тактики боротьби з ними з урахуванням реальних соціально-економічних, політичних умов, стану ЖКС, правоохоронної системи; розробці цільових взаємопов'язаних програм запобігання зловживанням, корупції в усіх сферах розвитку суспільства, й житлово-комунальній зокрема; використанні допомоги різних інститутів громадянського суспільства, населення, юридичних осіб; систематичній оцінці результатів роботи та коригування заходів; посиленні контролю за доходами та витратами посадовців ЖКС. Також потребують уточнення окремі пріоритети та орієнтири діяльності органів ЖКГ, зокрема такі положення, як «прозорість прийняття управлінських рішень», «прозорість використання бюджетних коштів» та «громадський вплив», як основні запобіжники поширення розкрадань й корупції в ЖКС.

До суб'єктів запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ віднесено Кабінет Міністрів України, Мінрегіон України, структурні підрозділи

регіонального рівня (у місцевих державних адміністраціях та органах місцевого самоврядування), а також органи сектору безпеки (НПУ, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки).

Отже, повноваження щодо надання послуг населенню України у сфері ЖКГ зосереджено переважно в Мінрегіон України, місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Аналіз нормативно-правових актів, які регулюють діяльність суб'єктів ЖКГ засвідчив, що на сьогодні немає жодного, який був би спрямований на захист ЖКГ від правопорушень, а тому варто прийняти Стратегію розвитку сфери ЖКГ на 2024–2030 роки, яка буде основним планувальним документом для формування, реалізації та координації державної політики у сфері ЖКГ, враховуватиме глобальні тренди та внутрішні можливості держави, ефективність використання державних ресурсів, ресурсів територіальних громад та регіонів в інтересах людини, сталого розвитку населених пунктів України, збереження навколишнього природного середовища та сталого використання енергетичних та природних ресурсів, а також запобігання правопорушенням у цій сфері.

Таким чином, однією з проблем визначення компетенції цих органів у сфері ЖКГ є відсутність чіткого законодавчого поділу повноважень на права та обов'язки, дублювання частини повноважень, а також заходів запобігання протиправним діям.

Головні напрями загальносоціального запобігання розкраданням у сфері ЖКГ як складові реалізації кримінологічної політики повинні бути спрямовані на удосконалення адміністративного, кримінального, кримінального процесуального, житлово-комунального, контрольно-ревізійного законодавства (підтвердили 31 % опитаних респондентів), формування системи мінімізації впливу корупції на житлову сферу (26 %), запобігання створенню та діяльності організованих груп з високим ризиком впливу на ввіреному господарстві (22 %), інформаційно-аналітичне та контрольно-ревізійне забезпечення (21 %).

Щодо останнього напрямку, то варто зауважити, що загальносоціальними напрямами є: 1) удосконалення національного законодавства; 2) підготовка пропозицій для внесення змін до низки нормативно-правових актів; 3) формування ефективної системи інституційного забезпечення запобігання; 4) боротьба з діяльністю організованих угруповань у ЖКГ; 5) інформаційно-аналітичне та наукове забезпечення запобігання; 6) залучення громадськості; 7) міжнародне співробітництво. Реалізація цієї мети ґрунтується на принципах законності, системності, комплексності, динамічності, плановості, послідовності, прозорості, підзвітності та передбачає виконання таких задач: формування загальнодержавної системи подолання злочинності, яка базується на ефективному довгостроковому плануванні; удосконалення національного законодавства та іншого нормативно-правового забезпечення державної політики у сфері запобігання кримінальних правопорушень, імплементація правових засад Європейського Союзу з цих питань; приведення наявного інституційного забезпечення у відповідність з рівнем поширення злочинності, зокрема посилення ролі органів поліції в боротьбі з розкраданнями; забезпечення ефективної діяльності, взаємодії та координації органів щодо своєчасного виявлення осіб, причетних до злочинної діяльності, та притягнення їх до відповідальності; встановлення причин і умов, що сприяють розкраданням у сфері ЖКГ, мінімізація факторів, детермінуючих її виникнення; удосконалення та посилення антикорупційних заходів, спрямованих на нейтралізацію дії чинників, що зумовлюють діяльність організованих угруповань; поглиблення міжнародної співпраці органів, які здійснюють боротьбу з легалізацією (відмиванням) коштів; забезпечення гарантій прав громадян і юридичних осіб під час здійснення заходів запобігання; запровадження єдиних підходів та стандартів до професійної освіти та підготовки співробітників органів, які здійснюють запобігання кримінальним правопорушенням; широке залучення до запобігання державних органів та інститутів громадянського суспільства, підвищення рівня поінформованості громадськості про небезпеку протиправних посягань у ЖКГ.

З метою вдосконалення нормативно-правового забезпечення запобігання розкраданням у сфері ЖКГ необхідно прийняти Закон України «Про запобігання кримінальним правопорушенням» як доктрини кримінологічної, інформаційної, економічної, господарської та житлової безпеки України.

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства

Запобігання кримінальним правопорушенням в нашій державі є надзвичайно складною й актуальною проблемою, позаяк стрімке зростання (за багатьма показниками) і збільшення масштабів цього явища, поширення впливу на всі соціальні сфери становлять реальну загрозу національній безпеці, ставлять перед суб'єктами запобігання нові завдання та змушують знаходити рішучі заходи. У такій ситуації, як зазначили О. М. Бандурка та О. М. Литвинов, необхідним є негайне реагування і втручання (навіть більше, прямий вплив) на цю ситуацію органів державної влади, так і суспільства загалом. Крім того, вирішення проблеми протидії злочинності вимагає поглиблення соціального контролю за вжиттям усіх різноманітних заходів, які проводяться з метою запобігання злочинним проявам, у межах дотримання при цьому основних прав людини [10, с. 99].

В. В. Голіна підкреслює, що в більш вузькому розумінні спеціально-кримінологічне запобігання злочинам мислиться як синтезована кримінологічна теорія і практика організації протидії злочинності шляхом розробки і використання спеціальних знань і методів кримінології та інших галузей (соціології, економіки, психології, педагогіки, антропології, статистики тощо) [41, с. 21]. Також цю діяльність він розглядає як сукупність самостійних, але внутрішньо пов'язаних і доповнюючих один одного напрямів боротьби зі

злочинністю, змістом яких є діяльність державних органів, громадських організацій і громадян щодо протидії криміногенним явищам і процесам, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки.

На нашу думку, такі погляди на проблему визначення сутності спеціально-кримінологічного запобігання заслуговують на увагу й мають право на існування. Виходячи з цього, *спеціально-кримінологічне запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ є комплексною діяльністю уповноважених органів сектору безпеки й громадськості спрямованою на зменшення рівня розкрадань у сфері ЖКГ, виявлення та усунення або нейтралізацію детермінантів, які формують кримінальну протиправну спрямованість осіб (організованих груп), їх відвернення на стадії виявлення наміру чи готування, а також на етапі припинення розпочатої протиправної (зокрема кримінальної протиправної) діяльності, що здійснюється за допомогою кримінологічних засобів.*

Спеціальні (кримінологічні) заходи передбачають здійснення правоохоронними органами безпосередньої роботи, спрямованої на усунення, послаблення, нейтралізацію криміногенних факторів, що впливають на зростання ОЗ, недопущення реалізації віктимних властивостей та якостей жертв злочинного посягання.

Загалом організація спеціально-кримінологічного напряму запобігання розкраданням має включати в себе декілька етапів.

I) організаційне забезпечення:

підготовка кадрів, які спеціалізуються на виявленні організованих злочинних груп, банд [175];

розроблення певних, більш ефективних форм взаємодії з населенням та використання його запобіжних можливостей;

забезпечення окремих категорій осіб з підвищеною віктимністю засобами захисту та спеціальною технікою тощо.

II) інформаційне забезпечення, оперативне надходження кримінологічної

інформації та пошук її додаткових джерел;

III) прогностично-аналітичне забезпечення, яке включає в себе широкий спектр методів, зокрема побудови імітаційних моделей, криміногенних ситуацій, карт-схем;

IV) теоретико-методичне забезпечення, використання запобіжних можливостей, облік усіх обставин, ситуацій, що складаються, модернізація апробованих і розроблених нових тактичних прийомів, методичних схем запобігання кримінальним правопорушенням.

Загалом організація спеціально-кримінологічного напрямку запобігання в контексті предмету дослідження має включати в себе декілька етапів.

I) організаційне забезпечення:

підготовка кадрів, які спеціалізуються на виявленні розкрадань [175];

розроблення певних, більш ефективних форм взаємодії з населенням та використання його запобіжних можливостей.

II) інформаційне забезпечення, оперативне надходження кримінологічної інформації та пошук її додаткових джерел;

III) прогностично-аналітичне забезпечення, яке включає в себе широкий спектр методів, зокрема побудови імітаційних моделей, криміногенних ситуацій, карт-схем;

IV) теоретико-методичне забезпечення, використання запобіжних можливостей, облік усіх обставин, ситуацій, що складаються, модернізація апробованих і розроблених нових тактичних прийомів, методичних схем запобігання кримінальним правопорушенням.

Так, у п. 46 Стратегії національної безпеки України наголошено на тому, що громадянин має відчувати себе у безпеці [217]. Забезпечення безпеки належить до базових потреб людини, відтак в сучасному суспільстві сформований запит на безпечне середовище. Тому, роль системи кримінальної юстиції у створенні безпечного середовища в межах реактивної правоохоронної парадигми традиційно обмежується «боротьбою зі злочинністю» – діяльністю, спрямованою на ліквідацію або нейтралізацію

кримінальних загроз шляхом реагування на факти правопорушень, які вчинені або готуються. Реактивна правоохоронна парадигма зумовлює гонитву за показниками (і, як наслідок, до численних порушень прав і свобод людини і громадянина), штучне «конструювання злочинності», дублювання компетенції суб'єктів правоохоронної діяльності та перетворення інформаційно-аналітичної діяльності на інструмент узагальнення статистики.

Безпечне середовище – це стан соціального й навколишнього природного середовища, в якому наявні безпечні умови життя, навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю та повноцінному розвитку особистості, дотримуються права і свободи людини, здійснюється сталий і прогресивний розвиток суспільства, а також забезпечується державний суверенітет та спроможність якісного виконання державою своїх функцій. Безпечне середовище є метою та результатом забезпечення не лише громадської безпеки, але й інших складових національної безпеки.

Роль системи кримінальної юстиції у формуванні безпечного середовища полягає в забезпеченні позитивної цінності – безпеки від кримінальних загроз – з урахуванням того, що досягти стану повної відсутності загроз неможливо, оскільки їх джерело та процес реалізації зазвичай перебуває поза межами впливу суб'єктів правоохоронної діяльності.

Для досягання мети необхідним є вирішення таких завдань:

зміна підходу «реагування на правопорушення, що вчинене або готується» на «усунення вразливостей середовища, що дозволяють вчинення правопорушення» (управління ризиками безпеки) з відповідною зміною підходу до оцінювання результатів правоохоронної діяльності,

постійний моніторинг динаміки злочинності, зокрема шляхом проведення віктимологічних досліджень, а також періодична комплексна оцінка загроз та ризиків, зокрема кримінального характеру, на основі системно-синергетичного підходу та з урахуванням регіональної специфіки, складання за результатами паспортів безпеки;

визначення моделі дотримання балансу необхідного рівня громадської безпеки та соціально-прийнятного рівня злочинності виходячи з принципу домінування життя людини як головної цінності;

налаштування на досягнення максимального ефекту безпеки при наявності мінімального ресурсного забезпечення за рахунок спрямування зусиль на управління ризиками безпеки;

безперервність процесу реагування на нові загрози та виклики, пошук нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей тощо;

поєднання проактивних і реактивних методів протидії злочинності, а також зусиль усіх суб'єктів правоохоронної діяльності, відповідальних за забезпечення різних складових національної безпеки України;

зміцнення довіри до органів правопорядку з боку суспільства, продовження розвитку України як безпечної європейської держави, в основі якої лежать інтереси її громадян, забезпечення соціально-орієнтованого спрямування діяльності системи органів правопорядку з використанням інструментарію фасилітованого діалогу;

удосконалення місцевої інфраструктури безпеки, систем відеоспостереження та оповіщення населення про виникнення надзвичайних ситуацій, впровадження і використання інших автоматизованих систем, що забезпечують інформаційно-технічну підтримку діяльності органів правопорядку;

розширення формату державно-приватного партнерства у сфері забезпечення громадської безпеки, зокрема шляхом використання потенціалу недержавних неколових інституцій;

підвищення обізнаності громадян щодо діяльності органів кримінальної юстиції та механізмів звернення до вказаних органів за захистом своїх прав, впровадження в усі соціальні практики засад безпеки життєдіяльності як безпечної та комфортної взаємодії з навколишнім середовищем в умовах постійного існування загроз і викликів безпеці, формування безпекової компетентності громадян.

Основною діяльністю із запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ є робота оперативних підрозділів. Так, у ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [183] зазначено, що підрозділи, які здійснюють ОРД, зобов'язані в межах своїх повноважень відповідно до законів, що становлять правову основу ОРД, вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного *виявлення і припинення злочинів* та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень.

Крім того, ст. 9 цього Закону передбачено, що під час здійснення ОРД не допускається порушення прав і свобод людини та юридичних осіб. Окремі обмеження цих прав і свобод мають винятково тимчасовий характер і можуть застосовуватись лише за рішенням слідчого судді з метою *виявлення, попередження чи припинення тяжкого або особливо тяжкого злочину* та у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

Одним із різновидів спеціально-кримінологічного запобігання є оперативно-розшукова профілактика. Хоча, як зазначає С. О. Павленко, важлива специфічна особливість оперативно-розшукової профілактики, що відмежовує її від інших видів профілактики (кримінологічної, криміналістичної), полягає в тому, що під час її здійснення, окрім гласних заходів, проводяться негласні заходи з використанням сил, засобів та методів оперативно-розшукової діяльності задля досягнення мети оперативно-розшукової профілактики [163; 162]. З таким твердженням погодитися важко, позаяк немає особливого значення якими заходами проводиться запобігання – гласними чи негласними.

У теорії ОРД є достатньо усталеною позиція вчених про те, що мету оперативно-розшукової профілактики становить система заходів, яка передбачає: вплив на особу для того, аби вона добровільно відмовилася від реалізації злочинних намірів; усунення причин та умов, якими має намір

скористатися особою; штучне створення обстановки, що виключає або істотно ускладнює можливість учинення злочинів; притягнення особи до відповідальності (кримінальної, адміністративної, дисциплінарної) за здійснення підготовчих дій; затримання на «гарячому» під час замаху на вчинення злочину [57].

Слушною є позиція В. І. Ткаченка про те, що завданням оперативно-розшукової профілактики є застосування ОРЗ, об'єднаних єдиною метою – недопущення вчинення злочинів або створення системи бар'єрів для їх учинення [228, с. 306].

Найбільш поширеними тактичними прийоми схилення окремих осіб до відмови від своїх злочинних намірів, крім зазначених, є: формування переконання в недоцільності вчинення саме цього кримінального правопорушення або відсутності на обраному об'єкті посягання цінностей, вартих уваги; аргументація недоцільності вчинення кримінального правопорушення через труднощі реалізації майна або інших предметів посягання, через ненадійність співучасників; наведення аргументів неминучості викриття та покарання при обраному варіанті злочинних дій, критика інших запропонованих варіантів; роз'яснення можливості втрати особистого благополуччя внаслідок реалізації злочинних задумів.

Сформулювати вичерпний перелік тактичних прийомів неможливо. Тому варто наголосити на таких основних тактичних прийомах психологічного впливу, як передача необхідної інформації, переконання, примушування, навіювання.

Тактику запобігання значною мірою визначають, з одного боку, маскування системи ЖКГ, з іншого – так звана «активна оборона», тобто сукупність дій, спрямованих на дестабілізацію правоохоронної системи [38].

Існує кілька рівнів протидії залежно від масштабів діяльності злочинних формувань.

Індивідуальний. Сюди, наприклад, входять: перевірки оточення, зміна адреси, приховування майна здобутого злочинним шляхом, у «надійних»

місцях, відділення цих доказів від своєї особистості.

Груповий. Він базується на загальних групових інтересах. На цьому рівні виявляються дві головні проблеми: перша – забезпечення досягнення злочинних цілей будь-якими засобами, які не приведуть до провалу співучасників груповий злочинної діяльності; друга – продовження існування, виживання і навіть процвітання організованих груп у сфері ЖКГ [168].

Корпоративний. Цей рівень характерний для складних структур злочинності, розрахований на їх стійкість, у зв'язку з чим проявляється головна турбота про покровителів, про просування їх до важелів влади і про захоплення представниками злочинного формування певних позицій у державному апараті.

Слід враховувати і таке нове явище, як прагнення злочинців нейтралізувати, скомпрометувати, переорієнтувати на пособництво державні та суспільні інститути, включені у здійснення економічного, правового і морального контролю.

Зауважимо, що при запобіганні розкраданням отримання відомостей про раніше невідомі кримінальні протиправні діяння – дуже важливий чинник для вирішення типових завдань, в яких відомі учасники злочинної діяльності, відомо, що вони наділені службовими повноваженнями, та здійснюють «якісь протиправні дії», але не відомі самі ці кримінальні правопорушення. Часто саме виявлення латентних фактів вчинення розкрадань конкретними особами дає ключ до конкретизації перевірок (індивідуально-профілактичних заходів). Тому, у такій діяльності загострюються проблеми *наступальності, повноти, об'єктивності збору інформації і особливо конспірації.*

Одним із напрямів оперативно-розшукової профілактики є виявлення кримінальних правопорушень. У цьому контексті варто наголосити, що розкраданням у сфері ЖКГ властиві: прихований характер діяльності; латентність значної частини кримінальних правопорушень, вчинювана суб'єктами ЖКГ; криміногенна активність у поєднанні з конспіративністю протиправної поведінки; кримінальний динамізм, який сприяє швидкому

пристосуванню до нових умов і протидії правоохоронних органів. Виявити таємну замасковану протиправну діяльність і забезпечити кримінальне переслідування винуватих без застосування сил та засобів ОРД неможливо або вкрай ускладнено [121, с. 97]. У діяльності з розкриття кримінальних правопорушень мета досягається шляхом вирішення конкретних завдань різного змісту і першим етапом діяльності з їх розкриття є саме пошук, виявлення та перевірка ознак вчиненого (або такого, що наразі вчиняється) кримінального правопорушення. Тому діяльність правоохоронних органів починається з аналізу вихідної ситуації (шляхом дослідження об'єктів, у яких відображена інформація про злочинну діяльність), в результаті якого в суб'єкта формується вихідна модель дій [243, с. 93], яка надалі слугуватиме розробці та плануванню дій щодо фіксації злочинної діяльності.

Р. М. Шехавцов стверджував, що ці дії можуть мати суто логічний характер, який полягає в сукупності мислених операцій з аналізу, моделювання, діагностування вже зібраної інформації про кримінальне правопорушення, про хід і результати його розслідування на предмет належності одержаних даних [252, с. 10].

На переконання В. П. Корж, ознаки кримінальних правопорушень можуть бути виявлені в результаті проведення ОРЗ, затримання особи під час вчинення кримінального правопорушення, розгляду заяв і повідомлень громадян або юридичних осіб, під час розслідування інших кримінальних правопорушень, розгляду матеріалів кримінального провадження у суді [82, с. 283].

На нашу думку, основний недолік раніше розроблених методик виявлення кримінальних правопорушень – це слабкий зв'язок з динамічним процесом учинення кримінальних правопорушень в умовах їх латентності. Такі методики здебільшого не враховують засновану на глибокій конспірації «технологію» діяльності у сфері ЖКГ. Придатні для тих випадків, коли матеріали кримінальних проваджень вміщують відомості, що вказують на конкретну особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (або інші важливі

обставини), ці розробки значно менш корисні у випадку різкого дефіциту оперативної та процесуально значимої інформації. У результаті, діючи в подібних ситуаціях, практичні працівники вимушені спиратися головним чином на власний, часто небагатий досвід розкриття аналогічних кримінальних правопорушень.

Зазначене вище вимагає від правоохоронних органів створення системи отримання оперативно значимої інформації, а це неможливо без використання всього арсеналу негласних сил, засобів і методів ОРД. Правильне застосування сил і засобів ОРД під час пошуку ознак розкрадань дозволяє своєчасно виявляти латентні кримінальні правопорушення; сприяє вирішенню кримінологічних завдань, в умовах яких відомі учасники злочинної діяльності, відомо, що вони вчиняють кримінальні правопорушення, але невідомі факти їх вчинення; виявляти ознаки, які безпосередньо вказують на злочинну діяльність і у цьому зв'язку використовувати їх у процесі доказування злочинної діяльності керівників ЖКГ; сприяє тактико-психологічному аналізу взаємовідносин у середовищі осіб, які пов'язані спільною злочинною діяльністю, що дозволяє вирішувати низку кримінологічних задач та визначати осіб, які становлять оперативний інтерес. Тобто виявлення фактів вчинення кримінальних правопорушень конкретними особами надає підстави для початку і конкретизації запобіжних заходів відносно них. Виявлення розкрадань у сфері ЖКГ в переважній більшості випадків здійснюється оперативно-розшуковим шляхом, тобто шляхом спостереження за криміногенним середовищем; викриття в цьому середовищі стійких кримінальних зв'язків, встановлення організаторів, керівників та інших осіб [5; 6]. Будь-яке відхилення в системі пошукової діяльності оперативних підрозділів відображається на ефективності запобігання.

Якщо при здійсненні оперативного пошуку по лінії «фактових» кримінальних правопорушень (правопорушень – інцидентів) в оперативних працівників може бути у наявності первинна інформація – сліди злочинного діяння (на потерпілому або на предметах оточуючої обстановки), свідчення

потерпілих або очевидців події, матеріали експертиз тощо, то при виявленні ознак латентних кримінальних правопорушень пошук здійснюється за ознаками, які задані не матеріалами конкретного кримінального провадження, а на основі стратегічної, аналітичної інформації [90, с. 495–504]. Відмінною рисою первинної оперативної інформації є та обставина, що вона є або результатом застосування сил, засобів і методів ОРД, або отримана з гласних джерел і потребує спеціальної перевірки з використанням негласних можливостей. У теорії і практиці пошук первинної інформації, виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, розглядається як самостійна форма ОРД. Виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес, – це комплекс цілеспрямованих заходів, здійснюваних суб'єктами оперативно-розшукової діяльності з метою виявлення, одержання і накопичення відомостей, що містять нові, раніше невідомі дані, які мають значення для вирішення задач у боротьбі зі злочинністю [266, с. 137]. Характерною рисою пошуку є те, що він повинен здійснюватися як з урахуванням конкретних фактів, учинених і зареєстрованих кримінальних правопорушень, так і поза залежністю від їх наявності – саме ця обставина підкреслює ініціативність і активність пошуку, обумовлює його тактику [3, с. 4-5].

Пошук ознак розкрадань здійснюється за трьома напрямками:
виявлення фактів вчинення або підготовки розкрадань;
виявлення предметів і документів, що містять ознаки розкрадання;
виявлення осіб, які можуть бути віднесені до категорії підозрюваних, очевидців.

Важливе значення мають принципи тактики оперативного пошуку:

від особи – до факту розкрадання – за таким принципом встановлюється особа сфери ЖКГ яка вчинює протиправні дії;

від факту розкрадання – до особи-злочинця – за таким принципом аналізується кримінальне правопорушення і за певними ознаками робиться висновок, що його вчинила певна особа;

від ознак розкрадання – до особи-злочинця та факту розкрадання. У

результаті пошуку надходить орієнтуюча інформація і робиться певне припущення, що виявлені об'єкти мають відношення до розкрадання [43, с. 26-31].

Аналізуючи зазначені напрями, можна зробити висновок, що за такими принципами або здійснюються пошукові заходи відносно конкретних осіб, які становлять оперативний інтерес (або на певних об'єктах ЖКГ, де відмічені ознаки дій, що становлять оперативний інтерес або оперативно значима поведінка невстановлених осіб), або їх змістом є встановлення осіб, які становлять оперативний інтерес, фактів підготовки та вчинення розкрадання на підставі непрямих ознак. Тобто, оперативний пошук розкрадань, в більшості випадків здійснюється саме за напрямом від ознак – до особи та факту розкрадання; на другому місці напрям від особи – до розкрадання (тобто роль суб'єкта є основною обумовлюючою особливістю цих видів кримінальних правопорушень). Зазначене вище підтверджує необхідність застосування під час виявлення розкрадань інструментарію ОРД [138].

У виявленні латентних розкрадань безпосередню участь приймає слідчий, який виявляє ознаки кримінального правопорушення, щодо якого не було почато досудове розслідування, в процесі провадження слідчих дій. Зокрема з фактами кримінальних правопорушень, вчинених іншими особами щодо яких не було почато перевірку, слідчий може стикатись під час проведення НСРД. Окрім цього, слідчий може давати доручення оперативним підрозділам щодо проведення НСРД. Безумовно, що при цьому отримана інформація може стосуватись не тільки фактів чи осіб щодо яких здійснюється провадження, оскільки після перевірки слідчим пошукова діяльність (фактично – за дорученням слідчого) може завершитись виявленням нового кримінального правопорушення – тобто, оскільки це доручення надавав слідчий, то він формально керував виявленням і він, відповідно, є суб'єктом пошукової діяльності. Якщо в ході розслідування було виявлено інше кримінальне правопорушення, яке не пов'язане з тим, щодо якого здійснюється провадження, матеріали відносно такого кримінального правопорушення виділяються зі справи

і спрямовуються для вирішення питання про початок досудового розслідування, або ж приймається рішення про виділення справи в окреме провадження відповідно, якщо в додатковій перевірці виявлених фактів на предмет наявності в них ознак кримінального правопорушення не має потреби. Науковці відмічають можливість участі слідчого у виявленні ознак кримінальних правопорушень. Р. М. Шехавцов зазначає, що у слідчій практиці відомі ситуації, коли про вчинене кримінальне правопорушення стає відомо в ході розслідування інших кримінальних правопорушень, вчинених членами ОЗУ [252, с. 84]. З. М. Топорецька вважає, що приводом для початку досудового розслідування відповідно до ст. 214 КПК України є самостійне виявлення слідчим з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення і такі відомості можуть бути отримані: в результаті безпосередньої діяльності слідчого (зокрема у випадку розслідуванням ним інших кримінальних правопорушень чи виконання оперативними підрозділами певних слідчих (розшукових) дій); від оперативно-розшукових органів у результаті проведення ними ОРД; з інших джерел (ЗМІ, повідомлення в мережі Інтернет, оголошення тощо) [230, с. 66].

Оскільки спостерігається часткове «проникнення» інтересів оперативних підрозділів у сферу діяльності слідчого і навпаки – інтересів слідчих у сферу діяльності оперативних підрозділів (наприклад, слідчий має право конфіденційного співробітництва), то з врахуванням зазначеного можна зробити висновок, що слідчий є повноправним суб'єктом пошукової діяльності. Наявність можливостей у зазначених суб'єктів респонденти оцінили у 36 %, ефективність реалізації пошукових функцій – 6,3 % (Додаток В).

Також варто звернути увагу на взаємодії органів досудового розслідування з контролюючими органами, форми якої залежать в основному від завдань правоохоронних органів та їх сфери діяльності. Контролюючі органи, які в процесі здійснення своїх повноважень стикаються з фактами кримінальних правопорушень можуть (а в окремих випадках зобов'язані) надавати до правоохоронних органів необхідну інформацію. Правоохоронні органи можуть

залучати до діяльності з виявлення кримінальних правопорушень відповідні органи з використанням їх компетенції.

До першого ланцюга відноситься взаємодія з органами управління, в яких, виходячи із їхніх повноважень і завдань, може циркулювати значна кількість первинної оперативно-розшукової інформації про факти підготовки і вчинення кримінальних правопорушень у певній сфері (але працівники правоохоронних органів взаємодіють лише з незначною частиною зазначених суб'єктів).

До другого ланцюга відноситься взаємодія із державними органами, які здійснюють загальний фінансовий контроль та виконують окремі завдання, а також тих, що є контролюючими: Міністерство фінансів; Державна аудиторська служба; Державна казначейська служба (проведення перевірок та ревізій); Фонд державного майна України; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; Державна служба фінансового моніторингу (надання та розгляд одержаних узагальнених матеріалів; обмін інформацією; подання та виконання запитів; створення спільних робочих груп) [134, с. 136].

Третім ланцюгом при організації взаємодії з контролюючими органами є не процесуальна, яка передбачає собою погодження з органом, в якому планується проведення позапланової ревізії чи перевірки строків її проведення та дати початку [29, с. 151].

До проблемних питань взаємодії під час виявлення латентних кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ віднесено: відсутність стратегії відносин щодо розвитку взаємодії між різними суб'єктами пошукової діяльності (33,7 %); відсутність координуючого органу з питань взаємодії між суб'єктами пошукової діяльності (24,4 %); відсутність спільного нормативного акта, положення якого б регулювали процедури зовнішньої взаємодії між різними суб'єктами пошукової діяльності (66,4 %); відсутність у кожному суб'єкті пошукової діяльності нормативних актів, які б регулювали взаємодію в процесі пошукової діяльності (60,7 %) (зокрема, положення щодо обов'язку надавати первинну пошукову інформацію, реалізація якої не відноситься до компетенції підрозділу (який її отримав), іншим оперативним підрозділам за належністю);

відсутність у правоохоронних і контролюючих органів спеціально виділеного працівника, до функціональних обов'язків якого входила б організація систематичної взаємодії з іншими суб'єктами пошукової діяльності (66,3 %) (що передбачає постійне інформування суб'єктів взаємодії про параметри даних, які становлять інтерес у певний проміжок часу, для належного виконання поставлених задач); нечітко визначена підслідність (між органами) та компетенція між оперативними підрозділами (всередині органу), що створює конкуренцію між суб'єктами у частині кількості показників роботи за певний період (стосовно виявлених кримінальних правопорушень (91,7 %)); незацікавленість взаємодіючих суб'єктів (стосується правоохоронних органів) у результатах зовнішньої взаємодії, що пов'язано з відсутністю єдиної системи оцінки ефективності зовнішньої взаємодії у вигляді відповідного показника роботи органу або підрозділу (46,9 %); відсутність в якості показника роботи суб'єкта кількості наданої іншим оперативним підрозділам первинної пошукової інформації, реалізація якої призвела до виявлення латентних кримінальних правопорушень (80,9 %); відсутність державної системи заохочень громадян за повідомлення інформації, яка сприяла виявленню кримінальних правопорушень (97,7 %).

Процес збирання первинних матеріалів потребує наявності інформації про окремі фінансові операції (рух грошових коштів на розрахунковому рахунку, рух коштів на кореспондентських рахунках банків нерезидентів). Виконання завдань за таким напрямом полягає в комплексному застосуванні можливостей контролюючих і правоохоронних органів щодо обставин одержання доходу злочинного походження та механізм його подальшої легалізації, зокрема: збирання первинних матеріалів органом досудового розслідування (опитування; витребування документів обліку суб'єктів підприємництва; направлення запитів; використання даних автоматизованих інформаційно-пошукових систем; використання матеріалів ОРД; отримання інформації, що містить банківську таємницю); призначення документального дослідження діяльності суб'єктів підприємництва (документальної ревізії, перевірки).

Джерелами інформації, на підставі яких здійснюють ревізію, можуть бути:

- фінансово-господарські документи;
- бухгалтерські документи.

Оформлення таких документів здійснюють відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 року, згідно з яким кожна юридична особа зобов'язана організовувати та забезпечувати збереження оброблених бухгалтерських документів, реєстрів і фінансової звітності протягом певного періоду з дня її реєстрації до ліквідації. Бухгалтерський облік на підприємстві здійснює бухгалтерія, яка покликана контролювати його діяльність.

У межах інспектування та ревізії юридичних осіб під час здійснення бухгалтерського контролю необхідно встановлювати й ураховувати так звані істотні елементи організації бухгалтерського контролю, а саме:

- відокремлення функцій, пов'язаних із комерційною та фінансово-господарською діяльністю, від бухгалтерського обліку;
- поділ функцій щодо ведення бухгалтерського обліку;
- визначення міри відповідальності конкретних виконавців (за правильність приймання, зберігання, норм витрат сировини й матеріалів);
- визначення осіб, які мають право підпису документів і розпорядження цінностями;
- використання бланків суворої звітності;
- забезпечення зберігання цінностей.

Отже, використовуючи результати ревізії в кримінальному провадженні, слід зважати на можливість одержання відповідної інформації на підставі бухгалтерського обліку. Ревізії доцільно призначати лише з урахуванням питань, на які може бути надано відповіді та які можуть бути використані як належні докази в кримінальному провадженні [39, с. 187].

Ревізія – це форма фінансового контролю, що передбачає здійснення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними

територіальними органами інспектування та полягає в документальній і фактичній перевірці певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю і проводиться у формі ревізії, яка має забезпечувати виявлення фактів порушення законодавства, встановлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб [180].

Завдяки висновкам ревізії, які є невід'ємною частиною акта ревізії та водночас слугують джерелами доказів, слідчий встановлює фактичні дані, що мають значення для провадження. У межах проведення відповідної ревізії орган досудового розслідування має право звертатися до Державної аудиторської служби щодо проведення ревізії в кримінальному провадженні відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами» від 20 квітня 2006 року № 550, Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» від 26 січня 1993 року № 2939-ХІІ, а також залучати до ревізії відповідного експерта (згідно з вищезазначеними нормативними актами, КПК України та наказом Головного контрольно-ревізійного управління України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та Генеральної прокуратури України «Про затвердження Порядку взаємодії органів державної контрольно-ревізійної служби, органів прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки України» від 19 жовтня 2006 року № 346/1025/685/53) [180].

Позапланову виїзну ревізію об'єкта контролю за зверненням (ініціативою) правоохоронного органу проводять за умови надання таким органом до Державної аудиторської служби України:

- 1) клопотання слідчого або прокурора про призначення позапланової виїзної ревізії;

- 2) ухвали суду про дозвіл на її проведення, у якому має бути зазначено підстави проведення ревізії, дату її початку та закінчення, номер кримінального провадження, орган, що здійснює досудове розслідування, дату

й підстави повідомлення про підозру в учиненні кримінального правопорушення (для ревізії суб'єкта господарської діяльності, який не належить до підконтрольних установ);

3) постанови слідчого або прокурора про призначення позапланової виїзної ревізії, винесеної після повідомлення посадовій особі підконтрольної установи, що ревізується, про підозру в учиненні нею кримінального правопорушення;

4) інформації про факти порушення об'єктом контролю – підконтрольною установою законів .

Суб'єкти господарювання зазвичай обмежуються ввічливою відмовою в наданні документів та інформації, обґрунтовуючи відмову відсутністю в Законі відповідного обов'язку суб'єкта господарювання, а також загальною політикою підприємства щодо ненадання документів на вимогу. Водночас інформаційні запити, адресовані органам державної влади чи місцевого самоврядування як суб'єктам господарювання здебільшого виконуються належним чином.

Тому надання документів у добровільному порядку відбувається досить рідко. У разі неотримання документів від суб'єктів господарювання на свою вимогу слідчий має право використати механізм отримання цих документів, який прямо передбачений у КПК України як тимчасовий доступ до речей і документів. Таким чином, особливе місце під час запобігання правопорушенням у сфері ЖКГ займає призначення та проведення ревізій і перевірок, які спрямовані на вивчення й дослідження діяльності суб'єкта ЖКГ та законності дій їх посадових осіб. Отримані висновки підтверджують чи спростовують можливі порушення вимог законодавства та можуть бути використані як докази відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 99 КПК України.

Однак, відсутність процесуальних повноважень органів сектору безпеки (досудового розслідування, прокуратури, суду) на призначення ревізій і перевірок у кримінальному провадженні унеможливило проведення позапланової ревізії, чим ускладнило виконання стороною обвинувачення вимог ст. 2 КПК України (забезпечення повного та неупередженого

розслідування кримінальних правопорушень). У зв'язку з цим, запропоновано ч. 2 (Слідчий уповноважений) ст. 40 КПК України (Слідчий органу досудового розслідування) доповнити п. 4 наступного змісту: «4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про проведення ревізій та перевірок», а ч. 2 (Прокурор, здійснюючи нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, уповноважений) ст. 36 КПК України (Прокурор) доповнити п. 6 й викласти у такій редакції: «6) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення ревізій та перевірок, чи самотійно подавати слідчому судді такі клопотання».

Профілактично-пошуковий захід реалізується шляхом застосування таких методів:

пошук осіб, які становлять оперативний інтерес у сфері ЖКГ (керівники, бухгалтери, працівники та ін.);

пошук ознак конкретних кримінальних правопорушень на певних об'єктах ЖКГ;

впровадження до об'єкта ЖКГ агента;

створення «фірм-прикриття», що імітують злочинну діяльність для широкомасштабних зв'язків з об'єктом ЖКГ.

Перевірка фінансового та майнового стану здійснюється щодо осіб:

- 1) поставлених на оперативно-превентивний облік;*
- 2) на яких судом покладено певні обов'язки.*

Після набрання чинності судового рішення про постановку на оперативно-превентивний облік або про покладання певних обов'язків за рішенням керівника уповноваженого підрозділу державного органу відповідним уповноваженим підрозділом здійснюється перевірка фінансового і майнового стану особи, щодо якої постановлено зазначене судове рішення. Перевірці підлягають обставини володіння майном, отримання доходів або документів, що підтверджують правомірність придбання майна і законність

отриманих доходів. До проведення перевірки можуть залучатися фахівці інших державних органів.

Елементами пошуку є: 1) сфера ЖКГ; 2) об'єкти: а) особи (які готують, вчинюють або вчинили розкрадання; які можуть бути залучені як агенти); б) предмети (угоди; готівкові кошти; податкові декларації; документи податкової звітності та інші; банківські картки та рахунки; матеріали обліків; товарно-транспортні накладні; ордери; рахунки-фактури; накладні; платіжні доручення; печатки і штампи; факсиміле; паспорти тощо); в) документи (перелік яких і пошукові ознаки, що містяться в них, позиціонуються в залежності від етапу розкрадання); 3) суб'єкти (оперативний працівник); 4) джерела оперативної інформації, а також тактичні прийоми її отримання.

Головними запобіжними напрямками діяльності оперативних підрозділів на спеціально-кримінологічному рівні є:

1) кримінально-розшуковий, завданнями якого є запобігання привласненню, розтратам або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем усфері ЖКГ, виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинної діяльності, розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду, ухиляються від відбування кримінального покарання. До об'єктів оперативного пошуку слід віднести посадовців керівного складу ЖКГ, предмети та документи;

2) оперативно-перевірочний, завданням якого є забезпечення адміністративно-правових режимів за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів та методів;

3) пошуково-інформаційний (інформаційно-аналітична розвідка), завданням якої є здобуття інформації про розкрадання на об'єкті ЖКГ.

Така діяльність, має суттєву специфіку, яка полягає у тому, що: запобігання кримінальним протиправним діянням організованих житлово-комунальних груп із використанням дій, заходів та операцій оперативно-розшукової характеру розпочинається за наявності конкретної кримінальної ситуації або реальної загрози її виникнення; запобігання здійснюється в межах

(в середині) кримінальної дії осередків кримінальної активності (ЖКГ); криміногенні чинники нейтралізуються безпосередньо під час проведення ОРД, заходів та операцій; запобіжний вплив продовжується і на стадіях досудового слідства та судового розгляду кримінальних проваджень.

Зазначене вище вимагає від правоохоронних органів створення системи отримання оперативної значимої інформації, а це неможливо без використання всього арсеналу негласних сил, засобів і методів ОРД. Правильне застосування сил і засобів ОРД під час пошуку ознак розкрадань дозволяє своєчасно виявляти латентні кримінальні правопорушення; сприяє вирішенню кримінологічних завдань, в умовах яких відомі учасники злочинної діяльності, відомо, що вони вчиняють кримінальні правопорушення, але невідомі факти їх вчинення; виявляти ознаки, які безпосередньо вказують на злочинну діяльність і у цьому зв'язку використовувати їх у процесі доказування злочинної діяльності керівників ЖКГ; сприяє тактико-психологічному аналізу взаємовідносин у середовищі осіб, які пов'язані спільною злочинною діяльністю, що дозволяє вирішувати низку кримінологічних задач та визначати осіб, які становлять оперативний інтерес. Тобто виявлення фактів вчинення кримінальних правопорушень конкретними особами надає підстави для початку і конкретизації запобіжних заходів відносно них.

3.3. Інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства

Основним елементом організації пошукової діяльності є інформаційно-аналітичне забезпечення, яке стосовно виявлення кримінальних правопорушень має подвійне значення: з одного боку, як елемент організації діяльності воно розглядається у вигляді оцінки криміногенної, оперативної

обстановки у сфері ЖКГ, а також як оцінка слугує подальшій розстановці сил (суб'єктів запобіжної діяльності) з метою виявлення кримінальних правопорушень і планування їх запобігання.

На етапі збору первинної інформації, пошукова діяльність має такі напрямки (виокремлені з вивчених матеріалів):

– оцінка стану оперативної обстановки (26 %) (дає змогу оцінити стан злочинності, виявити її динаміку та тенденції розвитку, встановити та перевірити дієвість організаційно-тактичних заходів правоохоронних органів по впливу на її стан, визначити ефективність використання оперативно-розшукових сил, засобів і методів, а також одержати різнопланову інформацію, необхідну для подальшого аналізу та прогнозування розвитку оперативно-розшукової ситуації в певному регіоні, за певний час та за певними напрямками);

– збір інформації про особу, яка потрапила до поля зору оперативних підрозділів правоохоронних органів (100 %) (дає змогу одержати, опрацювати та проаналізувати доступні відомості про осіб, які причетні до вчинення кримінальних правопорушень або мають якусь інформацію, що може допомогти розкриттю злочинних проявів, викриттю осіб, які готують або вчинили кримінальні правопорушення, знаходяться у розшуку;

– збір інформації про факти та обставини, що становлять інтерес (82,3 %) (дає змогу встановлювати певні первинні данні про факти та обставини вчинення кримінальних правопорушень та на підставі їх співставлення та аналізу давати їм правильні правові та кримінологічні оцінки та характеристики, визначатися з подальшим використанням цієї інформації для вирішення завдань боротьби зі злочинністю);

– забезпечення використання відомостей, що містяться в інформаційно-пошукових системах правоохоронних органів (94 %) (дає змогу використовувати в правоохоронній діяльності данні, що одержані в результаті криміналістичних та інших досліджень, статистичні та облікові відомості про окремих осіб, номерні речі та вилучені предмети, про події та факти

протиправної діяльності, інформацію про результати проведення окремих оперативно-розшукових заходів на підставі пошукових дій тощо);

– перевірка первинної інформації (88 %) (дає змогу, спираючись на результати обробки первинної інформації, реально планувати проведення пошукових заходів, операцій, як тактичного так і стратегічного характеру.

Аналіз первинної інформації – найбільш розповсюджене завдання управління пошуковими ресурсами. Але цей аналіз повинен мати повну картину, оскільки у випадку достатності інформації для виконання поставленого пошукового завдання відсутня необхідність здійснювати її подальшу аналітичну обробку [18, с. 112-116]. Пошукову інформацію, яку правоохоронні органи використовують з метою виявлення латентних кримінальних правопорушень передбачених ст.191 КК України, варто розуміти в ширшому сенсі, ніж це традиційно прийнято, і класифікувати залежно від призначення, розподіляючи її на: інформацію та інші відомості, використовувані під час виявлення ознак існування і діяльності групи осіб або організованої злочинної групи (76 %); інформацію, використовувану для визначення об'єктів пошуку, способів учинення кримінальних правопорушень, їх маскування та інших обставин, необхідних для встановлення фактів їх вчинення, осіб або груп, що становлять інтерес (82 %); відомості, необхідні для виявлення організаторів і співучасників, а також їхніх зв'язків (55 %); інформацію, використовувану для успішної реалізації первинної інформації та вжиття подальших припиняючих заходів (63 %); пошукову інформацію, використовувану для оцінки впливу діяльності групи осіб, яку виявлено, на оперативну обстановку на об'єкті ЖКГ (74 %) (Додаток В).

На нашу думку, оцінка кримінологічної ситуації здійснюється за наступними критеріями: достатність інформації для можливості початку кримінального провадження; достатність інформації для визначення необхідності початку кримінального провадження; достатність інформації для встановлення факту кримінального правопорушення; достатність інформації для встановлення в діях особи аспектів конкретного виду кримінального

правопорушення; достатність інформації для початку кримінального провадження конкретним правоохоронним органом (органом досудового розслідування) (Додаток В).

Таким чином, підбір відповідної, тобто найбільш дієвої та ефективною за обставин, що склалися, моделі пошукових процедур є певною інтелектуальною діяльністю, яка потребує від практичних працівників навичок, знань та вмінь, а від науковців – вивчення та дослідження. Інформаційно-аналітична робота забезпечує у кримінологічній діяльності: визначення параметрів побудови моделі мережі джерел пошукової інформації та уніфікування методів її створення; визначення типового порядку дій по збору інформації щодо осіб, які потрапили до поля зору правоохоронних органів, факти та обставини, які мають значення для здійснення правоохоронної діяльності (становлять оперативний інтерес); створення стандартних схем дій по перевірці первинної інформації про факти та обставини вчинення розкрадань у сфері ЖКГ; перевірки певних осіб на причетність до вчинення таких дій.

Також, припинення розкрадань залежить й від належного інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності оперативних підрозділів [169, с. 128].

Вирішення завдань, котрі поставлено перед системою моніторингу запобігання, зазвичай визначається ефективністю діяльності спеціалізованих суб'єктів аналітичної роботи. Передумови для їх успішного становлення створені попереднім процесом розвитку вітчизняної теорії та практики боротьби зі злочинністю [16, с. 284]. Питання вдосконалення аналітичної роботи на різних етапах розвитку системи правоохоронних органів неодноразово ставилось на порядок денний [11, с. 106–130]. Однак, незважаючи на це, остаточного вирішення в сучасних умовах вони так і не одержали.

Наразі під час реформування діяльності підрозділів НПУ діяльність інформаційного й інформаційно-аналітичного типу відіграє основоположну роль, адже спрямована на забезпечення безпеки, постає визначальною під час вибору стратегії боротьби зі злочинністю, охорони людських прав та свобод,

власності та «є системоутворюючим елементом будь-якої управлінської діяльності» [61, с. 187].

У тлумачному словнику української мови «забезпечення» трактується як створення надійних умов для здійснення чого-небудь; гарантування чогось; захист, охорона кого-, чого-небудь від небезпеки [23, с. 281]. Увесь масив інформації використовується для належного проведення негласної роботи та ОРД лише після його аналізу, тобто після здійснення аналітичної роботи. Така робота, на відміну від забезпечення (зокрема, інформаційного), є невід'ємною складовою діяльності оперативних підрозділів. Адже проведення аналітичної роботи сприяє виконанню завдань ОРД та кримінального судочинства як безпосередньо (через отримання нової інформації унаслідок аналізу наявних даних, тобто шляхом аналітичної розвідки), так і опосередковано (шляхом проведення оперативно-розшукових та процесуальних заходів з використанням результатів аналізу наявних відомостей).

Зазначене вище підтверджує результати дослідження А. А. Галючека і В. П. Журавльова, які зазначають, що інформаційне забезпечення ОРД має три взаємопов'язані компоненти: 1) інформаційні системи, у межах яких здійснюють збір, накопичення, системне опрацювання, зберігання й видачу необхідної оперативно значущої інформації про терористичну діяльність; 2) аналітична робота, що полягає в здійсненні комплексу організаційних заходів і методичних прийомів з опрацювання та синтезу наявної оперативної та іншої інформації про терористичну діяльність; 3) управлінська діяльність, яка забезпечує прийняття необхідних рішень щодо стратегії і тактики документування цих злочинів [34, с. 7-8].

Таку роботу можна вважати як аналітичною, так і інформаційно-аналітичною. Кримінологічні рішення приймаються на основі прогнозів, утілюються у планах роботи та коректно реалізуються завдяки заходам контролю. Такі рішення можуть мати різний рівень (масштаб): від прийняття рішення про особливості організації і тактики конкретного оперативно-

розшукового заходу у певній оперативно-розшуковій справі – до визначення пріоритетних напрямів діяльності оперативних підрозділів НПУ загалом.

Усі ці рішення об'єднує головне – вони є результатом розумових (інтелектуальних) операцій. Це можуть бути інтелектуальні операції, що проводяться винятково людьми (однією особою або соціальною групою), а можуть бути операції, що проводяться людьми з використанням програмних та програмно-технічних засобів. Сукупність цих операцій, на наш погляд, і варто вважати аналітичною роботою.

Водночас, як зазначено вище, до аналітичної роботи слід відносити не лише інтелектуальні операції з прогнозування, планування та контролю, а й аналітичну розвідку – систему розумових (інтелектуальних) операцій, що проводяться з наявною інформацією для одержання нових знань.

Одним із головних критеріїв розмежування інформаційного забезпечення та аналітичної роботи оперативних підрозділів НПУ є те, що перше становить компетенцію лише спеціально уповноважених суб'єктів, а друга, крім таких суб'єктів, здійснюється кожним оперативним підрозділом та оперативним працівником. При здійсненні аналітичної роботи використовуються результати інформаційного забезпечення.

Саме чітке визначення суб'єктів інформаційного забезпечення й аналітичної роботи та їх функцій (з визначенням співвідношення на різних рівнях) дає можливість виявити наявні проблеми та розробити шляхи їх вирішення при запобіганні розкраданням органами і підрозділами НПУ.

Тактична інформація зазвичай представлена фактичними даними, зібраними під час аналізу криміногенної ситуації на об'єкті ЖКГ. Інформація може виступати як «слід», представляти простий перелік об'єктів ЖКГ, надавати інформацію про місця проведення зустрічей, перелік бізнес-партнерів або описувати кримінальні тенденції. Ця інформація надає оперативним підрозділам поліції базове розуміння злочинців та їх діяльності. Тактичні оперативні дані використовуються для розроблення методів запобігання поточним загрозам і, як правило, для розкриття специфічного злочину чи

запобігання окремій групі. Це може бути реакція на інцидент або метод запобігання злочину.

Тактичні оперативні дані включають зазначену вище інформацію, подану після аналізу та структурування у відповідному форматі: імена, адреси, ідентифікатори, спільники та пов'язані зі злочином особи та ін. Тактичні оперативні дані можуть бути представлені в різних формах, але, насамперед, є сукупністю фактів, що використовується для складення матеріалів про певного суб'єкта з метою розслідування або переслідування. Тактична розвідка проводиться на постійній основі і має бути доступною (як ефективний і цінний ресурс для слідчих, які працюють над кримінальними справами). Зрештою тактична розвідка може бути джерелом відповідних елементів даних, які братимуть за основу аналітики під час проведення стратегічного аналізу.

Грунтуючись на цьому переконанні, вважаємо, що ризики та загрози розкрадань у сфері ЖКГ можна аналізувати за допомогою як стандартних методик аналізу ризиків, так і спеціально розроблених засобів саме для оцінювання загроз у бюджетних сферах.

У 2010 р. ЄС розробив багаторічний цикл політики щодо реагування на кримінальні правопорушення [275] з метою послідовного та методологічного усунення найбільш важливих кримінальних загроз шляхом створення Оцінки загроз (SOCTA – *Serious and Organized Crime Threat Assessment*). Методологія, презентована UNODC, передбачає реалізацію зазначеної послідовності дій (циклу) щодо SOCTA (планування і завдання, збір інформації, її обробка, аналіз та поширення) за 11 послідовних кроків:

Планування і завдання. Крок 1 – Мозковий штурм. Генерування ідей щодо змісту національної SOCTA, список ідей, їх логічне групування.

Крок 2 – Визначення завдання. Визначити первинні завдання, терміни виконання. Продовження мозкового штурму. Створення документа (звіту) щодо ситуації, пояснити підхід що забезпечить остаточне проведення SOCTA.

Крок 3 – Погодження плану та завдань. Узгодження із замовником SOCTA.

Збір інформації. Аналіз потребує інформації. Ключовим є виявлення й отримання правильного виду інформації, що сприятиме оцінці масштабів і наслідків ОЗ, яка впливає на суспільство, і це може заважити збору даних. При створенні СОСТА важливо визнати, що збір даних наводиться в нещодавно домовлених завданнях та звіті. Це забезпечує межі, в яких створюється план збору даних.

Крок 4 – План збору даних. Отримання інформації всього спектру завдань, з урахуванням типу інформації та доступних джерела. Іноді відсутність інформації не є проблемою, а проблемою є занадто багато інформації.

Обробка й оцінка. *Крок 5 – управління інформацією:* обсяг даних, структуровані дані, неструктуровані дані; Спосіб реєстрації інформації при отриманні; Спосіб отримання відповідної інформації; Спосіб запису, класифікації та поширення інформації, Спосіб оцінки інформації, її достовірність (як правило використовується система 4x4).

Крок 6 – сканування середовища. Загальна характеристика середовища, в якому здійснюється правоохоронна діяльність. Вплив на п\о факторів: політичних, соціально-економічних тощо.

Крок 7 – SWOT-аналіз. SWOT-аналіз – система інтегрального аналізу, основним змістом якого є дослідження сильних і слабких сторін у площині окремих внутрішніх чинників, а також позитивного чи негативного впливу окремих зовнішніх чинників. Методологія SWOT-аналізу передбачає спочатку виявлення сильних (Strengths) і слабких (Weaknesses) сторін, можливостей (Opportunities) і загроз (Threats), після цього встановлення зв'язків між ними, які в подальшому можуть бути використані для формулювання стратегії.

Крок 8 – Аналіз ризику. Аналіз ризику досить складний процес, оскільки він вимагає певну форму кількісного вирішення, враховуючи використання даних, які не легко використовуються з цією метою. За умови, що ризик є кульмінацією всіх складових частин загрози та вразливості, впливає, що аналіз ризику є поєднанням усіх попередніх аналізів, проведених для

визначення загрози та вразливості. Спроби вирахувати ризик, а надалі й пріоритети, зазвичай, робляться за допомогою матриці.

Крок 9 – Рекомендації щодо написання доповіді. Провівши аналітику ризиків, аналітик повинен дати письмові рекомендації. Вони будуть засновані на гіпотезах, які побудовані аналітиком під час аналізу ризиків та тих інформаційних ресурсів, що використовувались. На цьому етапі буде корисним проведення консультації з іншими особами, зокрема експертами, які спеціалізуються з цих питань, оскільки вони можуть мати більш важливу інформацію щодо видів рекомендацій, які більш корисні.

Поширення та зворотній зв'язок. У межах національного SOCTA це вирішується у формі письмової доповіді. Виконавцю також може бути запропоновано представити та захистити продукт усно з клієнтом та іншими зацікавленими сторонами.

Крок 10 – Поширення результатів.

Крок 11 – Зворотній зв'язок.

Концептуальна модель складається з чотирьох окремих важливих блоків методології SOCTA: фокусування, засоби, аналіз та встановлення пріоритетів (оцінювання), результати.

Результати. Для кожного ризику – ключового чи ні – буде надано карту аргументів для того, щоб чітко пояснити аргументи, пояснюючи причини для висновку на основі різних видів показників. Деталі карти аргументів будуть також корисні для підготовки багаторічних стратегічних планів та оперативних планів дій на більш пізній стадії циклу, оскільки вони забезпечать ключові можливості для досягнення мети [161].

Створені в правоохоронних органах системи аналізу інформації стали адекватним механізмом у запобіганні злочинності, інструментом формування інтегрованої системи громадської безпеки держави, забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки, підготовки управлінських рішень і засобом превентивного реагування на існуючі загрози у сфері національної безпеки

Висновки до розділу 3

1. Загострення проблем боротьби зі злочинністю полягає в розбалансованості нормативно-правового забезпечення та відсутності системного підходу на законодавчому рівні до організації запобігання.

Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ полягає в реалізації на загальнодержавному та відомчому (міжвідомчому) рівнях комплексу правових, організаційних та практичних заходів з метою системного кримінологічного аналізу ЖКС, виявлення та усунення детермінантів, які сприяють учиненню правопорушень у цій галузі, викриття осіб (організованих груп), які вчиняють дії передбачені ст. 191 КК України, їх припинення на стадіях підготовки або замаху, а також відвернення (мінімізації) негативних наслідків (відшкодування збитків, повернення активів).

2. До суб'єктів запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ віднесено Кабінет Міністрів України, Мінрегіон України, структурні підрозділи регіонального рівня (у місцевих державних адміністраціях та органах місцевого самоврядування), а також органи сектору безпеки (НПУ, Національне антикорупційне бюро України, Бюро економічної безпеки). Повноваження у сфері надання послуг населенню України зосереджені переважно в Мінрегіоні, місцевих державних адміністраціях та органах місцевого самоврядування, а нормативно-правові акти, у яких визначено повноваження цих органів варто розподілити на ті, що: 1) регламентують діяльність виключно в галузі ЖКГ; 2) окремо регламентується їх діяльність; 3) стосуються сфери ЖКГ і в них регламентується діяльність вказаних органів разом.

Таким чином, однією з проблем визначення компетенції цих органів у сфері ЖКГ є відсутність чіткого законодавчого поділу повноважень на права та

обов'язки, дублювання частини повноважень, а також заходів запобігання протиправним діям.

3. Головні напрями загальносоціального запобігання розкраданням у сфері ЖКГ як складові реалізації кримінологічної політики повинні бути спрямовані на удосконалення адміністративного, кримінального, кримінального процесуального, житлово-комунального, контрольно-ревізійного законодавства (підтвердили 31 % опитаних респондентів), формування системи мінімізації впливу корупції на житлову сферу (26 %), запобігання створенню та діяльності організованих груп з високим ризиком впливу на ввіреному господарстві (22 %), інформаційно-аналітичне та контрольно-ревізійне забезпечення (21 %)

4. Ефективним спеціально-кримінологічним заходом запобігання є ОРД. Основний недолік раніше розроблених методик виявлення кримінальних правопорушень – це слабкий зв'язок з динамічним процесом учинення кримінальних правопорушень в умовах їх латентності. Такі методики здебільшого не враховують засновану на глибокій конспірації «технологію» злочинної діяльності у сфері ЖКГ. Придатні для тих випадків, коли матеріали кримінальних проваджень вміщують відомості, що вказують на конкретну особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (або інші важливі обставини), ці розробки значно менш корисні у випадку різкого дефіциту оперативно та процесуально значимої інформації. У результаті, діючи в подібних ситуаціях, практичні працівники вимушені спиратися головним чином на власний, часто небагатий досвід розкриття аналогічних кримінальних правопорушень.

Зазначене вище вимагає від правоохоронних органів створення системи отримання оперативно значимої інформації, а це неможливо без використання всього арсеналу негласних сил, засобів і методів ОРД. Правильне застосування сил і засобів ОРД під час пошуку ознак розкрадань дозволяє своєчасно виявляти латентні кримінальні правопорушення; сприяє вирішенню кримінологічних завдань, в умовах яких відомі учасники злочинної діяльності, відомо, що вони вчиняють кримінальні правопорушення, але невідомі факти їх

вчинення; виявляти ознаки, які безпосередньо вказують на злочинну діяльність і у цьому зв'язку використовувати їх у процесі доказування злочинної діяльності керівників ЖКГ; сприяє тактико-психологічному аналізу взаємовідносин у середовищі осіб, які пов'язані спільною злочинною діяльністю, що дозволяє вирішувати низку кримінологічних задач та визначати осіб, які становлять оперативний інтерес. Тобто виявлення фактів вчинення кримінальних правопорушень конкретними особами надає підстави для початку і конкретизації запобіжних заходів відносно них.

5. Елементами пошуку є: 1) сфера ЖКГ; 2) об'єкти: а) особи (які готують, вчинюють або вчинили розкрадання; які можуть бути залучені як агенти); б) предмети (угоди; готівкові кошти; податкові декларації; документи податкової звітності та інші; банківські картки та рахунки; матеріали обліків; товарно-транспортні накладні; ордери; рахунки-фактури; накладні; платіжні доручення; печатки і штампи; факсиміле; паспорти тощо); в) документи (перелік яких і пошукові ознаки, що містяться в них, позиціонуються в залежності від етапу розкрадання); 3) суб'єкти (оперативний працівник); 4) джерела оперативної інформації, а також тактичні прийоми її отримання.

6. Ефективність здійснення пошуку фактичних даних про привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем усфері ЖКГ залежить від знання оперативним працівником: сфери ЖКГ і способів вчинення кримінальних правопорушень її працівниками; осіб, які є керуючими ЖКГ (керівники, бухгалтери), предметів і документів, які містять ознаки розкрадання. Такі напрями діяльності ґрунтуються на інформаційному забезпеченні та аналітичній роботі оперативних підрозділів (НПУ, Бюро економічної безпеки), які тісно пов'язані, але нетотожні види їх діяльності. Інформаційне забезпечення визначено як комплекс заходів організаційного характеру, що здійснюється спеціально призначеними особами цих підрозділів (окремими управліннями, відділами, секторами та штатними одиницями) з метою ефективного використання усіх можливих інформаційних ресурсів у процесі виявлення та припинення протиправної діяльності у сфері

ЖКГ. Аналітична робота як складова такої діяльності полягає в комплексі інтелектуальних операцій з усіма наявними даними, зібраними в процесі оперативного пошуку, а також з даними, одержаними в процесі інформаційного забезпечення ОРД при запобіганні.

7. Серед стримувальних чинників якісного інформаційного забезпечення виокремлено відсутність належних правових підстав і невизначеність механізму правового регулювання, що потребує системного оновлення як КПК України, так і законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», з розробленням цільових підзаконних актів відомчого (міжвідомчого) характеру. Основний контекст змін: надання оперативним підрозділам достатніх прав та усунення перешкод щодо збереження, накопичення та обробки інформації, одержаної в процесі ОРД та виконання доручень слідчого, прокурора на проведення НСРД (93,9 %); одержання оперативними підрозділами можливості консолідації у цифровому форматі масивів зазначеної інформації з відомостями, що не становлять державної таємниці (88,8 %); спрощення обміну необхідною інформацією між різними оперативними підрозділами НПУ та іншими правоохоронними органами шляхом переведення запитів у цифровий формат та скорочення часу на відповіді (запити) (90,4 %); запровадження юридичних і технічних засобів запобігання незаконному використанню зазначеної інформації (67,9 %).

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання щодо запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, у результаті чого сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вирішення зазначеного завдання. Основні з них такі:

1. Історія свідчить, що генеза житлового господарства тісно пов'язана з виникненням та розвитком самого ЖКГ, детермінантами розвитку якого стали: відокремлення ремісництва від землеробства (унаслідок цього почали з'являтися міста); виникнення приватної власності на житло; індустріалізація (почали будуватися фабрики та заводи, що потребували значних людських ресурсів); війни; державний устрій. На кожному з періодів розвитку суспільства влада намагалася певним чином налагодити правове регулювання відносин у сфері ЖКГ, однак вдалося це не зразу, відчутні результати почали отримувати лише приблизно із середини 50-х років ХХ ст.

Сучасна Україна отримала ЖКГ у спадок від СРСР, тому і його проблеми насамперед пов'язані з розвитком цієї галузі за радянських часів. Головними причинами занепаду галузі називають: відсутність конкурентного середовища; перебування житлового фонду та підприємств ЖКГ в загальнодержавній комунальній власності; дотації з державного бюджету; адміністративно-управлінський характер діючого господарського механізму.

2. Житлове господарство – це галузь господарства, завданням якої є задоволення житлово-побутових потреб населення відповідно до потреб народного господарства. ЖКГ – це поліструктурна, комплексна, системна галузь, що забезпечує першочергові потреби населення та суттєво впливає на створення необхідних умов для ефективності й надійності функціонування господарського комплексу відповідно до встановлених нормативів і національних стандартів. У сучасному світі система ЖКГ є однією з

найважливіших сфер життєдіяльності людини. Вона спрямована на надання якісних послуг, покликаних забезпечити належне функціонування населених пунктів та створити комфортні умови для проживання в них громадян. Зважаючи на це, для кожної держави надзвичайно важливо мати у своєму арсеналі ефективні механізми, які виступали б надійною запорукою збереження цілісності і недоторканості об'єктів ЖКГ.

На основі вивчених статистичних даних встановлено, що на сьогодні, злочинці стали активно пристосовуватися до нової системи функціонування ЖКГ і форм контролю за її діяльністю, розширили можливості незаконного збагачення, використовуючи нові та видозмінені способи розкрадань (розкрадання коштів, товарно-матеріальних цінностей зайняло лідируючі позиції). Тому, в умовах розбудови правової демократичної держави європейського зразка існує потреба у кримінологічному забезпеченні безпеки у ЖКС, що є одним з напрямів боротьби зі злочинністю під яким слід розуміти цілеспрямований, організуючий, упорядкований і запобіжний вплив органів сектору безпеки на суспільні відносини, що виникають у цій сфері за допомогою кримінологічних заходів впливу з метою забезпечення стабільного, збалансованого та ефективного її функціонування ЖКГ; виявлення та припинення кримінальних правопорушень й корупції; розроблені окремої кримінологічної методики організації запобігання та виявлення розкрадань у сфері ЖКГ, детермінантів та осіб їх вчинення, вжиття загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання в умовах чинного кримінального і кримінального процесуального законодавства.

3. Організація запобігання кримінальним правопорушенням у сфері ЖКГ полягає в аналізі фінансово-господарських документів ЖКГ із залученням спеціалістів відповідного профілю (аудитори, бухгалтери, фахові працівники) як безпосередніх консультантів. Бажаним є також запровадження єдиного реєстру функціонування та діяльності ЖКГ (з досвіду США), що сприятиме забезпеченню відшкодування шкоди, виявленню викраденого майна та запобіганню вчиненню інших кримінальних правопорушень. У цьому аспекті,

важливого значення набувають отримання й оброблення інформації з державних реєстрів та інших відкритих джерел інформації з використанням аналітичних інструментів, у тому числі із застосуванням сучасних систем поліцейської діяльності, керованої аналітикою (ILP). Значна увага приділяється застосуванню тактичної операції з установлення ознак завищення обсягів і вартості житлово-комунальних робіт (Німеччина, Франція), а також виявлення та врахування детермінантів учинення правопорушень (у більшості європейських країн діють окремі підрозділи, головним завданням яких є виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень).

Враховуючи, що в КПК ряду європейських країн проведення комплексу специфічних запобіжних заходів (гласних і негласних) покладається на слідчого, який повинен мати цільову фахову спеціалізацію (знання специфіки фінансово-господарських операцій, бухгалтерського обліку, державних асигнувань й закупівель, які здійснюються у сфері ЖКГ та інших складових), що включає підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації (77 % слідчих наголошують на запровадженні відповідної спеціалізації у межах курсу кримінології). Водночас з метою запобігання кримінальним правопорушенням у такій сфері необхідні й спеціалісти з економічною, технічною та іншою освітою, що передбачає підбір кадрів з числа випускників таких закладів з подальшою їх спеціалізацією (протягом одного – двох років) та набуттям юридичних знань і навиків.

4. Аналіз стану та тенденцій злочинності в Україні засвідчує, що у 2015 рр. кількість кримінальних протиправних дій за ст. 191 КК України становила 10397, а у 2016 р. – 9787 (–4,2 %). У 2017 р. число виявлених посягань цього виду збільшилося до 10 756 (+9,9 %), 2018 р. перебувало на цьому самому рівні (–0,4 %), 2019 р. – скоротилося до 9074 (–15,3 %), а у 2020 р. несподівано збільшилося на 23,0 % і дорівнювало 11160. У 2021 р. їх кількість становила 11092 (–0,6 %), тобто майже не змінилася порівняно з попереднім роком. Водночас, кількість кримінальних протиправних діянь у

ЖКГ залишається стабільно високою з тенденцією до щорічного зростання питомої ваги тяжких та особливо тяжких її проявів, а також розмірів заподіяної ними шкоди (якщо у 2015 р. зареєстровано 1875 кримінальних правопорушень, то у 2021 р. – 2137). Серед внесених відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань переважають кримінальні протиправні посягання проти власності (74 %), у тому числі вчинені шляхом привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (48 %), що пов'язано з тривалим реформуванням ЖКС та вчиненням розкрадань особами, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції в управліннях, підприємствах або організаціях ЖКГ (19 %).

Також варто наголосити на збільшенні кількості протиправних діянь у складі групи серед кримінальних правопорушень передбачених ст. 191 КК України з 22 % у 2015 р. до 38 % у 2021 р. Водночас кількість виявлених у зазначений період організованих груп відповідного спрямування зменшилася на 41 %, а закінчених провадженням кримінальних правопорушень – на 47 %, що пов'язано зі зміною тенденцій такої злочинності в останні роки. Зокрема, керівні особи ЖКГ стали активно пристосовуватися до нової системи функціонування ЖКС і форм контролю за її діяльністю, розширили можливості незаконного збагачення, використовуючи нові та видозмінені способи розкрадань, відповідальність за які передбачена ст. 191 КК України (розкрадання коштів, товарно-матеріальних цінностей зайняло лідируючі позиції), а також продумане приховування слідів та ознак кримінально караних діянь (підроблення проектно-кошторисної, реєстраційної та дозвільної документації, ігнорування житлово-комунальних норм і правил безпеки, неправомірний доступ до інформації в автоматизованих телекомунікаційних мережах, застосування удосконалених технологій відмивання злочинних доходів тощо – частка латентної (невиявленої) протиправності у цій сфері складає близько 70 %) шляхом використання мережі різних пов'язаних з цією сферою господарюючих суб'єктів недержавного сектору, які займаються житлово-комунальним бізнесом шляхом. Усі ці встановлені обставини

ускладнюють своєчасне запобігання, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ.

5. Детермінанти розкрадання слід розглядати через встановлення факторів, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері власності та корупційних правопорушень. Серед них виділено

соціально-економічні (чинять потужний деструктивний вплив на кадрове ядро органів влади і місцевого самоврядування через незадовільний стан фінансування ЖКГ. Поширенню розкрадань сприяє і легкість наживи, шляхом приховування коштів та їх подальша легалізація шляхом фальсифікації офіційних документів);

організаційно-управлінські (недостатня кількість кваліфікованих фахівців, здатних боротися із проявами розкрадань, реорганізація уповноважених органів сектору безпеки (створення нового правоохоронного органу – Бюро економічної безпеки), відсутність державної програми щодо здійснення оцінки та прогнозу корупційних процесів, що відбуваються у країні у сфері ЖКГ; недостатній рівень взаємодії підрозділів правоохоронних органів; відсутність напрацьованого ефективного механізму повернення до України майна, грошей, здобутих незаконним шляхом; відсутність негайного реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення, що знаходяться на стадії готування, а також загальнодержавної системи даних щодо осіб, яким, відповідно до вироку суду, заборонено займати певні посади, а також займатися певною діяльністю);

правові (підвищена залежність населення від працівників ЖКГ, особливо керуючого складу, а також низьким рівнем правосвідомості громадян; протиріччями, що містяться у кримінальному, податковому, цивільному та іншому законодавстві; відсутністю чіткої і зваженої політики держави щодо протидії корупції, яка б передбачала конкретні та дієві напрями здійснення профілактичної діяльності щодо недопущення вчинення правопорушень за напрямом розвитку громад та територій України);

культурно-психологічні (притаманні форми практикування психології корисливості та споживацтва, в тому числі й у взаємодії з органами ЖКГ. Відбувається деморалізація значної частини державних службовців та працівників правоохоронних органів; змінюються стереотипи поведінки багатьох працівників ЖКГ, проявляється готовність без вагань порушити закон, норми моралі за винагороду, що є наслідком так званого ринкового типу характеру; поширення та поглиблення правового нігілізму та феномену знедержавлення легітимності (зміни у свідомості населення, які пов'язані зі зниженням авторитету держави, зменшення її регулятивної та правоохоронної ролі; формування обтяжуючої ролі публічної адміністрації, яка виконує здебільшого паразитарні функції, зокрема й у сфері ЖКГ; недовіра населення до працівників ЖКГ).

б. Запропонована типова кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, – це особа чоловічої статі 30–59 років, українець, який має вищу або базову вищу освіту, одружений, має на утриманні двох дитину, зазвичай займає керівну посаду; характеризується позитивно, проживає у великому місті й має постійне місце проживання; раніше не судимий; керується корисливими мотивами, вчинив умисне діяння передбачене ст. 191 КК України, однак свою вину не визнав і був засуджений судом до умовного позбавлення волі.

Серед багаточисельних типологій (класифікацій) злочинної поведінки у сфері ЖКГ найбільш придатною для практичного використання визнано класифікацію, яка ґрунтується на посадово-рольовій функції особи, у якій виділено чотири групи злочинців:

1) особи з досвідом роботи у різних галузях господарювання (як правило, вони є організаторами, створюють злочинні групи, розподіляють обов'язки між їх учасниками, розпоряджаються одержаними коштами);

2) працівники ЖКГ, які зловживаючи службовим становищем, вчиняють юридично значущі дії або надають публічні послуги, що мають значення для підготовки, вчинення та приховування розкрадань у сфері ЖКГ:

а) керівники управлінь, областей, у тому числі, сільських адміністрацій (що відповідають за роботу ЖКГ), які наділені правом розпорядження майном, призначеного для підприємств і організацій у сфері ЖКГ;

б) керівники підприємств або організацій у сфері ЖКГ, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції;

в) особи, які виконують облік грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей, а також контроль за їх витратою (головний бухгалтер, його заступник);

г) особи, які займаються матеріально-технічним постачанням та обслуговуванням підприємства або організації у сфері ЖКГ (начальники котельень, контролери водопровідного господарства, майстри котельень, начальники служб житлово-комунального постачання, агенти з постачання та ін.).

3) особи (фахівці), яких залучають для використання спеціальних знань у галузі фінансових операцій, а також з метою фальсифікації документів, втручання в роботу комп'ютерних мереж тощо;

4) службові особи органів місцевого самоврядування, контролюючих та правоохоронних органів, які забезпечують корупційне прикриття злочинної діяльності.

7. Загальносоціальні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ є системою кримінологічних заходів впливу на особу, за яких створюються умови, що унеможливають або зводять до мінімуму можливість вчинення нею суспільно-безпечного протиправного діяння. Такі заходи запобігання повинні базувати на: постійному аналізі змін характеру кримінальних правопорушень та їх причин; визначенні стратегії та тактики боротьби з ними з урахуванням реальних соціально-економічних, політичних

умов, стану ЖКС, правоохоронної системи; розробці цільових взаємопов'язаних програм запобігання зловживанням, корупції в усіх сферах розвитку суспільства, й житлово-комунальній зокрема; використанні допомоги різних інститутів громадянського суспільства, населення, юридичних осіб; систематичній оцінці результатів роботи та коригування заходів; посиленні контролю за доходами та витратами посадовців ЖКС. Також потребують уточнення окремі пріоритети та орієнтири діяльності органів ЖКГ, зокрема такі положення, як «прозорість прийняття управлінських рішень», «прозорість використання бюджетних коштів» та «громадський вплив», як основні запобіжники поширення розкрадань й корупції в ЖКС.

З метою вдосконалення нормативно-правового забезпечення запобігання розкраданням у сфері ЖКГ необхідно прийняти Закон України «Про запобігання кримінальним правопорушенням» як доктрини кримінологічної, інформаційної, економічної, господарської та житлової безпек України.

8. У межах спеціально-кримінологічного запобігання виокремлено оперативно-розшукову профілактику, яка здійснюється переважно негласними заходами, з використанням сил, засобів і методів ОРД, основним завданням якої є недопущення вчинення розкрадань у сфері ЖКГ шляхом здійснення попереджувального впливу на об'єкті обслуговування (ЖКГ) шляхом використання прийомів психологічного впливу (передача необхідної інформації, переконання, примушування, навіювання). Тактичні прийоми оперативно-розшукової профілактики сприяють досягненню її мети – впливу на суб'єкта вчинення розкрадання. Водночас недосконалість її нормативно-правового регулювання (81%) зумовлює недооцінку оперативними підрозділами її можливостей (74%).

Головними запобіжними напрямками діяльності оперативних підрозділів на спеціально-кримінологічному рівні є:

- 1) кримінально-розшуковий, завданнями якого є запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері ЖКГ, виявлення, попередження, припинення та

розкриття злочинної діяльності, розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду, ухиляються від відбування кримінального покарання. До об'єктів оперативного пошуку слід віднести посадовців керівного складу ЖКГ, предмети та документи;

2) оперативно-перевірочний, завданням якого є забезпечення адміністративно-правових режимів за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів та методів;

3) пошуково-інформаційний (інформаційно-аналітична розвідка), завданням якої є здобуття інформації про розкрадання на об'єкті ЖКГ.

Така діяльність, має суттєву специфіку, яка полягає у тому, що: запобігання кримінальним протиправним діям організованих житлово-комунальних груп із використанням дій, заходів та операцій оперативно-розшукової характеру розпочинається за наявності конкретної кримінальної ситуації або реальної загрози її виникнення; запобігання здійснюється в межах (в середині) кримінальної дії осередків кримінальної активності (ЖКГ); криміногенні чинники нейтралізуються безпосередньо під час проведення ОРД, заходів та операцій; запобіжний вплив продовжується і на стадіях досудового слідства та судового розгляду кримінальних проваджень.

На основі проведеного опитування слідчих та оперативних працівників встановлено, що найбільш ефективною у розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності є взаємодія органів досудового розслідування з: контрольно-ревізійними управліннями (відділами) (75 %); оперативно-розшуковими підрозділами (100 %).

9. Основним елементом організації пошукової діяльності є інформаційно-аналітичне забезпечення, яке стосовно виявлення кримінальних правопорушень має подвійне значення: з одного боку, як елемент організації діяльності воно розглядається у вигляді оцінки криміногенної, оперативної обстановки у сфері ЖКГ, а також як оцінка слугує подальшій розстановці сил (суб'єктів запобіжної діяльності) з метою виявлення кримінальних правопорушень і планування їх запобігання.

Зміст інформаційно-аналітичного забезпечення процесу виявлення кримінальних правопорушень у сфері ЖКГ характеризується: визначенням параметрів побудови моделі мережі джерел пошукової інформації та уніфікації методів її створення; визначенням типового порядку дій по збору інформації щодо осіб, які потрапили до поля зору правоохоронних органів, факти та обставини, які мають значення для здійснення правоохоронної діяльності; створенням стандартних схем дій по перевірці первинної інформації про факти та обставини вчинення кримінальних правопорушень; перевірки певних осіб на причетність до вчинення кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України : підручник / [Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
2. Алауханов Есберген. Криминология : учебник. Алматы, 2008. 429 с.
3. Албул С. В., Загнибіда В. В. Поняття та складові оперативного (ініціативного) пошуку підрозділів карного розшуку. *Організаційно-правові засади боротьби з правопорушеннями на транспорті* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 29 листоп. 2013 р.) / ОДУВС. Одеса, 2013. С. 4–5.
4. Аркуша Л. І. Основи методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.09. Харків, 2001. 216 с.
5. Аркуша Л. І. Про тактику виявлення діяльності організованого злочинного формування, яке має корумповані зв'язки. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1998. Вип. 4. С. 47–53.
6. Аркуша Л. І. Риси та ознаки організованої злочинної діяльності за наявності корумпованих зв'язків. *Боротьба з контрабандою: проблеми та шляхи їх вирішення*. Київ, 1998. Т. 10. С. 98–103.
7. Архипов И. В. К истории Уложения о наказаниях 1845 г. *Изв. вузов. Правоведение*. 1990. № 6. С. 32–37.
8. Баймуратов М. А., Григорьев В. А. Муниципальная власть: актуальные проблемы становления и развития в Украине. Одеса : Юрид. лит., 2003. 248 с.
9. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинна поведінка: норма, аномалія чи патологія? *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 6–12.
10. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Поняття і зміст спеціально-кримінологічного запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 98–108.
11. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності : монографія. Харків : НікаНова, 2012. 318 с.

12. Бандурка А. М., Давиденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : монография. Харьков : Основа, 2003. 368 с.
13. Батиргареева В. С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 20 с.
14. Безклубий О. І. Сутність і склад особистих немайнових відносин за Статутами Великого князівства Литовського. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Юридичні науки. 2013. № 2 (96). С. 74–77.
15. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації. Нова світова політична економія / [пер. з нім. О. С. Юдіна]. Київ : Ніка-Центр, 2011. 407 с.
16. Бесчастний В. М. Проблемні питання аналітичного забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2015. Вип. 1. С. 282–285.
17. Білоус Р. В. Протидія злочинам у сфері економіки шляхом запровадження моделі, керованої аналітикою: зарубіжний досвід. *Тіньова економіка: світові тенденції та українські реалії* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23 черв. 2017 р.). Київ, 2017. С. 154–156.
18. Борчаковський М. Поняття та зміст процесу пошукової діяльності що до виявлення латентних кримінальних правопорушень. *KELM*. 2020. № 3–3. С. 112–116.
19. Борьба с преступностью в Украинской ССР : в 2 т. / [авт. очерка и сост. сборника документов проф. П. П. Михайленко] ; М-во охраны обществ. порядка УССР ; Киевская высш. школа. Киев : [Б. и.], 1966. Т. 1. (1917–1925 гг.) 831 с.
20. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період : монографія. Київ : Ін Юре, 2014. 564 с.

21. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 208 с.
22. Василенко Д. П., Маслак В. І. Законодавство провідних країн світу в сфері захисту інформації. *Вісник КДУ ім. М. Островського*. 2010. Вип. 2 (61). Ч. 1. С. 127–132.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. 1140 с.
24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.
25. Великий тлумачний словник сучасної української мови : близько 250 тисяч слів і словосполучень / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. 1440 с.
26. Вербенський М. Г., Кулик О. Г., Наумова І. В. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції: 2020 рік : монографія / за заг. ред. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2021. 144 с.
27. Витвицкая В. В. Криминологические проблемы предупреждения преступных посягательств на нравственное и физическое развитие несовершеннолетних : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 222 с.
28. Вознюк А. А. Реальні причини топ-корупції в Україні та нереальні способи протидії їй. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2019. С. 44–48.
29. Войтюк Р. В. Детектив Національного антикорупційного бюро України як суб'єкт кримінальних процесуальних правовідносин : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 280 с.
30. Волобуєв А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2001. 426 с.

31. Володимирський В. Організація радянської влади на місцях. Харків : Всеукр. вид-во, 1920. 86 с.
32. Вплив соціально-економічних процесів на злочинність в Україні та у світі (за офіційними матеріалами ООН, Всесвітнього банку, статистичного органу Євросоюзу (Eurostat), Державної служби статистики України) : аналіт. огляд. Київ : ДНДІ МВС України, 2021. 54 с.
33. Галушко А. В. Сучасний стан житлово-комунального господарства та проблеми розвитку. *Коммунальное хозяйство городов*. 2007. № 77. С. 19–22.
34. Галючек А. А., Журавльов В. Ю. Інформаційне та аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю ОВС : метод. реком. Запоріжжя : Запоріз. юрид. ін-т ДДУВС, 2008. 56 с.
35. Галянтич М. К. Житлове право України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 528 с.
36. Гарник К. Ю. Генезис адміністративно-правового регулювання діяльності житлово-комунального господарства України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–1. С. 200–204.
37. Гарник К. Ю. Нормативно-правове регулювання діяльності органів житлово-комунального господарства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2013. № 22, ч. II. Т. 2. С. 175–179.
38. Гладкова Є. О. Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми* : тези доп. круглого столу (Харків, 27 жовт. 2017 р.) / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 48–52.
39. Глібко В. М. Окремі питання фінансового контролю та ревізії. *Проблеми законності*. 2015. № 129. С. 180–188.
40. Голина В. В. Преступність: природа, сутність, проявление. *Кримінологія в Україні та протидія злочинності* : зб. наук. статей / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрьоміна. Одеса, 2008. С. 32–43.

41. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 2011. 120 с.
42. Голіна В. В. Колодяжний М. Г. Сучасна нормативно-правова база та практика державного програмування протидії злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2011. Вип. 21. С. 46–59.
43. Грібов М. Л. Організація діяльності оперативних підрозділів: питання юридичного унормування. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 3. С. 26–31.
44. Давыденко Л. М., Бандурка А. А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы : монография. Харків : Нац. ун-т внутр. дел, 2005. 388 с.
45. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку. Харків : Право, 1998. 142 с.
46. Даньшин И. Н. Общетеоретические проблемы криминологии : монография. Харьков : Прапор, 2005. 224 с.
47. Демиденко Г., Єрмолаєв В. «Правда Руська» Ярослава Мудрого. Початок вітчизняного законодавства. Харків : Право, 2017. 392 с.
48. Демидова Л. Д. Кримінально-правова відповідальність за заподіяння майнової шкоди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 44 с.
49. Джабраїлов Р. А. Правове забезпечення ефективного використання об'єктів комунальної власності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2005. 20 с.
50. Джу́жа О. М., Горлач С. В. Злочинець або особа, яка вчинила злочин (порівняльний аналіз). *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2 (91). С. 15–21.
51. Джу́жа О. М., Моїсеєв Є. М. Стислий словник криминологічних термінів : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джу́жі. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 48 с.

52. Довбань І. М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2021. 40 с.

53. Довбань І. М. Детермінанти, що впливають на вчинення злочинів державними службовцями. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 16. С. 248–255.

54. Довбань І. М. Злочинність державних службовців як цілісний комплексний феномен. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. № 4, ч. 1. С. 102–104.

55. Довбань І. М. Концептуальні засади запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями в Україні : монографія. Київ : Кандиба Т. П., 2020. 424 с.

56. Довідка про злочини, учинені в Україні за 2015–2022 рр.: службовий документ. Департамент аналітичної роботи та організації управління МВС України. Київ, 2023. 124 с.

57. Долженков О. Ф., Кондратьев Я. Ю. Попередження і розкриття злочинів підрозділами карного розшуку : підручник / за заг. ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2000. 392 с.

58. Драган І. О. Модернізація житлово-комунального господарства в Україні: теорія, методологія, практика державного управління : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2010. 401 с.

59. Дрёмин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монография. Одесса : Фенікс, 2009. 614 с.

60. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2021 р. *Офіс Генерального прокурора України* : [сайт]. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>

61. Єсімов С. С. Інформаційно-аналітична діяльність МВС України як об'єкт правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету*. Серія : Юридична. 2017. № 1. С. 185–188.

62. Жаровська Г. П. Географія злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Київ, 2019. Т. 18. Кримінологія. Кримінально-виконавче право / [редкол.: В. І. Шакур, В. І. Тимошенко]. С. 74–76.

63. Житловий кодекс Української РСР : Закон Української РСР від 30 черв. 1983 р. № 5464-Х. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>

64. Житлово-комунальне господарство. *Міністерство розвитку громад та територій України* : [сайт]. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/zkh/normativno-pravova-diyalnist-v-sferi-zhitlovo-komunalnogo-gospodarstva/zhitlovo-komunalni-poslugi/zakon-ukrayini-vid-9-listopada-2017-roku-2189-viii-pro-zhitlovo-komunalni-poslugi/>

65. Журба С. О. Криміналістична характеристика та розслідування привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2020. 259 с.

66. Завада О. Житлово-комунальне господарство: проблеми галузі з точки зору антимонопольного законодавства. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 4–13.

67. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.

68. Запобігання корупції : підручник / [Б. М. Головкін, В. Ф. Оболенцев, М. В. Романов та ін.] ; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2019. 296 с.

69. Звіт про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. *Офіс Генерального прокурора України* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2>

70. Зелинский А. Ф. Кримінологія : учеб. пособ. Харьков : Рубикон, 2000. 240 с.

71. Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Паливода А.В., 2006. 264 с.
72. Ігнатов О. М. Насильницькі злочини, що вчиняються працівниками органів внутрішніх справ України: кримінологічна характеристика, детермінація та попередження : монографія. Харків : Формат Плюс, 2008. 296 с.
73. Історія. *Бюро технічної інвентаризації* : [сайт]. URL: <http://www.bti.sumy.ua/home/history-bti.html>
74. Кальман А. Г. Понятийный аппарат современной криминологии (терминологический словарь). Харьков : Гимназия, 2005. 273 с.
75. Кальман А. Г., Христич И. А. Понятийный аппарат современной криминологии. Терминологический словарь. Харьков : Гимназия, 2005. 272 с.
76. Камлик М. І., Невмержицький Є. В. Корупція в Україні. Київ : Знання, 1998. 179 с.
77. Ковінько Н. М. Кримінологічна характеристика особи злочинця-корпоративіста. *Young Scientist*. 2018. № 11 (63) November. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/11/190.pdf>
78. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.
79. Козич О. М. Досвід провідних країн світу в управлінні житлово-комунальною галуззю. *Державне будівництво*. 2012. № 2. С. 115–119.
80. Коментар до законодавчих актів регулювання відносин у житлово-комунальному господарстві / В. І. Сергієнко, В. І. Торкатюк, Л. М. Шутенко, О. М. Олещенко. Харків : ХНАМГ, 2007. 262 с.
81. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
82. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : монографія. Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2002. 412 с.

83. Коржанський М. Й. Кримінальне право. Загальна частина : курс лекцій. Київ : Атіка, 2001. 432 с.
84. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання : навч. посіб. / за ред. проф. О. М. Джужи та доц. Е. В. Расюка. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 340 с.
85. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / [С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко] ; за ред. Ю. Г. Кальниша. Київ : Пріоритети, 2010. 88 с. URL: <http://sd.net.ua/2012/03/08/korupciya-v-ukrayini.html>.
86. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія. Київ : Атіка, 2008. 352 с.
87. Кохан С. О. Забезпечення відповідальності та запобігання корупції у державній кадровій політиці. *Державне управління: теорія і практика*. 2007. № 1. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2007-1/txts/07ksodkp.htm>
88. Кравченко В. Місцеве самоврядування в історії України. Місцеве та регіональне самоврядування в Україні. Київ, 1992. 76 с.
89. Кравчук О. О. Адміністративно-правове регулювання комунального управління : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 20 с.
90. Крамаренко Ю. М., Потайчук І. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення виявлення організованих злочинних груп загальнокримінальної спрямованості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 495–504.
91. Криминологія : учебник / под ред. В. Д. Малкова. [2-е изд., перераб. и доп.] М. : Юстицинформ, 2006. 528 с.
92. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік : монографія / [авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Г. Кулик, І. В. Наумова та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербенського. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 340 с.
93. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова,

В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [2-ге вид., перероб. і допов.]. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 544 с.

94. Кримінальне провадження 10000003799300089. За матеріалами слідчого управління ГУ НП України в Львівській області, 2015 р.

95. Кримінальне провадження 1000489993920008. За матеріалами слідчого управління ГУ НП України в Київській області, 2019 р.

96. Кримінальне провадження 100079366299127. За матеріалами слідчого управління ГУ НП України в Волинській області, 2017 р.

97. Кримінальне провадження 1036999200044911. За матеріалами слідчого управління ГУ НП України в Полтавській області, 2018 р.

98. Кримінальне провадження 12019170300000520. За матеріалами слідчого управління ГУ НП України в м. Києві, 2017 р.

99. Кримінальне провадження 1400000922782554. За матеріалами слідчого управління ГУ НП України в Харківській області, 2016 р.

100. Кримінальне провадження 1800000239739437. За матеріалами слідчого управління ГУ НП України в Запорізькій області, 2018 р.

101. Кримінальне провадження 200127743000000019. За матеріалами слідчого управління ГУ НП України в Київській області, 2019 р.

102. Кримінальне провадження № 42019091010000016. *Архів Шевченківського районного суду м. Києва, 2016 р.*

103. Кримінальний кодекс України : затв. Законом України від 5 квіт. 2001 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

104. Кримінальний кодекс України : затв. Законом УРСР від 28 груд. 1960 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1961. № 2. Ст. 14. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>

105. Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. *Підручники онлайн* : [сайт]. URL: <http://textbooks.net.ua/content/view/1060/17/>

106. Кримінальний кодекс УСРР 1927 р. : затв. постановою ВУЦВК від 8 черв. 1927 р. *Документ* : [сайт]. URL: <http://document.ua/kriminalnii-kodeks-usrr-1927-r.-zatverdzhennii-postanovoyu-vu-srrsdoc-srh20001192199.html>

107. Кримінальний кодекс Франції, 1992 р. *Юрист-онлайн* : [сайт]. URL: https://yurist-online.org/publ/zarubezhnoe_zakonodatelstvo_zarubizhne_zakonodavstvo/kriminaln_ij_kodeks_franciji_ugolovnyj_kodeks_francii/12-1-0-82

108. Кримінальний процесуальний кодекс України : затв. Законом України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

109. Кримінологія : навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ : Атіка 2009. 312 с.

110. Кримінологія : навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Прецедент, 2004. 208 с.

111. Кримінологія : навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Прецедент, 2009. 348 с.

112. Кримінологія : підручник / [А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова. Є. Л. Стрельцова. [2-ге вид., перероб. и допов.]. Харків : Право, 2018. 416 с.

113. Кримінологія : підручник / [В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.] ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2014. 440 с.

114. Кримінологія : підручник / [В. С. Ковальський Г. С. Семаков, О. М. Костенко та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 344 с.

115. Кримінологія : підручник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Черней, С. С. Чернявський та ін.] ; за заг. ред. В. В. Чернея, О. М. Джужі. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.

116. Кримінологія : підручник / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

117. Кримінологія : Загальна та особлива частини : підручник для студентів / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодед ; за заг. ред. проф. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.

118. Кримінологія : курс лекцій / Т. В. Корнякова, Н. С. Юзікова ; за ред. проф. Т. В. Корнякової. Дніпропетровськ : ЛПРА, 2014. 244 с.

119. Кримінологія. Академічний курс : підручник / за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ : Кондор, 2018. 588 с.

120. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська ; за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2009. 288 с.

121. Крупей С. Р. Удосконалення правового та організаційно-тактичного механізму використання поліцейського «під прикриттям». *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 25–35.

122. Кузьминець О. В. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Україна, 2002. 448 с.

123. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 272 с.

124. Кулик О. Г. Злочинність як соціальне явище: суттєві ознаки та визначення поняття. *Наука і правоохорона*. 2017. № 1. С.125–132.

125. Кулик С. С. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2015. 217 с.

126. Курс кримінології : Загальна частина : у 2 кн. / [О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.]. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

127. Курс кримінології: Загальна частина : підручник / [О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 326 с.

128. Лавренюк В. В. Особливості характеристики організованих груп та особи потерпілого при розслідуванні крадіжок з проникненням у житло,

вчинених організованими групами. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2013. Вип. 5. С. 292–296.

129. Лазутка С. А. Литовский Статут – феодальный кодекс Великого княжества Литовского. Вильнюс, 1983. 213 с.

130. Литвак О. М. Держава і злочинність : монографія. Київ : Атіка, 2004. 304 с.

131. Литвин В. М. Україна у другому повоєнному десятилітті (1945–1965). Київ : Лі-Терра, 2004. 272 с.

132. Литвинов О. М. Загальносоціальний вектор у механізмі протидії злочинності та фактори, що його обумовлюють. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 41. С. 111–117.

133. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. Тбилиси : Медицина, 1977. 112 с.

134. Ліпін Ю. О. Розслідування заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у паливно-енергетичному комплексі : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.09. Київ, 2020. 305 с.

135. Лук'янов О. В. До питання реформування комунальної теплоенергетики Донецької області. *Коммунальное хозяйство городов*. 2007. Вып. 77. С. 22–27.

136. Мазуркевич А. Щоденні потреби сільського населення України в 60 – 80-х роках ХХ століття. *Волинські історичні записки*. 2010. Т. 5. С. 108–115.

137. Макаренко Н. К. Запобігання професійній злочинності в Україні : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 455 с.

138. Малюк В. В. Сфери пошукової діяльності кримінальних правопорушень. *Правові новели*. 2020. № 10, Т. 3. С. 177–181.

139. Мандибура В. О. «Тіньова» економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження : досвід, проблеми перспективи. Київ : Парлам вид-во, 1998. 135 с.

140. Маноха О. Є. Системний аналіз в кримінології. *Науковий вісник Української академії внутрішніх справ*. 1996. № 1. С. 165–182.

141. Матусовский Г. А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Харків : Консум, 1999. 480 с.

142. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави : монографія / М-во освіти і науки України ; Львів. держ. ун-т внутр. справ ; Прикарпат. юрид. ін-т. Івано-Франківськ, 2007. 214 с.

143. Медицький І. Б. Вплив соціальних факторів на злочинність в умовах становлення незалежної Української держави : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Івано-Франківськ, 2007. 232 с.

144. Мельник М. І. Кримінологічна характеристика особи корупціонера. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2002. № 2. С 158–167.

145. Мойсеєнко В. В. Характеристика особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 40–49. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-103-1.06> URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/download/7/6/>

146. Музиченко П. Формування правової доктрини на українських землях у XVI ст. *Молода Українська держава на межі тисячоліть : погляд в історичне минуле і майбутнє демократичної, правової держави Україна* : зб. наук. праць / Львів. ін-т. внутр. справ. Львів, 2001. С. 158–162.

147. Настільна книга слідчого : наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / [М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.]. Київ : Ін Юре, 2003. 720 с.

148. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

149. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [11-те вид., переробл. та допов.]. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

150. Нежурбіда С. І. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. 432 с.

151. Небитов А. А. Характеристика осіб, які займаються сексуальною експлуатацією. *Верховенство права : междунар. журн.* : [сайт]. URL: <https://sdvp.info/2016/harakteristika-osib-yaki-zajmayutsya-seksualnoyu-ekspluatatsiyeyu/>.

152. Нікітін Ю. В. Протидія злочинності в системі забезпечення внутрішньої безпеки українського суспільства : монографія. Київ : Нац. акад. управл., 2009. 373 с.

153. Новаков О. С. Кримінологічна характеристика та профілактика злочинів, які вчиняються працівниками міліції у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 210 с.

154. Огляд діяльності Київського Губернського Земства за 1904–1917 роки. Загально-Земські справи. Київ : Друкарня Київської губернської народної Управи, 1918. Ч. 1. 437 с.

155. Окіпнюк В. Т. Державне політичне управління УСРР (1922–1934) : історико-юридичний аналіз: монографія. Київ : НА СБУ, 2002. 290 с.

156. Олійник Н. І. Управління житлово-комунальним господарством в процесі ринкової трансформації економіки України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 25.00.02. Київ, 2003. 24 с.

157. Омельчук О. С. Генеза приватноправової складової житлового права в період перебудови. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 191–194.

158. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса Плюс, 2016. 656 с.

159. Остапенко Я. С. Службове підроблення: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2017. 245 с.

160. Остапенко Л. А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (ст. ст. 116, 117, 118 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 17 с.

161. Оцінка загроз тяжких злочинів та організованої злочинності третіх країн (СОСТА 2017) : посіб. з методології. Київ, 2017. 52 с.

162. Павленко С. О. Окремі аспекти тактики оперативно-розшукової профілактики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 2 (47). С. 44–54.

163. Павленко С. О. Основи оперативно-розшукової тактики : монографія. Київ : Людмила, 2022. 624 с.

164. Панченко П. П. Сторінки історії України ХХ століття (Українське село: поступ, сподівання, тривоги) : монографія. Київ : ІСДО, 1995. 232 с.

165. Парнюк М. А. Принцип детермінізму в системі матеріалістическої діалектики. Київ : Наукова думка, 1972. 356 с.

166. Перькова О. О. Державне регулювання сфери житлово-комунального господарства: адаптаційні аспекти : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2012. 176 с.

167. Пилипчук В. Г., Брижко В. М., Доронін І. М. Захист прав, приватності та безпеки людини в інформаційну епоху : монографія / за заг. ред. акад. НАПрН України В. Г. Пилипчука. Київ-Одеса : Фенікс, 2020. 260 с.

168. Підюков П. П., Конюшенко Я. Ю. Агентурні операції як різновид негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених новим КПК України, та їх нормативно-правова регламентація. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 38–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aymvs_2013_1_9.

169. Пічкуренко С. І., Кацан Л. О. Щодо деяких аспектів використання підрозділів кримінальної розвідки в інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності кримінальної поліції. *Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підрозділів кримінальної поліції* : зб. наук. статей за матеріалами доповідей Всеукр. наук.-практ. семінару (Львів, 23 берез. 2018 р.) / ЛьвДУВС. Львів, 2018. С. 127–129.

170. Побережний В. В. Сутність та причини корупції в системі органів державної влади. URL: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10pvvodv.pdf>

171. Положення про матеріальну відповідальність робітників і службовців за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації : указ Президії Верховної Ради СРСР від 13 лип. 1976 р. № 42004-ІХ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v4204400-76>

172. Положення про Міністерство розвитку громад та територій України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 квіт. 2014 р. № 197. *Міністерство розвитку громад та територій України* : [сайт]. URL: <https://www.minregion.gov.ua/about/about-min/polozhennya-pro-ministerstvo-rozvitku-gromad-ta-teritoriy-ukrayini/>

173. Права, за якими судиться малоросійський народ: 1743 р. / [ред. та авт. передмови Ю. С. Шемшученко ; упор. К. А. Вислобоков]. Київ : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1997. 547 с.

174. Предборський В. А. Теорія тіньової економіки в умовах трансформаційних процесів : монографія. Київ : Задруга, 2014. 399 с.

175. Приполов І. І. Тактика протидії злочинності підрозділами кримінальної поліції України: професійна готовність оперативного співробітника. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 400–403.

176. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей подання службовими особами декларацій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у 2016 році : Закон України від 15 берез. 2016 р. № 1022-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1022-19#Text>

177. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 9 листоп. 2017 р. № 2189-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text>

178. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки : Закон України від 24 черв.

2004 р. № 1869-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1869-15#Text>

179. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України* : [сайт]. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>.

180. Про затвердження Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами : постанова Кабінету Міністрів України від 20 квіт. 2006 р. № 550. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/550-2006-%D0%BF>.

181. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

182. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Закон України від 29 листоп. 2001 р. № 2866-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text>

183. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

184. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. *Офіс Генерального прокурора України* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushehnyya-2>

185. Про особливості здійснення права власності в багатоквартирному будинку : Закон України від 14 трав. 2015 р. № 417-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text>

186. Про Положення про революційні трибунали : декрет Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету від 18 берез. 1920 р. URL: <http://mozhet.info/node/110?page=12>

187. Про приватизацію державного житлового фонду : Закон України від 19 черв. 1992 р. № 2482-ХІІ. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2482-12#Text>

188. Про стандартизацію : Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1315-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>

189. Про судову практику у справах про злочини проти власності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 06 листоп. 2009 р. № 10. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>

190. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 5 січ. 2015 р. № 124-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-19#Text>

191. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 берез. 2011 р. № 3166-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>

192. Профілактика злочинів : підручник / [О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, О. Ф. Гіда та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джу́жи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

193. Пряхін Є. В. Благоустрій населених пунктів в Україні: правове регулювання : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 200 с.

194. Реформування житлово-комунального господарства: теорія, практика, перспективи : монографія / [О. М. Тищенко, М. О. Кизим, Т. П. Юр'єва та ін.]. Харків : Інжек, 2008. 368 с.

195. Рибачук В. Л. Зарубіжний досвід формування та управління ринком житлово-комунальних послуг. *Державне управління : удосконалення та розвиток* : [сайт]. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=484>

196. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із фіктивним підприємництвом та діяльністю «конвертаційних центрів» : метод.

рек. / [С. С. Чернявський, А. А. Вознюк, А. А. Патик та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 92 с.

197. Рущенко І. П. Злочинність в Україні: функціональне пояснення. *Право і безпека*. 2002. № 3. С. 184–188.

198. Саблук С. А. Кримінально-правова протидія злочинності в Україні у 1922–1960 рр. : монографія. Черкаси : Гордієнко Є. І., 2016. 414 с.

199. Савицький А. Я. Правове регулювання цивільних відносин у сфері управління та обслуговування ОСББ : дис. ... д-ра філос. : 081. Одеса, 2022. 201 с.

200. Савицький А. Я. Актуальні проблеми функціонування інституту управління та обслуговування багатоквартирних житлових будинків. *Приватне та публічне право*. 2018. Вип. 2. С. 54–57.

201. Савченко А. В., Кришевич О. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / за заг. ред. В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2012. 160 с.

202. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 616 с.

203. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления. Київ : Вища школа, 1978. 252 с.

204. Семенов В. В. Житлово-комунальне господарство окремих зарубіжних країн. *Наше право*. 2018. № 4. С. 125–131.

205. Сербина Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 249 с.

206. Синєокий О. В. Мотивація девіантних форм поведінки особи, що призводить до сексуальних злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2006. 254 с.

207. Скобликов П. «Теневая юстиция»: формы проявления и реализации. *Российская юстиция*. 1998. № 10. С. 22–24.
208. Скорик А. П. Розвиток сфери житлово-комунального господарства України : монографія. Одеса : Одес. нац. політех. ун-т, 2006. 72 с.
209. Слабченко О. А. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем за кримінальним законодавством ФРН, Франції та Великобританії: порівняльно-правове дослідження. *Форум права*. 2011. № 4. С. 691–698. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11soappd.pdf>
210. Слободзян А. П. Дослідження проблем детермінант службового підроблення. *Право і суспільство*. 2013. № 6–2. С. 319–323.
211. Словарь криминологических и статистических терминов / [сост. О. Г. Кальман., И. А. Христинич]. Харьков : ИИПП АПрН Украины ; Гимназия, 2001. 96 с.
212. Смаглюк О. В. Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року : дис. ... канд. юрид. Наук : 12.00.08. Київ, 2003. 179 с.
213. Сметаніна Н. В., Голіна Н. В. Злочинність і системний підхід. *Системний підхід у дослідженні злочинності* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 21 черв. 2013 р.). Харків, 2013. С. 28–38.
214. Смолінська Н. В., Сокіл В. І. Напрями удосконалення діяльності житлово-комунальних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія : Економічні науки. 2021. № 3. С. 229–237.
215. Соколовська О. М. Адміністративна відповідальність за правопорушення в галузі житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 215 с.
216. Способи вчинення шахрайства та слідова картина. *Pravo.studio* : [сайт]. URL: <https://pravo.studio/kriminalisticheskaya-metodika/sposobi-vchinennya-shahraystva-slidova-76114.html>

217. Стратегія національної безпеки України : указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. *Президент України* : [сайт]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

218. Судебники 1497 и 1550 годов. *Krotov.info* : [сайт]. URL: http://krotov.info/acts/16/2/pravo_01.htm

219. Таганцев Н. С. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года. Book on Demand Ltd, 2019. 936 с. URL: <https://www.amazon.com/Ulozhenie-Nakazaniyah-Ugolovnyh-Ispravitelnyh-Russian/dp/5458135628>.

220. Татаркевич Я. О. Зловживання службовим становищем як спосіб заволодіння чужим майном. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С. 241–249.

221. Теремецький В. Удосконалення адміністративно-правового забезпечення відносин у сфері житлово-комунального господарства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С. 59–64.

222. Терлюк І. Я. Історія держави і права України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2011. 944 с.

223. Тетарчук І. В., Дяків Т. Є. Житлове право України : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 250 с.

224. Тимошенко В. І. Причини і умови злочинності. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Харків : Право, 2019. Т. 18. Кримінологія. Кримінально-виконавче право / [редкол.: В. І. Шаkun, В. І. Тимошенко та ін.]. С. 372–373.

225. Тимошенко В. І. Теоретичні проблеми кримінології : зб. наук. праць. Київ : Маслаков, 2021. 300 с.

226. Тимошенко В. І., Шаkun В. І. Кримінологічна характеристика злочину (злочинів). *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Київ, 2019. Т. 18. Кримінологія. Кримінально-виконавче право / [редкол.: В. І. Шаkun, В. І. Тимошенко та ін.]. С. 248.

227. Тимошенко В. І., Шаkun В. І. Теоретичні основи кримінології : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 240 с.

228. Ткаченко В. І. Оперативно-розшукова профілактика контрабанди наркотиків. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2018. Вип. 2 (82). С. 303–308.

229. Томма Р. П. Причини та умови розповсюдження економічної злочинності в Україні. *Електронний депозитарій НАВС* : [сайт]. URL: [http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/8005/1/Організаційні та правові засади_p036-038.pdf](http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/8005/1/Організаційні_та_правові_засади_p036-038.pdf)

230. Топорецька З. М. Публічне управління гральним бізнесом та лотерейною діяльністю і протидія злочинам, пов'язаним з ними: теорія та практика : монографія. Київ : Алерта, 2022. 424 с.

231. Торопов С. О., Сафонов Д. А. Криміналістична характеристика злочинів, передбачених ст. 270-1 Кримінального кодексу України. *Форум права*. 2012. № 3. С. 758–762.

232. Трепак В. М. Протидія корупції в Україні: теоретико-прикладні проблеми : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 444 с.

233. Туляков О. В., Михайленко Д. Г. Кримінальна відповідальність державного службовця. *Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства* : монографія / за ред. С. В. Ківалова, Л. Р. Білої-Тіунової. Одеса, 2013. С. 354–374.

234. Туркевич І. К. Злочинність : навч. посіб. Київ : Ін-т адвокатури, 1999. 47 с.

235. Тюнін В. О. Типологія злочинців, які сприяють учасникам злочинних організацій та укривають їх злочинну діяльність. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 2. С. 154–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2013_2_51.

236. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB) : науч.-практ. комментарий и перевод текста закона. *Universitätsverlag Potsdam* : [сайт]. URL: <https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls->

hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StG
B- %C3 %9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf

237. Уголовный кодекс Грузии : принят 22 июля 1999 г. № 2287-вс.
Законодательный вестник Грузии : [сайт]. URL:
<https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>

238. Уголовный кодекс Республики Казахстан : принят 3 июля 2014 г.
№ 226-V. *Zakon.kz* : [сайт]. URL:
http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252

239. Файдер М. ЖКГ: із чого все почалося? *Пасічна І. Ф.* : [сайт]. URL:
<http://pasichna.if.ua/index.php/pro-nas/istorija-zhkg>

240. Фомичев С. К. Основи управління якістю. 2002. *Бібліотека економіста* : [сайт]. URL: <http://library.if.ua/books/150.html>

241. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань
(соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за
допомогою логіко-математичних методів) : навч. посіб. Київ : АртЕк, 1997. 208
с.

242. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав
континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації :
монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.

243. Хірсін А. В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-
насильницької організованої злочинної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук :
12.00.09. Київ, 2006. 291 с.

244. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / [упоряд.:
А. С. Чайковський (кер.), О. А. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г.
І. Трофанчук]. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 656 с.

245. Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. : у 2 т. / за
ред. В. Д. Гончаренка. Київ : Ін Юре, 1997. Т 1. З найдавніших часів до початку
XX ст. 561 с.

246. Цивільний кодекс України : затв. Законом України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>

247. Чернишов Г. М. Фінансове шахрайство в інвестиційно-будівельній сфері: кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2016. 255 с.

248. Шакун В. І. Злочинність. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Київ, 2019. Т. 18. Кримінологія. Кримінально-виконавче право / [редкол.: В. І. Шакун, В. І. Тимошенко та ін.]. С. 158.

249. Шалгунова С. А. Особа насильницького злочинця : монографія. [2-е вид., доп. і перероб.]. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2012. 548 с.

250. Шалгунова С. А. Особа злочинця та ситуація в механізмі вчинення насильницьких злочинів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4. С. 387–397.

251. Шевченко О. В. Причини та умови корупційної злочинності. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2011 № 3 (7). С. 122–132. URL: http://www.vru.gov.ua/content/article/visnik07_10.pdf.

252. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2003. 246 с.

253. Шопіна І. М. Щодо концептуальних підходів до визначення поняття правового регулювання. *Форум права*. 2011. № 2. С. 1055–1061.

254. Шостко О. Ю. Деякі питання вдосконалення законодавства і практики протидії організованій злочинності в Україні в контексті зарубіжного досвіду. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1 (41). С. 548–553.

255. Шубіна С. А. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2022. № 12. С. 405–408. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/95>

256. Шубіна С. А. Зарубіжний досвід запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 421–423. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/98>

257. Шубіна С. А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. № 1. С. 92–97. DOI: <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.19>

258. Шубіна С. А. Генеза правової регламентації діяльності органів житлово-комунального господарства України у сфері надання послуг населенню. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. Вип. 76, ч. 2. С. 143–149. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.24>

259. Шубіна С. А. Важливість запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 лист. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 211–213.

260. Шубіна С. А. Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С.301–306.

261. Шубіна С. А. Характеристика основних факторів детермінації привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 298–301.

262. Юридична психологія : підручник / [Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.] ; за заг. ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсеєва. Київ : КНТ, 2007. 352 с.

263. Юшков С. В. Судебник 1497 года (к внешней истории памятника). Труды выдающихся юристов. Киев : Юрид. лит., 1989. 380 с.

264. Яковенко И. Г. Цивилизация и варварство современной России. *Общественные науки и современность*. 1996. № 4. С. 90–93.

265. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ) : монография. Харьков : Право, 2003. 512 с.

266. Яцюк О. В. Непроцесуальні форми взаємодії слідчих та оперативно-розшукових підрозділів під час розкриття і розслідування злочинів, скоєних організованими групами. *Вісник Академії митної служби України*. Серія : Право. 2009. № 1. С. 134–140.

267. A Guide For Consumers to Help Protect Against Identity Theft / Crystal Drive. Arlington, United States of America February 2010. URL: www.ncpc.org/resources/files/.../theft/NCPC-ID%20Theft.pdf.

268. Albanese J. Where Organised and White Collar Crime Meet : Predicting the Infiltration of Legitimate Business. In Albanese, J. (ed.) *Contemporary Issues in Organised Crime*. Monsey, NY : Willow Tree Press, 1995. URL: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/pr/204370.pdf>.

269. Anthony G. Criminal procedure in Israelsome comparative aspects. *University of Pennsylvania law review*. URL: <http://scholarship.law.upenn.edu>.

270. Arlacchi P. *Lamafiaimprenditrice*. Bologna : Il Mulino, 2007. URL: <https://www.ibs.it/mafia>.
271. Balkanski D. The five steps to failure Legal World. March 10 2009. URL: <http://www.legalworld.bg/show.9455>.
272. Crime in Ukraine. *Numbeo*. 2017. URL: https://www.numbeo.com/crime/country_result.
273. Criminal Code of Spain. *Official State Gazette*. 1995. number 281 on 24th November. URL: http://www.sanchezcervera-abogados.com/en/files/2023/03/Criminal_Code_C%3%B3digo_Penal.pdf
274. Dovydas Vitkauskas, Grigoriy Dikov. Protecting the right to a fair trial under the European Convention on Human. *Council of Europe human rights handbooks*. URL: <https://rm.coe.int/168007ff57>.
275. Draft Council Conclusions on the creation and implementation of a EU policy cycle for organised and serious international crime. URL: <http://register.consilium.europa.eu>.
276. Dubourg R., Prichard S. Organised crime: revenues, economic and social costs, and criminal assets available for seizure. London : Home Office Online Report. 14.07.2009. URL: <https://www.gov.uk>.
277. European Commission staff working paper: examining the links between organised crime and corruption. Center for the study of democracy, Brussels. 2010. URL: <https://ec.europa.eu.pdf>.
278. Federal Criminal Code and Rules. St. Paul, Minn., West Group, 2003. 1436 p.
279. Jaan Ginter Criminal Liability of Legal Persons in Estonia. *Juridica international*. 2009. № XVI. URL: <http://www.juridicainternational.eu/public/pdf.pdf>.
280. Kilchling. The role of the public prosecutor in Germany, in: The role of the public prosecutor in the European criminal justice systems. Vander Beken/ Kilchling (ed.). *Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*. 2000. URL: <http://bim.lbg.ac.at/sites>.

281. Kuper W. Strafrecht Besonderer Teil: Definitionen mit Erläuterungen 3 Auf. Heidelberg : C. F. Müller Verlag, 2019. 402 s.

282. Lewis B. What Went Wrong?: Western Impact and Middle Eastern Response, OUP. 2001. URL: <http://www.u4.no/recommended/global-corruption-report-corruption...judicial-systems>.

283. Mr. Jure Rus. Effective detection and investigation of corruption. Head of the investigation. *National Bureau of Investigation*. Slovenia, 2015. URL: <http://www.oecd.pdf>.

284. Ms Mirka Smolej, Mr Jon T. Johnsen. Time management of justice systems: a Northern Europe study. *European commission for the efficiency of justice (CEPEJ)*. URL: <https://www.coe.pdf>.

285. NER launches equipment theft prevention Web site. *Mixing technology and security guards at Ahern Rentals*. URL: <http://www.rentalpulse.com/Articles/tabid/246/ArticleId/7717>.

286. NER launches equipment theft prevention. 2010. URL: <http://www.rentalpulse.com>.

287. Pre-trial detention in Lithuania. *Communiqué issued after the meeting of the local expert group*. Lithuania. 9 May 2013. URL: <https://www.fairtrials.org.pdf>.

288. Rose-Ackerman S. Judicial Independence and Corruption. *In Transparency International, Global Corruption Report 2007. Corruption in Judicial Systems*, Cambridge University Press, Cambridge. URL: <http://www.google.com.ua>.

289. The Criminal Procedure Rules The Criminal Practice Directions. 2014. *Contents list of rules and practice directions*. URL: <http://www.justice.gov.uk.pdf>.

290. Trondle G. Fische T. Strafgesetzbuch und Nebengesetze 51 Auf. München : C. H. Beck, 2003. 1784 p.

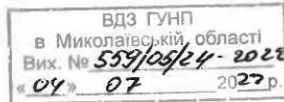
291. Ukraine 2017 Crime & Safety Report. Overall Crime and Safety Situation. OSAC. URL: <https://www.osac.gov/pages/ContentReportDetails.aspx?cid=21463>

292. Wayne Walley. The next steps in theft prevention and recovery. 2016. URL: <http://www.rentalpulse.com>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження

АКТ

про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Шубіної Світлани Анатоліївни на тему: «Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні»

Комісія у складі:

Комісія у складі: начальника відділу СУ ГУНП в Миколаївській області підполковника поліції Ніколайчука І.І., старшого слідчого в ОВС СУ ГУНП в Миколаївській області капітана поліції Вовченка В.А., старшого слідчого СУ ГУНП в Миколаївській області Ареф'єва С.А. склала цей акт про впровадження у практичну діяльність слідчого управління ГУ Національної поліції в Миколаївській області результатів проведеного дисертаційного дослідження аспірантом кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Шубіною Світланою Анатоліївною на тему: «Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні».

Окремі положення дисертації мають практичне значення та можуть використовуватися при підготовці та реалізації комплексних заходів, спрямованих на запобігання органами і підрозділами ГУНП в Миколаївській області кримінальним правопорушенням, що вчиняються у сфері житлово-комунального господарства.

Члени комісії:

Начальник відділу СУ
ГУНП в Миколаївській області
підполковник поліції

Ілля НІКОЛАЙЧУК

Старший слідчий в ОВС СУ
ГУНП в Миколаївській області
капітан поліції

Віталій ВОВЧЕНКО

Старший слідчий в ОВС СУ
ГУНП в Миколаївській області
капітан поліції

Сергій АРЕФЬЄВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
професор

С.С. Чернявський

24.12.2022 р.

АКТ

про впровадження матеріалів дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінології а кримінально-виконавчого права Шубіної С.А. у освітній процес та науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: головного наукового співробітника відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності, доктора юридичних наук, професора Джужі О.М. (голова комісії); завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, професора Левченка Ю.О. та провідного наукового співробітника наукової лабораторії з проблем протидії злочинності, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Тичини Д.М. склала цей акт про те, що результати дисертації аспіранта Шубіної Світлани Анатолівни на тему: «Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні», на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість, використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів та лабораторій під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем кримінології та кримінального права в межах реалізації тем наукових досліджень «Актуальні питання протидії злочинності на сучасному етапі розвитку української держави» (номер державної реєстрації 0111U0011288), а також у освітньому процесі – у процесі підготовки освітньо-кваліфікаційних характеристик працівників слідства та оперативних підрозділів, навчальних планів і програм, лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань, тренінгів і дидактичних матеріалів, а також безпосередньо під час проведення різних видів занять за дисциплінами кримінально-правового та кримінологічного циклів й оперативно-тактичних навчань і комплексних вчень у системі підготовки та підвищення кваліфікації працівників, Національної поліції України, їх державної атестації.

Голова комісії:

О.М. Джужа

Члени комісії:

Ю.О. Левченко

Д.М. Тичина

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
щодо результатів вивчення 256 кримінальних проваджень про
кримінальні правопорушення передбачені ст. 191 КК України, за якими
відбувся судовий розгляд

У 80 % випадків (у 256 кримінальних провадженнях) особа була засуджена за ч. 2 ст. 191 КК України, ще у 13,4 % (43 кримінальні провадження) – за ч. 3 ст. 191 КК України (з них – 37 проваджень – за ознакою повторності та 6 – за ознакою співучасті за попередньою змовою групою осіб), у 5,9 % (19 кримінальних проваджень) – за ч. 1 ст. 191 КК України, у 0,7 % (2 провадження) – за ч. 4 ст. 191 КК України. Отриману градацію кримінальних проваджень у залежності від поширеності кваліфікованих складів злочинів можливо зобразити наступним чином.

За кількістю епізодів злочинної діяльності: один епізод – 59 %, декілька епізодів – 41 %). Провадження за кількістю обвинувачених: одна особа – 61,87 %, дві особи – 19,06 %. Громадянство – українець (99 %), стать – жінка (30 %), чоловік – 98 (69,13 %). Національність: українець – 99 (75,11 %). Місце народження особи, яка вчинила кримінальне правопорушення: місто – 76 (59,32 %); селища і села – 65 (40,68 %). Сімейний стан особи: перебуває в шлюбі – 120 (84,92 %), не перебуває в шлюбі – 21 (15,08 %). Наявність на утриманні дітей у особи злочинця: одна дитина – 58 (42,82 %), дві і більше дитини – 45 (34,57 %), 3) дітей на утриманні не має – 38 (22,62 %).

Освітній рівень особи, яка вчинила кримінальне правопорушення: початкова загальна освіта – 0 (0 %), професійно-технічна освіта – 4 (1,28 %), вища освіта – 137 (98,86 %). Посада особи: начальник ЖКГ – 16 (11,1 %), директор ЖЕУ – 21 (16,5 %), директор ОСББ – 16 (11,52 %), керівник ЖЕО – 29 (21,48 %), заступник директора, начальника – 59 (42,52 %).

Відомості про судимість особи: раніше не судимий – 126 (86,77 %), раніше судимий – 12 (12,09 %), судимість знята та погашена – 0 (0 %), відомості не зазначені – 3 (1,14 %).

Грошові кошти були виділені для: капітального ремонту об'єкту – 10 (8,26 %), будівельно-монтажних робіт – 7 (5,62 %), проведення покрівельних робіт – 13 (8,96 %), реконструкції об'єкту – 17 (12,13 %), будівельних робіт доріг – 9 (7,38 %), надання послуг по поточному ремонту приміщення – 13 (9,14 %), організації ЖКГ – 13 (9,31 %), ремонту об'єктів комунального господарства – 15 (10,72 %), ремонту об'єктів соціально-культурного призначення – 12 (8,44 %), ремонту житлових будинків – 9 (7,91 %), ремонту доріг місцевого значення – 18 (12,13 %).

У 84 % випадків засудження винного за ч. 1 ст. 191 КК України суд призначав штраф як основне покарання розміром до 50 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ще в 16 % випадків призначалося покарання у виді позбавлення волі на строк до 3 років із застосуванням положень ст. 75 КК України та звільненням засудженого від відбуття призначеного покарання з іспитовим строком.

У 98,4 % випадків засудження винного за ч. 2 ст. 191 КК України суд призначав покарання у виді позбавлення волі на строк до 4 років з позбавленням права обійматикерівні посади на строк до 2 років. З них у 73 % випадків суд застосовував ст. 75 КК України та звільняв засудженого від реального відбуття покарання з призначенням іспитового строку. В 0,8 % випадків (у 2 кримінальних провадженнях) було призначено покарання у виді виправних строком до 2 років робіт і ще в 0,8 % - обмеження волі на строк до 4 років з позбавленням права обіймати керівні посади строком до 3 років.

У 90,7 % випадків засудження винного за ч. 3 ст. 191 КК України суд призначав покарання у виді позбавлення волі на строк до 5 років з позбавленням права обійматикерівні посади на строк до 3 років. З них у 71,8 % випадків суд застосовував ст. 75 КК України та звільняв засудженого від реального відбуття покарання з призначенням іспитового строку. В 9,3 %

випадків було призначено покарання у виді обмеження волі на строк до 5 років з позбавленням права обіймати керівні посади строком до 3 років.

В обох випадках засудження винного за ч. 4 ст. 191 КК України суд призначав покарання у виді позбавлення волі строком 5 років.

У 84 % випадків кримінальні провадження порушувалися на основі матеріалів дослідчої перевірки, проведеної підрозділами НПУ, ще у 16 % кримінальна проваджені розпочиналися за ініціативи прокуратури.

Вивчення місця вчинення злочину засвідчило наступну градацію: місто – 72 % всіх фактів, села та селища міського типу – 28 %, що в цілому відповідає показникам географії загальної злочинності в Україні.

Розмір матеріальної шкоди у 80 % випадків складав до 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у 14 % – до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у 5,3 % – до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, у 0,7 % – понад 250 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (великі розміри).

У 96,6 % вивчених кримінальних проваджень предметом злочину гроші, а у 3,4 % (11 кримінальних проваджень) – майно іншого характеру, яке на момент привласнення перебувало у статичному стані. В останньому випадку у 6 кримінальних провадженнях розмір шкоди на досудовому розслідуванні встановлювався виходячи з результатів товарознавчої експертизи, і ще у 5 провадженнях – на підставі цивільного позову, ціна якого не враховувала ступінь зносу майна. У всіх випадках, коли предметом злочину було майно (не гроші) воно мало статус такого, що знаходиться у віданні особи, підставою чого був трудовий договір, що передбачав повну матеріальну відповідальність.

У 54,7 (175) % випадків вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, суспільно небезпечне діяння мало характер розтрата або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем. Ще у 25,3 % (81) – характер привласнення чужого майна шляхом його незаконного утримання. У 20 % – привласнення шляхом незаконного

відокремлення частки чужого майна, що було ввірено особі чи перебувало у її віданні.

98 % всіх випадків вчинення розтрата відбувалося у формі оплати товарів, робіт, послуг. Заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем у 67 % випадків мало характер відання наказів, розпоряджень про незаконне списання грошових коштів,. Ще у 33 % випадків –преміювання та необґрунтоване нарахування інших видів грошового забезпечення (матеріальні допомоги, надбавки до заробітної платні тощо).

У 81 % випадків (30 кримінальних проваджень) вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 191 КК України, злочинна діяльність мала від 3 до 5 епізодів. У 16,2 % (6 кримінальних проваджень) – від 6 до 8 епізодів. В одній кримінальній провадженні було зафіксовано 12 епізодів розтрата.

У 92 % випадків вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 191 КК України, останній був кваліфікований судом за сукупністю із ч. 1 ст. 366 КК України і ще у 8 % – із ч. 1 ст. 367 КК України.

Щодо розподілу ролей серед співучасників, то у всіх 4 кримінальних провадженнях, виявлених нами за вказаною кваліфікуючою ознакою, поряд з виконавцем (службовою особою) фігурував, пособник (загальний суб'єкт злочину), а ще у 2 випадках – ще й підбурювач.

У 74,4 % кримінальних проваджень (238 проваджень) до початку судового розгляду мало місце відшкодування завданих збитків, що й зумовлювало в низці випадків обрання рішення про звільнення особи від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України.

Зведені дані анкетування 289 респондентів (129 слідчих та 160 оперативних працівників Національної поліції України)

Питання та варіанти відповідей	К-сть	%
<i>1. Злочини, які передбачені ст.191 КК України були розкриті при безпосередній участі респондента в кількості:</i>		
1.1 До 10;	287	41,9
1.2 10 – 20;	100	31
1.3 Більше 20.	88	27,3
<i>2. Спеціалізація працівників Національної поліції України щодо протидії привласнення та розтрати бюджетних коштів:</i>		
2.1 Виділення співробітника;	187	65,2
2.2 Створення групи.	101	35,2
<i>3. Привласнення та розтрата бюджетних коштів вчинювалися:</i>		
3.1 Однією особою;	12	4,2
3.2 Групою осіб;	208	72,5
3.3 Організованою групою осіб.	67	23,3
<i>4. Категорії суб'єктів бюджетного процесу, які є найбільш криміногенними (з точки зору участі у вчиненні розкрадань):</i>		
4.1 Директори ЖЕУ	202	70,4
4.2 Керівники місцевих органів – по місцевим бюджетам	228	79,4
4.3 директори об'єктів ЖКГ	253	88,2
4.4 Керівники районних органів ЖКГ – по місцевим бюджетам	251	87,5
4.5 Інші службові особи (не керівники ЖКГ, які одержують цільові бюджетні кошти – головні бухгалтери, керівники ою'єктів фінансово-економічних підрозділів ЖКГ)	123	42,9
4.6 Службові особи контролюючих органів.	11	3,8
<i>5. Чинники, що сприяють вчиненню привласнення та розтрати бюджетних коштів на об'єктах ЖКГ:</i>		
5.1 Високій рівень латентності розкрадань;	267	93
5.2 Економічне та соціальне реформування, формування органів та законодавчої бази, а відповідно послаблення соціального контролю;	137	47,7
5.3 У нових умовах господарювання власність держави є недостатньо захищеною;	67	23,3
5. Структура розкрадань якісно змінилася внаслідок зміни співвідношення між державною, колективною та приватною власністю, появи нових видів обліку, звітності, зміни умов господарювання;	53	18,5
5.5 Привласнення, розтрата на різних об'єктах ЖКГ має свою специфіку, свої способи та форми;	138	48,1

5.6 Положення розроблених та опрацьованих раніше методик розкриття привласнень та розтрат бюджетних коштів застаріли та фактично не можуть бути застосовані на практиці.	63	21
<i>б. Особливості притаманні злочинам, що вчинюються на об'єктах бюджетної сфери, які впливають на ефективність досудового розслідування:</i>		
6.1 Об'єкти бюджетної сфери діють в різних галузях економіки що обумовлює необхідність для оперативних працівників мати знання широкого спектру з різних профільних систем;	69	24
6.2 У вчиненні привласнення та розтрати приймають участь керівники ЖКГ, що обумовлює можливість використання ними корумпованих зв'язків при притягненні до відповідальності;	201	70
6.3 У вчиненні привласнення та розтрати бюджетних коштів приймають участь працівники фінансових підрозділів ЖКГ, знання яких дозволяють приховувати сліди злочинів та обумовлюють їх латентність;	203	70,7
6.4 Привласнення та розтрати бюджетних коштів вчинюються кількома особами у зговорі, що обумовлено необхідністю розподілу ролей (наприклад, керівник отримує кошти, фінансист складає кошторис, касир підробляє документи тощо);	212	73,9
6.5 Привласнення та розтрати бюджетних коштів та супутні йому службові злочини відносяться до тяжких та особливо тяжких, що надає можливість застосовувати весь арсенал сил та засобів СРД та НСРД, в тому числі і спеціальні технічні заходи, що обмежують конституційні права громадян;	198	69
6.6 На етапі перевірки первинної інформації не завжди є підстави для ініціювання проведення ревізій;	129	44,9
6.7 Складно ініціювати позапланову ревізію, якщо планова проведена раніше, або повинна бути проведена пізніше (на протязі кварталу);	164	57,1
6.8 Незалежно від галузі бюджетної сфери, обіг коштів регулюють ідентичні нормативні акти, система роботи окремих ділянок об'єкта схожа, а отже способи вчинення злочинів теж повторюються;	183	63,8
6.9 Спосіб вчинення злочину, що обирається службовою особою, залежить від умов, що об'єктивно впливають на всі об'єкти бюджетної сфери;	193	67,2
6.10 Привласнення та розтрати бюджетних коштів, залишають схожі сліди тому, знаючи способи та умови, за яких вони були вчинені, можна, при виявленні, бути впевненими, що сліди (в документах) будуть аналогічними, а характер, місце знаходження і навіть вид документів будуть повторюватися;	232	71,9
6.11 Кожен конкретний спосіб вчинення привласнення та розтрати бюджетних коштів складається з ряду взаємопов'язаних взаємообумовлених та послідовних дій;	239	83,3
6.12 Окремі з об'єктів бюджетної сфери є більші	200	69,7

криміногенними ніж інші з точки зору умов привласнення та розтрат;		
6.13 Окремі з напрямів фінансування об'єктів ЖКГ є більш криміногенними ніж інші;	189	65,9
6.14 Певним бюджетним видаткам притаманні певні способи вчинення злочинів (в тому числі привласнень та розтрат);	154	53,7
6.15 Існуюча державна система протидії привласнення та розтрати бюджетних коштів є найбільш розвиненою (у порівнянні з іншими видами злочинів);	43	15
6.16 Існуюча система контролю за дотриманням бюджетного законодавстванедосконала і недостатньо ефективна;	186	64,8
6.17 Злочини пов'язані з привласнення та розтрати бюджетних коштів не можуть бути попереджені та припинені тільки кримінально-правовими заходами, оскільки у правоохоронних органів відсутній головний «інструмент» їх діяльності – досконале законодавство;	199	69,3
6.18 У ряді державних органів дублюються повноваження щодо контролю бюджетного процесу взагалі (та за рухом бюджетних коштів зокрема – як наслідок деякі ланки руху бюджетних коштів або взагалі не контролюються або контролюються громадськими організаціями чи СПД (одержувачами);	177	61,7
6.19 У державних органів відсутній єдиний узгоджений підхід щодо протидії злочинній діяльності пов'язаної з привласнення та розтрати бюджетних коштів, і як наслідок, їх взаємодія або практично відсутня, або знаходиться на не виправдано низькому рівні.	190	66,2
<i>7. Взаємодія здійснювалася з державними органами:</i>		
7.1 Державна аудиторська служба	12	4,2
7.2 Мінрегіон	32	11,2
7.3 Міністерство економіки;	59	20,6
7.4 ДПСУ;	86	30
7.5 Органи прокуратури;	233	81,2
7.6 Тендерна палата;	14	4,9
<i>8. Рівень криміногенності етапів обігу коштів на об'єктах ЖКС:</i>		
8.1 Визначення головних розпорядників, отримувачів бюджетних коштів;	189	65,9
8.2 Визначення необхідності бюджетних асигнувань, їх розмір та затвердження бюджетного розпису;	193	67,2
8.3 Складання кошторисів ЖЕУ, ЖЕО, ОСББ та їх затвердження;	178	62
8.4 Забезпечення фінансування об'єктів ЖКГ;	167	58,2
8.5 Взяття житлово-комунальних зобов'язань;	135	47
8.6 Безпосередньо отримання товарів, робіт та послуг ЖКГ;	178	62
8.7 Здійснення платежів;	183	63,8
8.8 Використання товарів, робіт та послуг на виконання	103	35,9

бюджетних програм (як варіант – для утримання самої установи)		
<i>9. Елементи організації діяльності державних органів, що спрямовані на обмеження (та мінімізацію) можливостей привласнення та розтрати бюджетних коштів:</i>		
9.1 Розрахунок та доведення до відома зацікавленим особам обсягів бюджетних коштів, на використання яких вони мають право;	109	38
9.2 Застосування методу бюджетного нормування, тобто, визначення граничного обсягу коштів залежить не від суб'єктивної думки розпорядника, а від об'єктивних факторів – єдиних норм витрат на одну бюджетну розрахункову одиницю (дитину в дитсадку, клас у школі, ліжко у лікарні тощо);	195	67,9
9.3 Застосування матеріальних норм у сукупності з фінансовими;	103	35,9
9.4 Бухгалтерський облік операцій з бюджетними коштами, що надає можливість порівняння певних фінансових операцій в різних бюджетних установах і, відповідно, визначення таких, які відрізняються від загальної схеми (що може свідчити про ознаки розкрадання);	185	64,5
9.5 Облік матеріальних цінностей (придбаних за бюджетні кошти) здійснюється за правилами, однаковим для всіх об'єктів бюджетного фінансування;	163	56,8
9.6 Казначейська форма обслуговування бюджетних організацій що надає можливість контролю банківських операцій;;	198	69
9.7 Паспорти бюджетних програм;	190	66,2
9.8 Система контрольної-ревізійної (аудиторської) діяльності.	234	81,5
<i>10. Найбільш поширеними формами взаємодії з іншими правоохоронними органами (підрозділами Національної поліції) :</i>		
10.1 Обмін інформацією;	263	91,6
10.2 Спільне проведення заходів;	199	69,3
10.3 Дача завдань;	128	44,6
10.4 Спільне планування;	121	42,2
10.5 Спільний аналіз.	23	8
<i>11. Форми взаємодії з державними контролюючими органами:</i>		
11.1 Обмін інформацією;	263	91,6
11.2 Залучення спеціалістів інших відомств для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності;	198	69
11.3 Участь у проведенні спільних профілактичних заходів;	26	9,1
11.4 Спільний аналіз.	23	8
<i>12. Недоліки щодо розстановки сил та засобів підрозділів НПУ:</i>		
12.1 Зменшення кількості особового складу;	234	81,5
12.2 У функціональних обов'язках особового складу не закладається принцип взаємної заміни	201	70
12.3 Планами не передбачається здійснення аналізу стану	189	65,9

криміногенної ситуації у сфері ЖКГ		
12.4 Відсутність систематичного механізму отримання відомостей з державних контролюючих органів практично унеможливує здійснення об'єктивного аналізу стану криміналізації сфери бюджетних витрат, суттєво обмежує можливості оперативного їх супроводження;	267	93
12.5 Супроводження бюджетних видатків зводяться до направлення одиничних запитів, які практично не впливають на стан криміногенної обстановки в сфері ЖКГ;	201	70
12.6 Відсутність реального аналізу стану суспільно-економічних відносин у сфері ЖКГ призводить до розпорошення зусиль шляхом відпрацювання ряду суб'єктів господарювання, відбір для перевірок яких, ніяким чином не відображає реального ступеню криміналізації тих чи інших напрямків бюджетних видатків;	253	88,2
12.7 Наявний некомплект особового складу призводить до суттєвого зниження ефективності оперативно-службової діяльності та якості вжитих заходів;	234	81,5
12.8 Відсутність належного кадрового забезпечення призводить до комплектування підрозділів за рахунок «випадкових» осіб по залишковому принципу, внаслідок чого специфіка житлово-комунального законодавства, оволодіння методами та прийомами документування злочинних проявів у цій сфері залишається поза увагою;	234	81,5
12.9 Постійний «кадровий голод» і, як наслідок, надмірне завантаження діючих працівників	263	91.6

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Шубіна С.А. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства як об'єкт кримінологічного дослідження. *Юридичний науковий електронний журнал*. №12/22 С. 405-408. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/95>

2. Шубіна С.А. Зарубіжний досвід запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/23 С. 421-423. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-3/98>

3. Шубіна С.А. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 1/23 С. 92-97. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2023.19>

4. Генеза правової регламентації діяльності органів житлово-комунального господарства України у сфері надання послуг населенню. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, Серія ПРАВО. Випуск 76: частина 2. С.143-149. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.2.24>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Шубіна С.А. Важливість запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері

житлово-комунального господарства в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвузів. наук.-практ. круглого столу (Київ, 04 лист. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 211-213.

5. Шубіна С.А. Запобігання привласненню, розтраті майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства в Україні. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 301–306.

6. Шубіна С.А. Характеристика основних факторів детермінації привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем у сфері житлово-комунального господарства. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 30 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 298–301.